

GLASOVI LGBTIQ+ VJERNICA I VJERNIKA

Poziv na dijalog vjerskih
zajednica i LGBTIQ+ zajednice

ZBORNİK RADOVA

Uredništvo: Alen Kristić & Amina Imamović

Glasovi LGBTQ+ vjernica i vjernika
Poziv na dijalog vjerskih zajednica i LGBTQ+ zajednice
zbornik radova

Uredništvo: Alen Kristić & Amina Imamović

Sarajevski otvoreni centar
Sarajevo, 2024.

Edicija Questioning Sarajevskog otvorenog centra
Publikacija broj 10

Naslov: Glasovi LGBTQ+ vjernica i vjernika: Poziv na dijalog vjerskih zajednica i LGBTQ+ zajednice

Autori/ce: Mihael Sečen, Lucija Marković, Greta Grakalić Rački, Stefan Ezra-Itiel Šparavalo, Alen Kristić, Vanja Hamzić, Stephanie Bayer, Mate Uzinić, Tanja Grabovac, Lana Bobić, Amina Imamović

Uredništvo: Alen Kristić & Amina Imamović

Prelom i dizajn: Renato Juričev

Lektura: Sandra Zlotrg, Ifeta Palić-Kupus, Ajla Ćosović

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar

Adresa izdavača: Podgaj 14, 71000 Sarajevo, <https://soc.ba/>

Godina izdavanja: 2024.

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar

ISBN 978-9958-536-89-2

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 58629894

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova poželjno je, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Atorski tim se koristi različitim jezičkim normama koje se upotrebljavaju u Bosni i Hercegovini i regiji. Zbog poštivanja autorske nezavisnosti, jezičke razlike su zadržane u finalnoj verziji publikacije. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom zborniku su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Autori_ce odgovaraju za svoje tekstove.

Objavljivanje ove publikacije, kroz institucionalnu podršku Sarajevskom otvorenom centru, podržala je Švedska kroz program razvojne saradnje. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu autorski su i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja donatora.

Sadržaj

PREDGOVOR	6
RIJEČ UREDNIŠTVA	7
I. Osvajanje slobode: Svjedočenja	12
• Konačno dišem punim plućima <i>Mihael Sečen</i>	13
• Most koji je spojio nespojivo: Poslanica Nesvrstanima <i>Lucija Marković</i>	18
• „Neprocjenjiva“ kolijevka promjene <i>Mihael Sečen</i>	23
II. Tkaonica nade: Razgovori	30
• Rodna raznolikost u ozračju pravednosti, a ne rodni aparthejd, Allahova je nakana! (<i>razgovor s El-Faroukom Khakijem</i>)	31
• S Isusom ili gomilom koja mrmlja? (<i>razgovor s Jamesom Martinom</i>)	39
III. Ususret hermeneutici radikalne ljubavi: Teološka propitivanja	45
• Glasovi nevidljivih: Što je to kvir teologija? <i>Greta Grakalić Rački</i>	46
• Crtice o LGBTIQ+ spektru unutar judaizma <i>Stefan Ezra-Itiel Šparavalo</i>	57
• Raskrinkavanje biblijske neutemeljenosti katoličkog učenja o homoseksualnosti: Pledoaje za bezuvjetno gostoljubivu Crkvu <i>Alen Kristić</i>	66
• Kvir i trans muslimanske hermeneutike budućeg: Mikrokozmička istrajavanja na putu zajedništva <i>Vanja Hamzić</i>	85
• Trans* u kontekstu teologije i Crkve: Pledoaje za promjenu perspektive <i>Stephanie Bayer</i>	96
IV. Oaze solidarnosti i otpora: Aktivistički pothvati	103
• Učimo zajedno hoditi i raširimo prostor svoga šatora <i>Mate Uzinić, riječki nadbiskup</i>	104
• Queer i LGBTIQ+ aktivistički pokreti unutar Katoličke crkve <i>Tanja Grabovac</i>	109
• Od strategija diskriminacije queer osoba do udruge „U dobroj vjeri“ <i>Lana Bobić</i>	116
• Dominantni religijsko-teološki anti-LGBTIQ+ diskursi u Bosni i Hercegovini: Studija slučaja na primjeru Bh. povorke ponosa <i>Tanja Grabovac</i>	125
POJMOVNIK	135
O Sarajevskom otvorenom centru	141

PREDGOVOR

U srcu Balkana, unutar Bosne i Hercegovine, susretanje vjere, organizovane religije i seksualnosti odavno je tema prekrivena tišinom i osuđivanjem. To je mjesto gdje se duboko ukorijenjena tradicija i vjera susreću sa sve promjenjivijim razumijevanjem ljudskih prava, posebno onih LGBTIQ+ osoba.

Ovaj zbornik tekstova, kolekcija glasova različitih autorica i autora, vodi čitateljstvo na putovanje kako bi se otkrile skrivene priče i prihvatila prisutnost LGBTIQ+ vjernika/ca u društvima Zapadnog Balkana, a sjene stigme bacile daleko, kao i kako bi se istražili načini na koje unutar organiziranih religijskih zajednica možemo kreirati prostore prihvatanja, razumijevanja i sigurnosti za LGBTIQ+ zajednicu i vjernike/ce unutar nje. Da bismo se pozabavili ovom tišinom, nužno je angažirati se u otvorenom dijalogu, slobodnom od predrasuda i unaprijed oblikovanih mišljenja i dogmi.

Naša kolekcija tekstova služi kao katalizator za ovaj dijalog, osvjetljujući iskustva, borbe i nade LGBTIQ+ osoba koje zadržavaju svoju vjeru i duhovnost u bosanskohercegovačkom kontekstu. Ona baca svjetlo na izazove s kojima se suočavaju, kako unutar vjerskih zajednica tako i u širem društvu. Danas svjedočimo razlikama između stavova vjerskih zajednica i ljudskih prava LGBTIQ+ osoba. Štaviše, unutar samih vjerskih zajednica postoje proturječja i

kolebanja oko ovih pitanja, pa i u širem kontekstu seksualnosti, koja odzvanjaju i u raznolikosti viđenja povezanosti i odnosa religije, vjerovanja, seksualnosti i roda unutar same LGBTIQ+ zajednice.

Utjecaj vjerskih institucija u oblikovanju diskursa i javnog mnijenja u Bosni i Hercegovini i regiji Zapadnog Balkana je neosporan, što suočavanje s postojećim predrasudama i zabrudama čini još važnijim.

Raznoliki glasovi zastupljeni u ovom zborniku udružuju se kako bi pozvali na otvoren, empatičan i inkluzivan razgovor o postojanju i prihvatanju LGBTIQ+ vjernika/ca. Ovaj zbornik nije samo kolekcija tekstova; on je poziv na akciju. Poziva čitateljstvo da istraži križišta vjere, ljubavi i identiteta te potiče razumijevanje i suosjećanje kako bismo zajedno radili na destigmatizaciji iskustava LGBTIQ+ vjernica/ka u Bosni i Hercegovini i šire.

Naša iskrena želja je da ovaj zbornik posluži kao temelj promjene, te da otvori vrata prema inkluzivnijem i suosjećajnijem društvu na Balkanu i šire. Pozivamo vas da krenete na ovo putovanje s nama, da prihvatite bogatstvo različitih iskustava i perspektiva koje čine naše društvo, te da zajedno radimo na stvaranju pravednije i inkluzivnije budućnosti.

Sarajevski otvoreni centar

RIJEČ UREDNIŠTVA

Zbornik koji se nalazi pred vama pionirskog je karaktera, a jedna od njegovih temeljnih nakana jeste doprinijeti pokretanju detabuizacije javnog govora o postojanju LGBTIQ+ vjernica i vjernika u bh. društvu, a posredno i u čitavoj regiji, što je važna sastavnica humanizacije svakog, pa i našeg društva.

Naime, u dramatičnoj i često bolnoj potrazi za miroljubivom i plodnom koegzistencijom religijske i kvir pripadnosti u svom životu, naprosto u svim damarima svog bića, LGBTIQ+ vjernice i vjernici su u najvećem dijelu svijeta, baš kao i kod nas, još uvijek najčešće prepušteni sami sebi. Neskrivena skepsa ili otvoreno protivljenje, u najboljem slučaju podsmijeh, ravnodušnost ili nevjerica, stav je koji ih dočeka u religijskim zajednicama, ali često i u samoj LGBTIQ+ zajednici, usude li se otvoreno progovoriti o razdirućem izazovu s kojim se iz dana u dan znaju godinama suočavati, pribjegavajući različitim strategijama preživljavanja. Umjesto istinske pomoći, empatičnog posredovanja svijesti, znanja i iskustva o spojivosti kvir i religijske pripadnosti, dapače čudesnog uvida o neporecivoj kvir naravi religijskog, LGBTIQ+ vjericama i vjericima nerijetko se gotovo sa svih strana prijetvorno nude prividna i poprijeka rješenja, utemeljena na nemilosrdnoj i nasilnoj logici ili-ili, koja LGBTIQ+ vjernice i vjernike traumatiziraju, sputavajući ih na putu dosezanja punine njihove duhovne i ljudske zrelosti. Konverzijska terapija paradigmatičan

je primjer takvih rješenja koja dolaze iz religijskog miljea.

Ovaj zbornik je iznikao upravo iz želje za pružanjem istinske pratnje i pomoći LGBTIQ+ vjericama i vjericima, njihovim obiteljima, partnerima i partnericama, prijateljima i prijateljicama, u odvažnom prihvaćanju i kreativnom življenju njihove religijske i kvir pripadnosti. Nakana mu je LGBTIQ+ vjernice i vjernike približiti i/ili osnažiti u uvjerenju da supostojanje kvir i religijske pripadnosti u njima nije protivno božanskom naumu, naprosto nije nešto čovjeka nedostojno. Naprotiv, riječ je, premda je ili baš zbog toga što je povezan s mnoštvom izazova i prepreka, o posebnom božanskom daru i pozivu, u čijoj krošnji mogu sazreti raskošni plodovi dobrote, blagosti, empatije i plemenitosti za LGBTIQ+ vjernice i vjernike osobno, ali istodobno i za religijske zajednice i LGBTIQ+ zajednicu, a u konačnici i za čitavo društvo.

Uostalom, ni za jedno društvo, ni za jednu zajednicu, ni za jednu obitelj nema veće milosti i dara od osoba koje se usude i izbore za to da u svom biću budu most koji će premostiti jaz po općem uvjerenju nespojivog i neprijateljskog, osobe u čijim se njedrima naizgled nepremostive granice u ognju ljubavi pretaču u sofre bezuvjetnog gostoprimstva. Humanost svakog društva, svake zajednice i svake obitelji ovisi u prvom redu o svjedočanstvu, iskustvima i darovima takvih osoba. Zbog toga je

ovaj zbornik osmišljen da bude i mjesto svjedočanstva i svjedočenja o životnom putu i borbama, duhovnom i ljudskom zrenju LGBTIQ+ vjernica i vjernika, spoznajama i darovima koji su se zametnuli u njihovim njedrima, jer Bog baš njima želi nježno pomilovati svakoga od nas, nježnošću uzdrmati uvriježene uskoće, skučenosti, zazore i podjele i u religijskim zajednicama, ali i u samoj LGBTIQ+ zajednici.

Naravno, neosporno je da postojanje LGBTIQ+ vjernica i vjernika, premda na drugačiji način, još uvijek predstavlja provokaciju i za religijske zajednice i za LGBTIQ+ zajednicu, a to nipošto nije samo karakteristika našeg društva ili naše regije. Ovaj zbornik je plod dubokog uvjerenja da se i religijske zajednice i LGBTIQ+ zajednica pod hitno trebaju prestati ustrašeno zatvarati pred tom provokacijom. Krajnje je vrijeme da joj se bez oklijevanja izlože jer se u njoj krije zalag njihovog rasta, povratka samima sebi, prvobitnom razlogu svog nastanka i svom izvornom poslanju koje, gle čuda, dijele. Konkretno, da u svijetu hijerarhija, zazora, isključivanja i razdora budu prostor bezuvjetnog prihvaćanja svakog čovjeka baš u njegovoj drugosti, prostor u kojem uopće nije važno u koje nas kategorije smještaju ili pod koje nas pojmove podvode, nego isključivo koristimo li svoja tijela da spram drugog ljudskog bića izrazimo nježnost i ljubav koja u nama vibrira kao jeka božanske nježnosti i ljubavi koja nas sve poput kozmičke maternice nježno okružuje, miluje, štiti i hrani.

Zbog toga ovaj zbornik predstavlja poziv i religijskim zajednicama, ali i LGBTIQ+ zajednici da se bez oklijevanja izlože provokaciji koju utjelovljuju LGBTIQ+ vjernice i vjernici s nadom da bi njezin katarzični oganj mogao otupiti oštrice strahova, neznanja i predrasuda koje prožimaju odnos religijskih zajednica i LGBTIQ+ zajednice, pa čak i pokrenuti

proces zacjeljivanja trauma koje mnoge LGBTIQ+ osobe povezuju s religijskim. Smionost da postojanje LGBTIQ+ vjernica i vjernika prihvate kao božansku provokaciju, znatiželja da počnu spoznavati i odvažnost da naposljetku prigrle vokaciju LGBTIQ+ vjernica i vjernika, njihova dragocjena svjedočanstva, iskustva i darove, i u religijskim zajednicama i u LGBTIQ+ zajednici mogli bi pokrenuti proces njihove korjenite i dalekosežne promjene koja bi dosegla njihove strukture, narative, učenja, predodžbe, prakse... Baš je ta i takva nada utkana u sve stranice i sve etape nastanka ovog zbornika!

Uostalom, zar postojanje LGBTIQ+ vjernica i vjernika kao božanske provokacije ne obvezuje religijske zajednice da propitaju svoj odnos spram patrijarhata, da premisle svoje seksualne i rodne dispozitive na tragu kvir teologije kao vjerničkog i teološkog svjedočanstva LGBTIQ+ vjernica i vjernika, da se, za početak, beskompromisno usprotive svakoj vrsti religijske legitimacije homofobije, bifobije i transfobije? Zar postojanje LGBTIQ+ vjernica i vjernika kao božanske provokacije ne bi trebalo potaknuti LGBTIQ+ zajednicu da konačno prevlada još uvijek prisutan redukcionistički pogled na religiju prema kojem se na granama religijskog uvijek i posvuda mogu zametnuti samo pupoljci nazadnjaštva, dominacije i tlačenja, da konačno u suzbijanje homofobije, bifobije i transfobije sustavno uključi i religijske resurse, da bespoštedno propita sebe u kojoj mjeri u svojim njedrima njeguje odnos prema drugačijosti drugog koji promiče u društvu? Na koncu konca, što ako su LGBTIQ+ vjernice i vjernici božansko obećanje i sjeme danas još uvijek nezamislivog savezništva religijskih zajednica i LGBTIQ+ zajednice pred najvećim izazovom s kojim se suočavamo u doba „agonije erosa“ [Bayung-Chul Han], a to je, ni više ni manje, nego izazov ponovnog „izmišljanja ljubavi“ [Alain

Badiou], ljudskog umijeća u kojem se na neprikosnoven način zrcali čovjekovo božansko izvorište, ali i uvir? To su pitanja, slutnje, uvjerenja i nadanja iz kojih je iznikao i oko kojih kao svoje motivacijske i programske orbite kruži ovaj zbornik kao pledoaje za poduzimanje prvih koraka u smjeru dijaloga religijskih zajednica i LGBTIQ+ zajednice u bh. društvu, ali posredno i u čitavoj regiji.

Od samog početka nakana nam je bila pridobiti što veći broj autorica i autora iz same Bosne i Hercegovine, ali i regije. Radost da smo u tome poprilično uspjeli prati duboka zahvalnost svim autoricama i autorima što su se odazvali našem pozivu, jer je to za gotovo sve njih, u većoj ili manjoj mjeri, značilo i otvoreno se usprotiviti dominantnim pozicijama, predodžbama i narativima u društvenom, političkom, akademskom i/ili religijskom miljeu iz kojeg dolaze. No, najveću zahvalnost dugujemo autoricama i autorima koji su pružili osobno svjedočanstvo o svojoj vlastitoj egzistencijalnoj borbi da u sebi na plodan i dinamičan način pomire kvir i religijsku pripadnost i da nakon toga, osnaženi i oplemenjeni, stvore oaze sigurnosti i potpore za druge koji se bore sa istovjetnim ili sličnim egzistencijalnim izazovima.

Da se zamisao o objavljivanju ovog zbornika posljednjih godina postupno uobličavala u Sarajevskom otvorenom centru (SOC) i da je SOC na koncu izdavač ovog zbornika, to svjedoči o sazrijevanju ove organizacije, njegovoj rastućoj empatiji za potrebe LGBTIQ+ vjernica i vjernika kao pripadnika LGBTIQ+ zajednice, ali i duhovnom i ljudskom sazrijevanju članica i članova tima. Važnu iskru u tom smislu predstavljala je i otvorenost svih dosadašnjih voditeljica SOC-ove Feminističke škole *Žarana Papić*, počevši od Jasmine Čaušević, za tematska predavanja o feminističkoj i kvir teologiji od samog početka, pa sve do danas.

Sam zbornik podijeljen je u četiri usko povezana tematska bloka. U prvom, naslovljenom „Osvajanje slobode: Svjedočenja“, nalaze se potresna, ali i iznimno poučna i poticajna svjedočanstva Mihaela Sečana i Lucije Marković o njihovoj višedesetljetnoj borbi da na plodan i miroljubiv način u sebi pomire kvir i religijsku pripadnost. Ta ih je borba, bez obzira na donekle različit konačni ishod, naposljetku u tolikoj mjeri oplemenila, preobrazila i osnažila da se odvaže pomagati osobama koje se suočavaju sa istovjetnim ili sličnim egzistencijalnim izazovima.

Drugi tematski blok, pod naslovom „Tkaonica nade: Razgovori“, čine dva razgovora. Prvi je razgovor Amine Imamović s El-Faroukom Khakijem, jednim od osnivača Džamije jedinstva u Torontu, prve kvir i trans afirmativne džamije u svijetu koja promiče rodnu ravnopravnost. Drugi je vodio Alen Kristić s američkim isusovcem Jamesom Martinom, ponajvećim promicateljem LGBTIQ+ pastoralna u Katoličkoj crkvi i autorom knjige „Graditi most: Kako Katolička crkva i LGBT zajednica mogu uspostaviti odnos poštovanja, suosjećanja i empatije“. Uz sve ostalo, ovi razgovori pružaju uvid u krajnje izazovan proces postupnog stvaranja sigurnog prostora za prakticiranje vjere LGBTIQ+ vjernica i vjernika, ali i o tome koliko je duhovnost začeta baš u takvim prostorima blagotvorna ne samo za LGBTIQ+ vjernice i vjernike nego za sve duhovne tragaoce koji religiju i duhovnost žele živjeti u znaku bezuvjetne milosti i ljubavi, naprosto onkraj rigidnog legalističkog, juridičkog ili dogmatskog religijskog mentaliteta.

U trećem tematskom bloku, naslovljenom „Ususret hermeneutici radikalne ljubavi: Teološka promišljanja“, prevladavaju tekstovi teološkog usmjerenja. Propitivanju pojma, polazišta, razvoja i tipologije

kvir teologija u židovstvu, kršćanstvu i islamu posvećen je prilog Grete Grakalić Rački. Povijesni odnos židovstva spram LGBTIQ+ spektra osvijetlio je Stefan Ezra-Itiel Šparavalo. Raskrinkavajući biblijsku neutemeljenost pozicija crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, Alen Kristić skreće pozornost na novozavjetna mjesta koja teološki opravdavaju, pa čak i zahtijevaju od Katoličke crkve da pruži bezuvjetno gostoprimstvo LGBTIQ+ vjericama i vjernicima, i to ne samo na razini crkvene „prakse“ nego i na razini crkvenog „učenja“. Upućujući na postojanje brojnih muslimanskih kvir i trans zajednica širom svijeta, Vanja Hamzić predstavlja suvremene islamske feminističke, kvir i trans hermeneutike kao zalag nade u postupnu kvir uključivu preobrazbu islama. S temom trans* u svijetu religijskog i položajem trans* osoba u religijskim zajednicama, usredotočujući se prije svega na Katoličku crkvu, u svom se prilogu u koštac uhvatila Stephanie Bayer.

U četvrtom tematskom bloku, pod naslovom „Oaze solidarnosti i otpora: Aktivistički pothvati“, okupljeni su prije svega tekstovi o suvremenim previranjima unutar religija čiji je krajnji cilj kvir uključiva preobrazba religijskih zajednica. Dok je riječki nadbiskup Mato Uzinić ukazao na dosadašnje plodove sinodalnog puta s obzirom na položaj i prava LGBTIQ+ vjernica i vjernika u Katoličkoj crkvi, Tanja Grabovac se osvrnula na povijest nastanka, ciljeve i dosadašnje dosege kampanje *#OutInChurch – Za Crkvu bez straha*. Kritički propitujući strategije diskriminacije kvir osoba karakteristične za antirodni pokret, naročito u Hrvatskoj, Lana Bobić predstavlja rad udruge „U dobroj vjeri“ koja je nastala baš kao plod vjerničkog otpora tim i takvim strategijama diskriminacije koje u pravilu za sebe nastoje priskrbiti i auru nedodirljive religijske legitimacije. Na temelju kritičke analize religijskih očitovanja o dosadašnjim

bh. povorkama ponosa, Tanja Grabovac pruža uvid u središnje sadržajne sastavnice dominantnog religijsko-teološkog anti-LGBTIQ+ diskursa u Bosni i Hercegovini. Zbornik na koncu upotpunjuje obimom nevelik, ali, nadamo se, koristan Pojmovnik.

Svemu dobrom i pozitivnom u zborniku pridonijela je činjenica da je urednički rad na njemu bio proces neprestanog prijateljskog dijaloga sa svim autoricama i autorima, a zacijelo ne bi bio okončan uspješno bez nesvakidašnje strpljivosti i empatije Amine Imamović iz SOC-a, njezinih gesta ohrabrenja i čina konkretne pomoći u svim fazama uredničkog rada, riječju samozatajnog i tek dijelom izvana vidljivog, a predragocjenog doprinosa nastanku ovog zbornika. Uostalom, upravo je Amina Imamović u samom SOC-u bila jedna od najustrajnijih zagovornica potrebe da u našoj regiji konačno bude objavljen ovakav jedan zbornik.

Na koncu, nadamo se da će ovaj zbornik biti vrela osnaženja, nadahnuća i ohrabrenja za sve LGBTIQ+ vjernice i vjernike, poticajan povod za nove susrete, razgovore i pothvate kako aktivističkog tako i akademskog karaktera kad je riječ o položaju i pravima LGBTIQ+ vjernica i vjernika u religijskim zajednicama, LGBTIQ+ zajednici i naposljetku općenito u društvu, sve u svemu da će u konačnici doprinijeti kvir uključivoj preobrazbi religijskih zajednica, i to za početak tako što će potaknuti prve korake na putu istinskog dijaloga religijskih zajednica i LGBTIQ+ zajednice u samoj Bosni i Hercegovini, ali posredno i u čitavoj regiji.

Alen Kristić & Amina Imamović,
Sarajevo, 15. augusta / kolovoza 2023.

Osvajanje slobode: Svjedočenja

I

Konačno dišem punim plućima

Mihael Sečen

„Bježi od mene, Sotono!“, glasio je odgovor predavača iz crkvenog miljea na moje pitanje što bi rekao mladiću koji bi došao na predavanje za mlade o seksualnosti i sa svima okupljenim podijelio da je gej. Nakon tog odgovora na predavanju dobro sam zaključao vrata svog ormara.¹ Iako skučen, bio je lijepo ukrašen, ipak sam gej. No, bio je to istodobno presudni trenutak kada sam odlučio da nitko nikada ne smije saznati da me privlači isti spol. Ja sam utjelovljeno zlo, Sotona. Bilo mi je svega petnaest godina.

Moja okolina mi je od malena posredovala poruku da sam drugačiji te da ne ulazim u rodne okvire društva. Bio sam tiši, povučeniji i nježniji od drugih dječaka. Uz to sam se radije igrao s djevojčicama i njihovim igračkama. Rečenica koju sam učestalo slušao glasila je: „Trebao si biti curica.“ Istovremeno, nitko nije bio svjestan da sam već tada znao plakati u sigurnosti svoga kreveta zbog srama koji mi je bio nametnut tim riječima. Nisam ono što trebam biti. Nisam cjelovito ljudsko biće.

Potiskivanje i prikrivanje

Kada sam u svojoj 11. godini shvatio da me privlači isti spol, sram je zauzeo još veći prostor. Da, dobro ste pročitali, i tu sam bio drugačiji od većine dječaka i dosta sam rano ušao u pubertet i spolno sazrijevanje. Nakon događaja s početka ove priče, sramu se pridružilo i gađenje. Svakodnevno sam molio Boga da me izliječi, da promijeni moju seksualnost. Suze su presušile i prerasle u ljutnju prema samom sebi. Lupanje glavom o zid, grizenje svoje desne podlaktice i nadlaktice dok me jaka bol ne bi zaustavila (a ponekad i krv), sve to je postalo dio rituala kad bi duševna bol, sram i gađenje postali nepodnošljivi. Ne brinite, zid je ostao čitav.

Moja svakodnevnica bila je ispunjena strahom, a večeri suzama i ljutnjom. Činjenica da me privlači isti spol utjecala je i na sve moje druge identitete i svaki dio mog života. S odlukom da nitko ne smije

¹ „Biti u ormaru“ doslovan je prijevod engleske sintagme „in the closet“ ili „closeted“, a koristi se u slučajevima kad osoba nije otkrila svoju seksualnost ili rodni identitet drugima. Te se osobe često i same bore s prihvaćanjem sebe.

saznati i strahom koji je proizašao iz te odluke, nastupila je samokontrola pokreta ruku, onoga što bih rekao i mojih pogleda.

Pokret ruke koji bi mogao biti protumačen kao „previše ženstven“ ulijevao mi je veliki strah. Kada bih sâm protumačio svoj pokret feminiziranim, odmah bih ga naglasio i naveo sugovornike da se sa mnom nasmiju. Pokušao sam zadržati što oštrije pokrete, pazio koliko dugo dodirujem drugoga, na koji način ga grlim pri pozdravu, kako hodam, kako trčim. Što je problem u „ženstvenom“ pokretu? Ni meni nije jasno.

Temu homoseksualnosti nikada nisam pokretao, osim na već spomenutom predavanju. Priča o homoseksualnosti izazivala mi je nelagodu koja bi uglavnom rezultirala šutnjom i povlačenjem. Slušao bih komentare i nadao se da me nitko neće pitati za moje mišljenje. Što bih uopće rekao?! Sada si zamišljam kako sam mogao izvaditi šljokice iz džepa i uzbuđeno uzviknuti: „Ja sam gej!“ No, tada šljokica nije baš bilo za kupiti. Bio sam kreativac, uključen u svaki zadatak uređenja crkve za posebne prigode, kao i kod kuće, pisao sam pjesme i pjevao, predvodio crkvenu zajednicu u pjevanju s bendom, radio s djecom... Bio sam „drugačiji“. Svaka moja riječ o toj temi mogla bi pobuditi sumnju da sam možda gej.

No, bilo je i neizbježnih tema kao što je nezaobilazno pitanje kakve ti se djevojke sviđaju. Zamislio sam si sliku djevojke da bih mogao odgovoriti na to pitanje. Ima lijepe crte lica i ne voli previše šminke (što god to značilo); voli se lijepo oblačiti, ali nije „popularna“; otvorena je u društvu, ali pažljiva; jednostavna je u pristupu, ali inteligentna; tamnije je kose, po mogućnosti smeđe; zelenih očiju... Zanimljivo da se nikome taj opis nije činio

sumnjivim jer je bio previše podroban. Ne sjećam se jesu li i drugi imali toliko detaljne odgovore. U svakom slučaju, spreman odgovor ublažio je moj strah, a povećano znojenje, srećom, nije bilo toliko primjetno.

Kada se prisjećam kontrole pogleda, danas mi je jasno u kolikoj mjeri heteroseksualni (strejt) ljudi nisu svjesni kako pogledom prate osobe koje im se sviđaju. Kada bih ja ugledao osobu koja mi se sviđa, vrlo bih svjesno obuzdao unutarnji poriv da ju bolje pogledam. Blažen je bio dan kada sam prvi put kupio tamne sunčane naočale. Naime, nosio sam naočale s dioptrijom, pa nisam imao sunčane. Konačno sam zabranjenu vočku mogao pogledati, no s oprezom, glava mi je morala ostati mirna.

Kako bih si dodatno „otežao“ život, odlučio sam postati vjeroučitelj i raditi za vjersku udrugu. Bila su to zanimanja u kojima sam svojoj kreativnosti u mnogočemu mogao dati oduška. Da, zvuči suludo. Ipak, iz današnje perspektive vidim kako je taj potez doprinio i mom samoprihvatanju. Pogotovo rad u vjerskoj udruzi. Malo više o tome kasnije. Samo strpljivo.

Prvo autanje

Važno mi je spomenuti moje prvo autanje.² Kada sam napunio 21 godinu, doživio sam višesatni razgovor sa svojom prijateljicom koja je bila prva osoba kojoj sam otkrio da osjećam privlačnost prema istom spolu. Saslušala me i pokazala veliku empatiju. Iako niti ona niti ja nismo znali što napraviti i reći, bio je to događaj od velike važnosti. Nije pobjegla vrišteći i psujući me. Prvi sam put osjetio olakšanje.

---

2 Autanje – od engleske riječi „coming out“ ili „outing“ što označava proces otkrivanja vlastite seksualnosti i/ili rodnog identiteta sebi i drugim osobama.

Imao sam dojam da je stijena pala s moga srca. Znam, kaže se kamen, ali ja sam se osjećao kao da stijena pritišće moje srce. Ta ista osoba i danas mi je bliska prijateljica te kolegica u udruzi za koju radim. Oni koji se ne slažu s nama rekli bi – suučesnica u zločinu.

Iako sam želio imati curu kao i većina mojih tinejdžerskih vršnjaka, isprva se nisam previše trudio. No, došle su dvadesete i tada su se počeli ženiti moji prijatelji i vršnjaci, što je povećalo unutarnju žudnju, ali i pritisak. Ako se ne oženim, pitanje „zašto?“ moglo bi postati sve učestalije i sve neugodnije. Ni pomisao na to da ću doživotno biti sâm nije bila privlačna. U mom je umu postojala samo jedna mogućnost: bez obzira na sve pronaći curu i oženiti se.

I našao sam ju. Uvelike je ispunila moj zamišljeni opis djevojke koja mi se sviđa. Bilo mi je ugodno s njom, dobro smo se slagali, bili smo oboje aktivno uključeni u živote svojih vjerskih zajednica, dijelili smo slične vrijednosti i, još k tome, njena je baka molila da nas dvoje završimo zajedno. O, bako, da si samo znala!

Iako sam joj nekih šest mjeseci prije našeg vjenčanja rekao da osjećam privlačnost prema istom spolu i nesigurnost oko toga što će to značiti, odlučili smo se oženiti. Nemojte suditi olako. Bili smo mladi, puni nade i vjere da ćemo nas dvoje taj izazov nadići. Ja sam vjerovao da će upravo brak izliječiti moju „uvrnutu“ seksualnost. Da mi je tada netko rekao da to ne učinim, vjerojatno bih smatrao da nema dovoljno vjere u Boga. Jeste li čuli za „reparativnu terapiju“? Iako ni ja tada nisam znao za taj fenomen, držao sam se savjeta njenih zagovornika. Nemoj živjeti svoj gej identitet, moli se, nemoj stupiti u „gej životni stil“, oponašaj strejt muškarce i po mogućnosti se oženi. Istina, nisam baš u svemu uspio, ali sam ponosan

da sam sâm smislio što je cijelo mnoštvo ljudi smišljalo godinama razvijajući tu terapiju.

Iskustvo strejt braka

Prve dvije godine bile su uzbudljive, lijepe i ispunjene osjećajem olakšanja. Gradili smo novi život, upoznavali se u zajedničkom životu, podržavali, stvarali svoj dom. Bilo je tu trenutaka težine kada sam iznova postajao svjestan da je moja seksualnost još uvijek tu, no prevladavao je osjećaj olakšanja. Bio sam ponosan što gradimo odnos ravnopravnosti. Nije bilo muških i ženskih poslova, nije bilo bitno tko više zarađuje, bili smo partneri koji doprinose i primaju jedno od drugog. Vjerovao sam da sada nitko ne može pomisliti da sam gej.

Nakon dvije godine, žudnja za bivanjem s osobom istog spola postala je jača. Maštanje o tome kako bi ovakav život bio s muškarcem bivalo je sve privlačnije. Iznova sam se počeo osjećati prljavo i gađenje se vratilo. Rezultiralo je to mojom prvom depresijom. S obzirom da je supruga znala da osjećam privlačnost prema muškarcima, bila je uz mene, pružala mi razumijevanje i pomagala mi izaći iz mraka što je bolje znala i umjela. Uspjeli smo, no depresija se vraćala svake godine u sve većem intenzitetu i sve je teže bilo izvući se iz nje. Naš intimni dio odnosa ostavljao je sve veću prazninu u meni, a u njoj izazivao osjećaj da nešto nije uredu s njom.

Dijete koje se rodilo pet godina nakon vjenčanja predstavljalo je dobrodošlu promjenu i novi fokus. No ni to nije moglo zadugo zaustaviti depresije. Sve je više rasla moja uznemirenost oko postojećeg života i javilo se pitanje kako ću se nositi s tim do kraja života. Kada smo se, iz više razloga, odlučili za drugo dijete, naš je brak

krenuo nizbrdo sve većom brzinom, a moja depresija je eskalirala. Prisutnost vlastite djece u mom životu povećala je težinu borbe s vlastitom seksualnošću. Problem nije bio u tome što postoje, već bojazan da bih ih mogao povrijediti. Sve sam više bio uvjeren da rješenja nema.

Počeo sam se baviti mišlju da bi samoubojstvo moglo biti rješenje. Autanje i rastava, to bi donijelo samo ogromnu težinu supruzi, djeci te mojoj široj obitelji. Možda je ipak lakše mojoj obitelji prihvatiti moju smrt od činjenice da sam gej. Poruke koje sam dobivao uvjerile su me da i nisam tako važan drugima. No, prihvatiti da je njihov otac, njihov muž, sin i prijatelj gej, to bi bila prevelika nepravda i sramota za njih, mislio sam.

Otupio sam. Bio sam mrtav iznutra. Nisam osjećao nimalo privrženosti ni prema kome. Nisam bio u stanju osjećati ni tračak ljubavi prema svojoj djeci. Pitao sam se bih li išta osjetio da im se nešto loše dogodi. Ostao je samo strah i veliki umor od borbe, od skrivanja, od života u laži.

Prihvaćam te bez ali

Vrijeme je za objašnjenje koju ulogu je odigrao moj rad u vjerskoj udruzi. Tko bi rekao da ću, upravo zahvaljujući njoj, susresti dva gej muškarca, vjernika. Jednog iz Njemačke, drugog s Novog Zelanda. Prvi mi je postavio ključno pitanje: „Kažeš da se ne želiš rastati da svojoj obitelji ne bi nanio bol. A zbog čega misliš da ih ne boli vidjeti kako patiš?“ Prvi put netko je pomislio da vlastitoj obitelji možda jesam važan. I uvidio sam da jesam. Pomogao mi je uvidjeti da jesam voljen. Drugi muškarac kojeg sam sreo bio je otvoreno gej, prihvaćen u svojoj vjerskoj organizaciji i živio je život bez straha. „To bih ja volio za sebe!“, pomislio sam. Nisam više htio

živjeti u strahu od otkaza, od pomisli da bi netko mogao saznati da sam gej, s mišlju da nisam cjelovito ljudsko biće.

Ovi susreti pomogli su mi shvatiti da zapravo želim živjeti. Način na koji želim živjeti jeste: izvan ormara. Želio sam udahnuti svježeg zraka, udahnuti punim plućima i odreći se srama. Želio sam se prihvatiti. I jesam. Dok sam na Novom Zelandu izricao samom sebi – „Prihvaćam se takvim kakav jesam. Ja sam gej.“ – čuo se zvuk pristigle e-poruke. Stigao je mail od moje prijateljice kojoj sam se prvoj autao u 21. godini. U njemu su bile samo četiri riječi: „Prihvaćam te bez ali.“

Shvatio sam da mogu ozdraviti samo na putu autanja i rastave. „Istina će vas osloboditi.“, odzvanjale su Isusove riječi u mojoj glavi. Uputio sam se u taj pothvat i bio je to nevjerojatno oslobađajući osjećaj, ali i najteže razdoblje mog života. Kada pogledam unazad, svjestan sam cijele težine, ali i ponosan na sebe i bivšu suprugu kako smo napravili sve što možemo da podržimo jedno drugo. Zahvalan sam prijateljima i prijateljicama koji su meni i mojoj bivšoj supruzi bili podrška. Posebno sam zahvalan svojoj prijateljici i kolegici koja mi je poklonila neizmjerne puno vremena, empatije i podrške cijelo to vrijeme. I da, šećer na kraju, a to je partner kojeg sam upoznao godinu dana nakon što sam se razdvojio od supruge. Dao je sve od sebe da bude sa mnom u mojoj radosti i slobodi, ali i boli, žalovanju i snalaženju na putu građenja novog života. Prihvatio je moju djecu i zavolio ih kao svoju.

Teška priča našla je svoj sretan kraj. Za razliku od bajki koje završavaju riječima – „I živjeli su sretno do kraja života.“ – naša se priča nastavlja. Mnogo je izazova s kojima se susrećemo. Razlika je u tome što više ne osjećam sram, više nema gađenja,

više se ne samoozljeđujem, naprosto više ne želim okončati vlastiti život. Ostalo je rana koje još trebaju iscijeliti, predodžbi o sebi koje treba promijeniti te boli i strahova s kojima se treba suočiti. Ipak, ne osjećam više kratkoću daha, kroz mene struji više snage i ustrajnosti. Gradim odnos s partnerom koji bih, usprkos porukama nekih vjerskih vođa, nazvao svetim. E da, šljokice se konačno mogu naći u mnogim dućanima.

O autoru

Mihael Sečen je otac dvoje djece te živi i radi u Rijeci. Diplomirao je za vjeroučitelja 1998. godine. Iste je godine počeo raditi za Udrugu Mladi za Krista u Hrvatskoj gdje je organizirao i sudjelovao u provedbi raznih projekata za mlade i one koji se tako osjećaju. Ti projekti sadržavali su umjetničke izložbe, instalacije, edukacije za osobe koje rade s mladima, rad u školama na temu suzbijanja nasilja u školama i sl. Od 2002. do 2006. godine sudjelovao je na raznim edukacijama nenasilne komunikacije i djelovanja te je 2006. godine završio edukaciju za trenera nenasilne komunikacije i djelovanja. Iste se godine zaposlio u Udruzi RAND (Regionalna adresa za nenasilno djelovanje) gdje je zajedno sa Anom i Ottom Raffai vodio radionice u cijeloj regiji ex-Yu. Godine 2008. završio je obuku za medijatora na bazi nenasilne komunikacije prema Marshallu B. Rosenbergu u Münchenu, SR Njemačkoj. Godine 2009. počeo je raditi samostalno kao trener nenasilne komunikacije prema Marshallu B. Rosenbergu te kao medijator 2014. godine, zajedno s kolegicom Nedeljkom Popović, osniva udrugu Intero centar za koju radi i danas. Kroz tu udrugu krenuo je raditi i s LGBTIQ+ ljudima, a izuzetno cijeni mogućnost kreativnog izražavanja kroz medije, ali i pripremu raznih projekata. Do sada je sudjelovao u pisanju nekih članaka i dijelova za priručnike od kojih su najistaknutiji „Pomagalo na putu nenasilja“, Centar za mir Osijek, 2007. godine te „Innovative approaches to training mental health service providers for the quality support of LGBTIQ+ people“, Hátté Society, LORI Rijeka, Prague Pride, Single Step Foundation, Budapest 2022. godine.

Most koji je spojio nespojivo: Poslanica Nesvrstanim

Lucija Marković

Odmalena sam morala birati. Dražeg roditelja, dražu baku, bolji stan, kvalitetniju crkvenu zajednicu... Kada god bi nastupio trenutak odlučivanja, govorili su mi da imam slobodnu volju, ali da trebam paziti kako ću je upotrijebiti. Moj izbor nikad nije bio moj. Štoviše, nije bio ni izbor u pravom smislu te riječi. Vrlo rano sam naučila da svaki izbor sa sobom povlači posljedice. Kad sam „izabrala“ živjeti s mamom, s tek napunjenih šest godina, prvi put sam vidjela svog oca kako plače. Nikad ga do tad nisam vidjela tužnog. I dandanas se sjećam svake grimase i bore na njegovom licu. Strah i nesigurnost uvukle su se duboko ispod moje kože.

U majčinoj sjeni

Nakon razvoda roditelja i selidbe u drugi stan, odabrala sam stati na stranu svoje majke. I tako je moj svijet vrlo brzo postao crno-bijel. Postoji dobro i zlo, istina i laž, život i smrt, ljubav i mržnja, mama i tata. I ništa između. Baš zato trebam pomno

birati svoje odluke, a posebno ono u što vjerujem.

Čini mi se da si je moja majka dugo zamjerala što naša obitelj nije bila obitelj o kakvoj je slušala na misama i čitala u religijskoj literaturi. Riječ „dom“ nije imala prizvuk topline, sloge i ljubavi. Mislim da je zato toliko inzistirala na odlasku u crkvu i njegovanju crkvenih vrijednosti. Svake nedjelje išla bih u crkvu s njom i sestrom. Svaku drugu nedjelju majka bi me obavezno podsjetila da je vrijeme za ispovijed. Nikad mi nije bilo ugodno u tom mračnom skućenom prostoru. Tišina me dodatno uznemiravala, pa sam nerijetko znala izmisliti određeno ponašanje koje se moglo smatrati grijehom i koje sam mogla ispovjediti, samo da što prije izađem iz ispovjedaonice. Pjevala sam u crkvenom zboru, čitala Bibliju svaku večer prije spavanja, odvajala vrijeme za molitvu svaki dan. U suprotnom bih na licu svoje majke zamijetila nezadovoljstvo i tugu s pogledom prepunim istančanog razočaranja.

U šestom razredu osnovne škole prestala sam pohađati katolički vjeronauk. Majka je objavila da je pronašla mnogo kvalitetniju crkvenu zajednicu u kojoj ne postoje kompromisi u življenju biblijskih vrijednosti; zajednicu u kojoj prebiva „živi Bog“. Dala mi je izbor – mogu nastaviti ići u crkvu kojoj sam pripadala odmalena i biti rimokatolkinja ili napraviti veliki zaokret i postati „novorođena osoba u Kristu“, ali u pentekostalnoj zajednici. Izabrala sam potonje.

Pentekostalna zajednica je vrlo brzo postala moj dom, onaj koji nikad nisam imala. Stekla sam nove prijatelje, ljeta provodila na kršćanskim kampovima za mlade, pjevala u timu za slavljenje, pisala tekstove pjesama, uključila se u različite crkvene službe. Isprva je sve oko mene bilo toplo. Činilo mi se da su u mojoj zajednici zagrljaji bezuvjetni, a prihvaćanje neupitno. Mislila sam da sam zaista upoznala Ljubav s velikim Lj. Težila sam toj ljubavi, protumačivši je kao samog Boga, toliko nesebičnog da je dao svoj život za mene. Učena sam da moja vrijednost proizlazi iz Krista, da bez Njega ne mogu iskusiti puninu života. Osobni odnos s Bogom bio je nešto najvrjednije što mogu imati, a tako nešto trebalo se čuvati i po cijenu života. Često sam slušala kako su kršćani najprogonjenija zajednica s razlogom – spoznati i živjeti pravu istinu zahtijeva veliku žrtvu. No, svaki primljeni udarac, svaki pad, svaka suza naposljetku budu vrijedni.

Prva propitivanja

Trudila sam se ne sumnjati u ovakav nauk svoje zajednice. Usađeni strah od Božje kazne, od razočaranih pogleda pastora i obitelji, od gubitka svega što sam gradila i što znam, dugo je djelovao u meni, no sumnje i propitkivanja nauka bilo je nemoguće zauvijek ignorirati. Nakon

godina života u pokornosti autoritarnom režimu crkvene zajednice, odlučila sam osloboditi bujicu pitanja unutar sebe. Zanimalo me zašto sam manje vrijedna u očima svoje zajednice ako mi brak i djeca nisu životni cilj. Nisam shvaćala zašto me uporno straše rečenicama poput: „Sotona te zavodi i udaljuje od Boga“ kad bih se priklonila feminističkim stajalištima. No, Pandorina se kutija otvorila kad sam si napokon dopustila poigravanje s uvjerenjem da kvir osobe možda nisu loši ljudi, što je osnaživalo preispitivanje crno-bijelog pogleda na svijet. Sjećam se da sam prvo osjetila neopisivo veliku potrebu moliti se za LGBTQ+ zajednicu i njihovo obraćanje. Molitva je proizlazila iz najiskrenijeg dijela mojeg srca, iz dubokog uvjerenja da bi ti ljudi bili sretniji kad bi zaista znali tko su. Želju za žarkom molitvom i boljim upoznavanjem LGBTQ+ zajednice pripisala sam činjenici da unutar svoje zajednice nisam upoznala ni jednu osobu koja bi nje govala pristup ljubavi i prihvaćanja kvir osoba, a ujedno ih usmjerila na „pravi put“. Polako su se brisale granice na kojima je počivao stav „ja naspram njih“. Kvir osobe postale su ljudi od krvi i mesa, ljudi s kojima sam se sve više poistovjećivala. I dok me, s jedne strane, razdirala krivnja jer preispitujem nešto što se u Bibliji navodno spominje kao grijeh i time pod upitnik istodobno stavljam učenje svoje crkvene zajednice, s druge sam strane osjećala neobjašnjivo olakšanje. Bila sam sretna i tužna istovremeno. Sretna jer više ne moram mistificirati LGBTQ+ zajednicu, ne moram se bojati razgovora o toj temi, kao ni samog upoznavanja kvir osoba. Tužna jer gubim veliki dio svojeg identiteta, onaj vjernički, svjesna činjenice da se opasno približavam imperativu od kojeg bježim odmalena: „Biraj!“

Zapanjujuće otkriće

Spoznaja da sam lezbijka za mene je bila gotovo razarajuća. Sjećam se da sam na društvenim mrežama naišla na fotografiju dvije upravo vjenčane žene i gotovo se rasplakala od topline prizora. Prije nego se uključio dio mene koji bi takvu reakciju osudio, kroz misli su mi prošle riječi: „Ja ovo želim!“ Trenutak shvaćanja značenja tih riječi bio je poput hladnog tuša. Više nisam mogla bježati, trčanje više nije imalo smisla. Množili su se rojevi osjećaja krivnje, srama, gađenja i razočaranja. Mojim ušima odjekivale su rečenice – „Ne to, samo ne to, Bože!“ i „Zašto baš ja?!“

Osjećala sam da se moje tijelo stopilo s osjećajem paničnog straha i ugroze. Tijekom procesa prihvaćanja svog vlastitog seksualnog identiteta, najviše sam se borila s naizgled neodrživim suživotom vjerskog i seksualnog identiteta. Provela sam sate proučavajući literaturu na temu LGBTIQ+ kršćana, najčešće pod okriljem noći, kad nisam bila pod povećalom svoje majke i sestre. Sve sam manje odlazila u crkvu, a sve češće ulazila u žustre rasprave s majkom o kršćanstvu i ženskim, te LGBTIQ+ pravima. Nekada bliski prijatelji postali su mi stranci jer nisu željeli podržati moju „buntovnost“. Nisam znala kako se nositi s usamljenošću, s osjećajem da ne pripadam nigdje, da je suština mog bića paradoks i da ne postoji mogućnost biranja i jednog i drugog identiteta. S vremenom sam otkrila da nisam jedina. U bespućima interneta pronašla sam mnogo sličnih ispovijesti LGBTIQ+ vjernika/ca. Umjesto tuge i straha, preplavila me ljutnja. LGBTIQ+ vjernici/e postoje. Ja postojim, ali sam nevidljiva. Vjerske zajednice su odlučile zatvoriti oči i uši za moj glas, za moje krike i povike, za moju potrebu za pripadanjem i zajedništvom, dok istovremeno propovijedaju život prožet ljubavlju.

U žaru izgradnje svog novog, potpunijeg identiteta, osjetila sam potrebu da budem svojevrsan most. Biti vjernik/ca i biti pripadnik/ca LGBTIQ+ zajednice naizgled su dvije suprotstavljene mogućnosti, dva suprotstavljena identiteta koja je potrebno spojiti. Spajaju se u meni. I postala sam ponosna na to da sam ja, moje biće, most.

Nakon prihvaćanja same sebe kao kvir vjernice, uslijedila je dodatna izolacija od strane obitelji. Prekinula sam kontakt s majkom, odselila ocu i odlučila započeti iznova, s novim uvidima i temeljima. Aktivno sam tražila događaje i okupljanja gdje bih mogla čuti više o temi religije i LGBTIQ+ prava. Naišla sam na prikazivanje filma „For The Bible Tells Me So“ u okviru projekta „Neprocjenjiva“, u suradnji udruga Dugine obitelji i U dobroj vjeri, i to točno na datum mog rođendana. Protumačila sam to kao svojevrsno novo rođenje i veliku prekretnicu. Čuti i upoznati ljude koji razumiju teškoće i boli rekonstrukcije identiteta, koji shvaćaju što znači gubitak prijatelja i članova obitelji zbog otkrivanja svog vlastitog seksualnog/rodnog identiteta, to je bilo veoma iscjeljujuće. Ubrzo nakon projekcije filma, počela sam volontirati u udruzi U dobroj vjeri, gdje sam pronašla sigurno mjesto da budem ono tko jesam – bez izuzetaka.

Poslanica Nesvrstanima

Iz nastojanja da se izgradi i proširi siguran prostor za zajednicu LGBTIQ+ vjernika/ca i osoba s iskustvom religioznosti, rodio se projekt „Poslanica Nesvrstanima: Pravo na religioznost LGBTIQ+ osoba“. S obzirom na štetnost negativnog utjecaja konzervativnih religijskih tumačenja o položaju LGBTIQ+ osoba u društvu, uvidjeli smo potrebu ukazivanja na višestruku diskriminaciju i uskraćivanje prava LGBTIQ+ vjernicima/ama. Prihvaćanje i priznavanje vlastitog LGBTIQ+ identiteta može biti vrlo

traumatičan događaj u životu jedne osobe, a to je posebno teško LGBTIQ+ vjernicima/ama koji mogu biti neshvaćeni i/ili nepoželjni zbog svog LGBTIQ+ identiteta u svojim vjerskim zajednicama, a zbog svog vjerskog identiteta u svojim LGBTIQ+ zajednicama. Takva višestruka diskriminacija pojačava rizik od izolacije i ozbiljna je prepreka u razvoju duhovnosti. To se poglavito odnosi na LGBTIQ+ osobe koje su donedavno bile pripadnice tradicionalnih vjerskih zajednica, ali zbog pritiska okoline ranije nisu mogle ili se nisu usudile prihvatiti i javno prizvati svoj LGBTIQ+ identitet. Nužnost rješavanja ovog problema potencira, uz ostalo, i činjenica da duhovnost može izrazito pozitivno utjecati na proces prihvaćanja vlastitog LGBTIQ+ identiteta. Osim toga, religija može odigrati pozitivan utjecaj na položaj LGBTIQ+ osoba u društvu.

U tu svrhu organizirana su dva ciklusa tribina i grupe podrške. Prva tribina bavila se temom položaja LGBTIQ+ vjernika/ca u crkvi i društvu, a govornici su bili Mihael Sečen, začetnik projekta „Neprocjenjiva“, Melanie Ivančević, dakonica Evangeličke crkve u Rijeci, i Tanja Grabovac, doktorandica teologije i asistentica na Institutu za pastoralnu teologiju i pastoralnu psihologiju Sveučilištu u Grazu koja se bavi pitanjem pastoraleta LGBTIQ+ osoba. Sudionici/e su imali prilike čuti potresna iskustva LGBTIQ+ vjernika/ca, kao i saznanja o važnosti i mogućnostima koje pruža pastoral LGBTIQ+ osoba. Tribina je osvijetlila probleme homofobije, bifobije i transfobije, te preispitala mogućnosti pozitivnog utjecaja Crkve na zaštitu LGBTIQ+ prava. Druga se tribina bavila temom kvir teologije, a na njoj su gostovale teologinje Greta Grakalić Rački i Lana Bobić. Dijalogom o kvir teologiji sudionicima/ama tribine posredovana je poruka da kvir teologija, ali i teologija općenito, može biti sjajan alat

u suprotstavljanju fiksnim društvenim i kulturalnim normama rodnog identiteta, odnosno seksualnosti. Sudionicima/ama su približene teološke metode koje koristi kvir teologija, kao i važnost daljnjeg poticanja razvoja kvir i drugih teologija koje ne diskriminiraju i u svoj diskurs nastoje unijeti marginalizirane glasove, iskustva i perspektive LGBTIQ+ osoba. Doživjeti popriličan odziv ljudi, kao i zainteresiranost za temu religije i LGBTIQ+ prava, bilo je prekrasno i veoma poticajno za drugu fazu projekta čiju je okosnicu činilo ustrojavanje grupa podrške.

Naime, grupe podrške osmišljene su kao siguran prostor u kojem su sudionici mogli dijeliti svoja vlastita iskustva s religijom, uzajamno se povezati i dobiti podršku u atmosferi prihvaćanja, a sve to uz stručno vodstvo psihoterapeutkinje Iskre Pejić. Tijekom pet susreta sudionici/e su naučili kako se kvalitetno nositi s neugodnim emocijama vezanim uz kolizije različitih identiteta, ali i iskustvo neprihvaćanja, dok je razvoju snažne grupne kohezije, povezivanju svih, prije svega doprinio otvoren razgovor o neprihvaćanju i nerazumijevanju koje su doživjeli zbog svojih religijskih i seksualnih/rodnih identiteta. Neformalna su se druženja nastavila i nakon završetka projekta, što je sjajan pokazatelj stupnja povezanosti grupe, kao i potrebe za stvaranjem sigurne zajednice za LGBTIQ+ vjernike/ce.

Blagoslov pripadanja

Uostalom, projekt je nadmašio i sva moja očekivanja. Svjedočiti odzivu i zainteresiranosti ljudi za temu religije i LGBTIQ+ prava bilo je i za mene osobno nešto neprocjenjivo. Projekt je ukazao na potrebu za sigurnim prostorom koji omogućava ispoljavanje i vjerskog i kvir identiteta, što smatram snažnim

pokazateljem važnosti ovakvih projekata. Dojmovi sudionika/ca bili su veoma pozitivni, pa mogu sa sigurnošću reći da je „Poslanica Nesvrstanima“ uspješno doprla do srca ljudi koji su se osjećali izolirano i neshvaćeno. Dakako, sve to s vjerom da ćemo, sada brojniji i ojačani, nastaviti graditi mostove prihvaćanja, slobode i ljubavi. I da, sada konačno mogu reći da i ja osobno napokon istinski pripadam.

O autorici

Lucija Marković je studentica socijalnog rada i feministkinja. Paralelno sa studijem, kroz volonterski rad u različitim organizacijama civilnog društva i institucijama, naročito s ranjivim društvenim skupinama, kontinuirano stječe znanja, vještine i kompetencije facilitacije, kreiranja i održavanja radionica (Udruga Maštara, Centar Luka Ritz, Udruga U dobroj vjeri, Kuća ljubavi, CroMSIC, Poliklinika za zaštitu djece i mladih, Dom za djecu Nazorova). Sudjeluje u programima koji se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava i prava diskriminiranih skupina, naročito u okviru organizacija Ženska soba, Ponosni Zagreba, Zagreb pride, Udruge Iskorak i Inicijative Dosta! Godine 2022. realizirala je, kao voditeljica, projekt Poslanica Nesvrstanima: Pravo na religioznost LGBTIQ+ osoba, financiran iz Proračuna Grada Zagreba za 2022. godinu. Bila je edukatorica facilitacije u okviru Feminističke ljetne škole Platforme za reproduktivnu pravdu. Aktivna je članica udruge U dobroj vjeri.

„Neprocjenjiva“ kolijevka promjene

Mihael Sečen

Rat je. Ne, nisu 1990-e, 2013. je. Što je za jedne bilo zauzimanje za „svetost“ braka, za druge je bila borba za prihvaćanje i jednaka prava. Neda¹ i ja smo s nevjericom promatrali sukob između pripadnika/ca vjerskih zajednica i pripadnika/ca LGBTIQ+ udruga te njihovih saveznika. Pripadnice/i vjerskih zajednica zauzimali su se da brak između muškarca i žene bude zaštićen Ustavom Republike Hrvatske. Prevladavajući glasovi vjernika oduzimali su LGBTIQ+ ljudima ljudskost. Svodili su ih na seksualni čin i širili su netočne tvrdnje i predodžbe o njima. Vjernici su, s druge strane, paušalno označavani kao konzervativni, zaostali ljudi koji se slijepo vode vjerskim ideologijama.

Ipak, Neda i ja bili smo zaprepašteni prije svega porukama koje su dolazile od vjernica/ka, riječima kojima su napadali LGBTIQ+ zajednicu te predodžbama i narativima koje su širili o njima.

Telefonski poziv

U tom razdoblju počeo sam se ozbiljno suočavati sa svojom seksualnom orijentacijom i depresijom koja je proizašla iz te borbe. Poruke koje sam slušao samo su još dodatno podržavale moje suicidalne misli. Nisi cjelovito ljudsko biće, ne valjaš, utjelovljeno si zlo. Neda, koja je bila uz mene, susretala je i slušala i druge LGBTIQ+ osobe, svjedočanstva o njihovoj borbi, boli i patnji povezanoj s procesom prihvaćanja sebe. Oboje smo slutili da nešto nije uredu s porukama vjerskih vođa, vjerskih organizacija, vjernika i vjernica. Ne bi li njihova poruka trebala, štoviše, morala biti poruka nade, ljubavi i prihvaćanja, a ne sotoniziranja, mržnje i odbacivanja?!

Dok sam se ja spremao za put na Novi Zeland koji će mi promijeniti život, Neda je osjećala potrebu ispričati se kao kršćanka LGBTIQ+ zajednici. Pronašla je kontakt Lezbijske organizacije u Rijeci, LORI. „LORI, Danijela ovdje.“ – začula je glas

1 Nedeljka Popović, poznatija kao Neda, dugogodišnja je prijateljica Mihaela Sečena. Bila je prva osoba kojoj se Mihael Sečen autao, njegova saveznica i suputnica na njegovom putu samoprihvatanja. Danas njih dvoje zajedno rade u udruzi Intero centar.

predsjednice Udruge. „Dobar dan! Moje ime je Neda i ja sam vjernica. Voljela bih se naći i razgovarati s Vama. Biste li mogli naći malo vremena narednih dana?“ „Može, ali ne mogu dugo, mogla bih odvojiti 30 minuta. Možemo se naći u našem uredu u gradu.“, odvrtila je Danijela odlučno, s prizvukom zbunjenosti, možda pomalo i straha.

Susret Nede i Danijele prerastao je u susret od nekoliko sati tijekom kojih se Neda ispričala, a Danijela podijelila svoju osobnu priču. Plakale su zajedno i smijale se. Rodilo se prijateljstvo i povezanost koja traje sve do danas. Neda se uspjela povezati s Danijelom bolje nego ikad do tad s bilo kojom LGBTIQ+ osobom. Zahvaljujući tom razgovoru mogla je bolje razumjeti izazove s kojima se LGBTIQ+ ljudi u Hrvatskoj, regiji, ali i šire susreću. Kada je došla kući, napisala mi je e-mail s porukom: „Prihvaćam te bez ali.“²

Zajednička vizija

Na dvije različite strane svijeta oboje smo se hrvali s pitanjem što s onima koji doživljavaju slične priče kao ja, koji čuju poruku većine vjerskih zajednica o tome da su zli, perverzni, necjeloviti i jedino dostojni odbacivanja. Mnoge vjerske zajednice uvjerile su same sebe da su psihološke teškoće s kojima se suočavaju LGBTIQ+ osobe posljedica njihove osobne „perverzije“, a nisu svjesne da upravo njihove poruke uzrokuju te psihološke posljedice. Svatko za sebe, odlučili smo da nešto želimo učiniti po tom pitanju i pružiti pomoć tim ljudima, posredovati drugačiju poruku upravo ljudima koji su i LGBTIQ+ i vjernici/e, kao i onima koji su, s bilo koje pozicije, spremni čuti „drugu stranu priče“.

Vrativši se s Novog Zelanda, htio sam se što prije naći s Nedom, a ona sa mnom. „Imam ideju što bismo mogli napraviti!“, uzbuđeno smo jedno drugom rekli u isti glas. Dijelili smo gotovo istu viziju kako bismo mogli pružiti podršku LGBTIQ+ vjernicima i vjericama. Želja nam je bila LGBTIQ+ vjernicima i vjericama ponuditi potporu na njihovom putu samoprihvatanja i autanja bez pritiska kad to i moraju li to uopće učiniti. Htjeli smo zajedno s njima tragati, učiti i otkrivati odgovore na njihova pitanja, pitanja njihovih roditelja te saveznica/ka. Shvatili smo da bismo rad udruge Intero centar, u kojoj smo već djelovali, baveći se ljudskim pravima, nenasiljem, jednakošću... mogli naprosto nadograditi u tom smjeru. To bi bilo samo logično proširenje, logičan rast i nadogradnja dotadašnjeg rada i naših projekata. Istodobno nam je iznimno važno bilo zadržati i ustrajati u vrijednostima nenasilja i nenasilne komunikacije. Prvenstveno smo htjeli biti podrška LGBTIQ+ vjericama i vjernicima te njihovim obiteljima, a s ostalima smo željeli dijalogizirati, a ne debatirati, pogotovo ne ostrašćeno. Vjerujemo i danas da je to način na koji možemo doći do sveobuhvatne i održive promjene. Koliko god teško bilo, važno nam je čuti i one koji drugačije misle i vjeruju.

Dakako, nije lako njegovati istinski dijalog. Vjerujte, i sam osjećam silnu strast za pravdom. Nisam nadčovjek koji ne osjeća ljutnju i bol zbog onog što su mi drugi učinili ili nisu učinili, poruka koje su mi znali uputiti. No, svjestan sam i vlastite odgovornosti. Poznajem druge gej muškarce koji se, usprkos pritisku, nisu povinovali očekivanjima okoline da žive „strejt život“. Znam, nije mi bilo lako. Ne osuđujem sebe, već se trudim i samom sebi što je više moguće pružiti podršku i

2 Kad je Mihael Sečen na Novom Zelandu odlučio prihvatiti sebe kao gej osobu, stigla mu je poruka od Nede koja je predstavljala potvrdu njegove odluke. Pročitajte više o tom dijelu priče u njegovoj osobnoj priči u ovom zborniku pod naslovom: „Konačno dišem punim plućima“.

suosjećanje. A kad se osvrnem na sve ono što je promijenilo moja uvjerenja, stavove i predrasude, to su u prvom redu bili susreti u kojima su se ljudi sa mnom upustili u istinski dijalog. Negdje sam pročitao da je debata vrsta razgovora dvoje ili više ljudi u kojem se drugi sudionici i druge sudionice doživljavaju kao smetnja koju treba nadjačati i ukloniti. U sljedećoj rečenici pisalo je da je dijalog vrsta razgovora u kojem se strane uzajamno slušaju i čuju, što otvara mogućnost da se uvjerenja i stavovi jedne ili više strana počnu mijenjati ili čak dožive radikalnu promjenu. S nadom da će se poneko uvjerenje i pokoji stav početi mijenjati, poljuljati poneka predrasuda i stereotip, Neda i ja ustrajno biramo dijalog.

U vremenu koje je uslijedilo, dogodilo se još mnogo toga čudnovatog, ohrabrujućeg i inspirativnog. Pričama o autanju, susretima s LGBTIQ+ ljudima raznih svjetonazora i njihovim roditeljima te vjernicima/ama općenito koji su se isto tako borili za LGBTIQ+ prava vjerojatno bismo mogli ispisati listove jedne opsežne knjige. Dakako, nailazili smo i na izazove. Vjerske zajednice u kojima smo oboje bili aktivni počele su se ograđivati od nas. „Krv brata tvojega s tvojih će se ruku tražiti.“, bila je jedna od rečenica koju su, aludirajući na Bibliju, uputili Nedi kao prijetnju. Bili smo isključeni, osuđivani, a neki prijatelji i poznanici nas nisu htjeli pozdraviti, pa čak ni dati do znanja da su nas primijetili. Unatoč izazovima, rodio se projekt, i više od samog projekta, rodio se program koji objedinjuje skup projekata pod zajedničkim nazivom „Neprocjenjiva“.

Prvi koraci

Ljudski život nema cijene i zbog toga ne bismo smjeli procjenjivati LGBTIQ+ ljude na način na koji to vjernice i vjernici često čine. Svaka je osoba neprocjenjiva.

Naziv samog programa je bio tu, spektar različitih projektnih zamisli unutar tog programa, no jedan od najvećih izazova predstavljala je dilema: izaći u javnost ili ne.

Ukrštale su se tu, ponekad i sudarale, različite potrebe, potreba da zaštitim svoju obitelj, svoju djecu, ali i da LGBTIQ+ vjernicama i vjernicima naposljetku i neovisno o svemu pružimo siguran prostor. Ako ostanemo „skriveni“, pitali smo se tko će uopće i na koji način čuti za nas? Ako istupimo u javnost, dvojili smo hoće li se LGBTIQ+ vjernice i vjernici bojati stupiti s nama u kontakt jer će time riskirati da drugi saznaju za njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet? Odlučili smo se za strpljivost. Prije svega bila nam je važna zaštita LGBTIQ+ vjernika i vjernica, koje svaka nova ostrašćena debata između vjerskih predstavnika i LGBTIQ+ zajednice tjera u sve skućeniji zakutak njihovog straha i nesigurnosti. Svaku priliku smo odmjeravali pitajući se kako bi nam mogla pomoći, a kako naštetiti, naročito samim LGBTIQ+ vjernicama i vjernicima.

Nemojte me krivo shvatiti. Neizmjerne sam zahvalan za sav rad koji su prije nas odradile sve udruge i pojedinke te pojedinci u području zalaganja i borbe za LGBTIQ+ prava. Oboje smo svjesni da naš rad danas ne bi bio moguć bez njihovog truda i požrtvovanosti. Svojim nastojanjima utrljali su stazu kojom smo i nas dvoje naposljetku odlučili krenuti.

Prvi korak s kojim smo bili sučeljeni bilo je upoznavanje LGBTIQ+ vjernika i vjernica u Hrvatskoj na osnovi komunikacije s LGBTIQ+ organizacijama, posredstvom prijatelja, poznanika i raznih drugih vrsta kontakata. Upoznali smo manji broj ljudi koji su se već autali, no svojeg su se vjerničkog identiteta odrekli. Nije to bio

toliko njihov izbor koliko neumitna poruka da ne mogu biti i LGBTIQ+ i vjernice/i, da naprosto ne mogu biti LGBTIQ+ vjernici/e, pripadati i religijskoj zajednici i LGBTIQ+ zajednici. Morali su se odreći bitnog dijela sebe, no njihova čežnja za duhovnošću nije nestala. Neki su se čak i redovito sastajali sa svećenicima, časnim sestrama, imamima, pastorima, vjericama/ima jer su se nadali da će se nešto promijeniti. No nije, još uvijek nije... Naposljetku su prognani iz vjerskih zajednica, označeni kao grešnici nedostojni spasenja, Božje milosti, raja ili dženeta, etiketirani kao „sluge sotonske/šejtanske“, a u biti njihovo prisilno napuštanje vjerskih zajednica često je pratilo i napuštanje same vjere. Paradoksalno, nisu osjećali posebne ili drugačije duhovne potrebe od drugih vjernika i vjernica. Htjeli su samo sudjelovati u životu vjerskih zajednica kao i svi ostali članovi. Željeli su zajedno sa svima ostalima pjevati, moliti, klanjati u iskrenosti pred sobom, pred Bogom i pred drugim vjericama/ima.

Potaknuti tim iskustvima, pokrenuli smo grupu podrške, prvo u Rijeci, a zatim i u Zagrebu. Organizirali smo vikend susrete za LGBTIQ+ vjernike/ce pod nazivom „Mjesto istine i sigurnosti“, prisustvovali okruglim stolovima, LGBTIQ+ događanjima i organizirali prikazivanje dokumentarca „For The Bible Tells Me So“³ te sudjelovali

u projektima drugih kad god smo mogli. Svojim radom pružali smo podršku LGBTIQ+ vjericama/ima te vjerskim zajednicama u Hrvatskoj, BiH, ali i drugim državama diljem Europe. Aktivno smo bili uključeni u pokretanju evangeličke (luteranske) crkvene zajednice u Rijeci koja je LGBTIQ+ inkluzivna i podržali smo jednu kršćansku denominaciju da na razini Europe postane LGBTIQ+ inkluzivna te prihvaća i blagoslivlja istospolne brakove ili životna partnerstva. Uz sve to, uvijek smo bili otvoreni za dijalog s onima koji su bili spremni upustiti se u dijalog s nama.

Kretati se tim „srednjim“ putem sa sobom neprestano nosi izazov kako doprijeti do LGBTIQ+ vjernica/ka koji traže podršku, a ne znaju za nas. Iako postoji naša web stranica,⁴ pokoji članak online o nama,⁵ naša Facebook stranica,⁶ uvijek smo iznova tražili nove mogućnosti i načine kako bi LGBTIQ+ vjernici/e, ali i javnost općenito, mogli saznati za nas i čuti našu poruku. Vremenom se rodila i ideja podcasta pod nazivom „Neprocjenjiva podcast“.⁷ Objaviti osobne priče LGBTIQ+ vjernica i vjernika, njihovih roditelja, potom psihologinja i psihologa, teologa i teologinja koji poruku Biblije vide drugačije, naprosto svih onih koji mogu doprinijeti prihvaćanju LGBTIQ+ vjernica/ka i unijeti nadu u raspravu o tom izazovu, to je bila naša glavna motivacija i cilj.

---

3 „For The Bible Tells Me So“ je dokumentarac redatelja Daniela Karlakea iz 2007. godine koji prikazuje osobne priče pet lezbijki i gejeva iz SAD-a te njihovih obitelji, prije svega o procesu njihovog samoprihvatanja, ali i o tome kako su kroz taj proces prošli njihovi roditelji. Njihove osobne priče upotpunjuju teološka objašnjenja biblijskih tekstova koji se obično koriste za osudu LGBTIQ+ osoba, <http://www.forthebibletellsmeso.org> (pristupljeno 29. 3. 2023.)

4 Neprocjenjiv.A, <http://neprocjenjiva.com> (pristupljeno 29. 3. 2023.)

5 Primjerice: Rec.hr, „BITI VJERNIK I BITI LGBTIQ+ OSOBA: Potresne priče o diskriminaciji zbog religijskog fanatizma“, https://reci.hr/aktualno/bitivjernik-i-bitilgbtiq-osoba-potresne-price-o-diskriminaciji-zbog-religijskog-fanatizma/?fbclid=IwAR3HWJwsU6bcfH61_-dnWJ5dUTmfif6YPL9IwTGT_EHXbZwJ2HXkLu94LY (pristupljeno 29. 3. 2023.) ili Večernji list, „S bivšom suprugom skrbim o djeci s puno ljubavi, a povezali su se i s mojim partnerom“, https://www.vecernji.hr/vijesti/s-bivsom-suprugom-skrbim-o-djeci-s-puno-ljubavi-a-povezali-su-se-i-s-mojim-partnerom-1386631?fbclid=IwARoF17gJQ7clv15zuPAeZIPa6aPJBH_5n33-Nv60_8NqZyr2Xs7Lxlp7Exo (pristupljeno 29. 3. 2023.)

6 Neprocjenjiva, Neprocjenjiv (Priceless), <https://www.facebook.com/neprocjenjivapriceless/> (pristupljeno 23. 3. 2023.)

7 Neprocjenjiv.A, Neprocjenjiv.A Podcast, <http://neprocjenjiva.com/podcast/> (pristupljeno 29. 3. 2023.)

Snaga osobnih priča

Pokretanje podcasta na b/h/s jezicima uskoro je izrodilo dilemu kako pronaći osobe koje su spremne otvoreno podijeliti svoju priču. Unatoč promjeni glasa obradom zvuka, strah se nije dao odagnati u potpunosti. Što ako me netko prepozna? U svakom slučaju, ova je ideja zainteresirala ljude iz cijele Europe koji su svojim donacijama omogućili pokretanje podcasta. Pod nazivom „The Priceless Podcast“⁸ ovaj se projekt proširio Europom. Dosad je snimljeno i objavljeno 50-ak epizoda u kojima su LGBTQ+ vjernice i vjernici iz Europe, s europskog Istoka i europskog Zapada, podijelile svoje osobne priče, predstavili knjige koje su napisali i podijelile pokoju novost iz svojih država.

Nije slučajno da su upravo osobne priče ostale glavni sadržaj podcasta. Njihova je višestruka snaga neosporna. Kao prvo, osobne priče mogu dotaknuti i najokorjelija srca, a prije svega predragocjeno je da LGBTQ+ vjernice i vjernici mogu čuti priče drugih koji su proživjeli slična iskustva. Slušajući o osobnim iskustvima LGBTQ+ vjernika/ca iz cijele Europe, saznaju da nisu same/i, razvijaju osjećaj pripadnosti, otkrivaju da postoji nada da će se i kod nas situacija promijeniti nabolje, u Hrvatskoj, u regiji... Osim toga, osobna svjedočanstva s ovog podcasta nešto su što mogu podijeliti sa svojim najbližima, što može pomoći pri pokretanju razgovora s njima i dijeljenju svoje vlastite priče s članovima obitelji i svim osobama koje smatraju važnim...

Premda naša namjera nije bila mijenjati stavove mnogih svećenika, pastora, vjernica/ka čvrstih anti-LGBTQ+ stavova, možda su osobna svjedočanstva

s podcasta i kod nekih od njih pokrenula proces preispitivanja i promjene... Dakle, prvenstveno nam je bilo važno osnažiti i zaštititi LGBTQ+ vjernice/ke, kao i njihove obitelji te saveznice/ke. Ali, izdvojio bih priču o svećeniku, inače izuzetno suosjećajnom, koji je na prvu izrazio snažno protivljenje našem radu da bi samo par mjeseci potom posvjedočio: „Razmislio sam. Radim tu u svetištu, gdje ljudi dolaze na duhovne obnove koje nudim. No vjerujem da bi Isus, kad bi sada došao u naš grad, bio s vama i s LGBTQ+ ljudima s kojima radite.“ Dragocjena je priča udomitelja, vjernika, koji su sumnjali da je njihov štićenik gej. Došli su kod nas po savjet, poslušali ga i omogućili svom udomljenom tinejdžeru da se auta i doživi prihvaćenost. Važna je priča majke koja je došla na projekciju spomenutog dokumentarca i s okupljenima podijelila da joj se dan prije autala kćerka, te kako joj je dokumentarac i razgovor s nama nakon dokumentarca pomogao da ne učini greške koje roditelji često čine.

Potresna je priča o djevojci koja je došla na jedno naše događanje s mislima o samoubojstvu i saznala da ju Bog voli upravo onakvu kakvu ju je stvorio, kao lezbijku, što je misli o samoubojstvu raspršilo. Radosna je priča lezbijskog para koji je nakon sklapanja životnog partnerstva mogao primiti blagoslov svećenice Evangeličke crkve. Dok je svećenica izlazila pred oltar, uzvanici su zapljeskali s oduševljenjem da je nešto tako uopće moguće. Predragocjena nam je svaka „mala“ priča jer se i najveća rijeka, i najveći ocean, sastoji od sićušnih kapljica vode.

Za neke smo previše inertni i spori, za neke smo upravo ono što trebaju, a za neke smo previše, pa čak prijatnija i/ili sablazan. Stazi kojom smo krenuli ne vidimo kraja, ali krajobraz se neprestano mijenja. I dalje

8 Neprocjenjiv.A, The Priceless podcast, <http://neprocjenjiva.com/podcast-eu/> (pristupljeno 29. 3. 2023.). Na YouTubeu, Instagramu i Facebooku podcast možete pronaći pod nazivom: @PodcastPriceless

se držimo načela „korak po korak“. Što nam budućnost sve donosi, ne znamo. Zasada nastavljamo mahati svojim malim krilima koja možda jednog dana pokrenu nezaustavljivu i sveobuhvatnu oluju promjene. Promjenu koja se već dogodila u mnogim srcima.

Literatura

Ivanović, Renata, Diskriminacija zbog religijskog fanatizma, https://reci.hr/aktualno/bitivjernik-i-bitilgbtiq-osobapotresne-price-o-diskriminaciji-zbog-religijskog-fanatizma/?fbclid=IwAR3HWJwS06bcfH61_-dnWJ5dUTmfif6YPL9IwTGT_EHXbZwJ2HXkLu94ILY

Karslake, Daniel, For The Bible Tells Me So, <http://www.forthetibletellsmeso.org>

Kovačević Barišić, Romana, S bivšom suprugom skrbim o djeci s puno ljubavi, a povezali su se i s mojim partnerom, https://www.vecernji.hr/vijesti/s-bivsomsuprugom-skrbim-o-djeci-s-puno-ljubavi-a-povezali-su-se-i-s-mojim-partnerom-1386631?fbclid=IwARoFt7gjQ7clv15zuPAeZIPa6aPJBH_5n33-Nv60_8Nqzyr2Xs7Lxlp7Exo

Neprocjenjiva, <http://neprocjenjiva.com>

Neprocjenjiva, <https://www.facebook.com/neprocjenjivaprinceless/>

Priceless podcast, <http://neprocjenjiva.com/podcast-eu/>

**Tkaonica nade:
Razgovori**

III

The graphic design features several overlapping, curved, organic shapes in shades of orange and white. A small, solid orange circle is positioned near the center of the composition, overlapping one of the white shapes. The overall aesthetic is modern and minimalist, with a focus on bold, curved lines and a limited color palette.

Rodna raznolikost u ozračju pravednosti, a ne rodni aparthejd, Allahova je nakana!

razgovor s
El-Faroukom
Khakijem

Džamija jedinstva [Unity Mosque], osnovana 2009. u Torontu, prva je kvir i trans afirmativna džamija u svijetu koja promiče rodnu ravnopravnost. O historiji osnivanja i djelovanju, a potom i o duhovnim korijenima i teološkom utemeljenju, govori jedan od njezinih suosnivača El-Farouk Khaki, aktivist za ljudska prava i advokat za izbjeglice i useljenike. Zagovarajući jednostavnu, ali radikalnu ideju, na kojoj počiva kur'anska objava, da svaki ljudski život, ženski i muški, muslimanski i nemuslimanski, bogat ili siromašan, "sjevernjački" ili "južnjački", posjeduje jednu te istu intrinzičnu vrijednost, Džamija jedinstva je postala prostor istraživanja islama i duhovnosti bez straha i osude za LGBTIQ+, ali i sve druge muslimane i nemuslimane koji nose uvjerenje da islam nije skučen, statičan i neosjetljivo za uvjete ljudskog života i naučne uvide. Kao iscjeliteljski prostor za one koji su doživjeli religijsku traumu u ime religije, a u

ime islama naročito, kao mjesto ozdravljenja i povratka islamu, Džamija jedinstva je živo svjedočanstvo o plodonosnoj mogućnosti miroljubive koegzistencije kvir i religijskog identiteta u životima i tijelima LGBTIQ+ muslimana i muslimanki.

Amina Imamović

Možete li nas ukratko upoznati s tim šta je to Džamija jedinstva, koje aktivnosti organizujete i koliko dugo postojite?

El-Farouk Khaki

Džamiju jedinstva u maju 2009. utemeljili su znanstvenica i sada već autorica tetralogije The Sufi Mysteries Quartet dr. Laurie Silvers, pjevač i performer

Troy Jackson i El-Farouk Khaki, aktivist za ljudska prava i advokat za izbjeglice i useljenike.

Zagovaramo rodnu ravnopravnost i vjerujemo u Božije pravedno djelovanje – da nas je Allah sve stvorio na svoju sliku. Kao takvi, svi su ljudi, neovisno o svom spolu, dobrodošli da predvode bilo koji dio bogoslužja. Svakog petka drugi hatib drži hutbu i posređuje svoje jedinstvene uvide, baš kao što svakog petka druga osoba predvodi namaz/salat.

Molimo se po uzoru na mekansko razdoblje, što znači da u tradiciji Poslanika, kakva je posvjedočena u Meki i Medini, ne uvodimo nasilno nikakve oblike rodne segregacije. Kur'an svim vjernicima nalaže pristojnost. Ne namećemo nikakav kodeks oblačenja, dozvoljavajući članovima džemata da dokuče što taj nalog konkretno znači za njih. Allah nam u Kur'anu kaže da je poslanik Muhammed poslan kao milost svim svjetovima (*rahmat al-alameen*). U naš su mesdžid na isti način dobrodošli i muslimani i nemuslimani s nadom da će se nešto od te milosti očitovati u onome što čuju i nauče, u preobrazbama koje dožive. Dobrodošli su muslimani svih pravaca. Format hutbe uključuje tradicionalne šijitske i sunitske elemente. Imami mogu predvoditi namaz, a mujezini mogu proučiti ezan na šijitski ili sunitski način.

Započeli smo s džuma-namazom koji se klanja petkom, u maju 2009. Otada smo se sastajali svakog petka zbog džuma-namaza (osim kratke pauze tijekom 2020). Da bi bio dostupan svima, džuma-namaz je uvijek bio dostupan online, u početku preko Skypea, a potom putem Facebook Livea, a od marta 2020. preko Zooma. Glavni smo domaćini Iftara mira, godišnjeg događaja na kulturnoj mapi Toronta od 2003. To je događaj izgradnje zajednice i mosta koji spaja muslimane i nemuslimane

svih spolova, seksualnih orijentacija, rodnih identiteta i izraza, klasa, boja, invaliditeta da bismo u duhu sure 49:13 Plemenitog Kur'ana svi zajedno lomili kruh i zajedno blagovali, te na taj način mogli upoznati i učiti jedni o drugih. Na godišnjem Iftaru mira prisustvuje 240 do 320 uzvanika, uključujući brojne političare i sve veći broj ne-LGBTIQ+ muslimana. Organiziranje Iftara mira pauzirano je od 2020. godine zbog pandemije COVID-19. Prije pandemije, Džamija jedinstva bila je domaćin i bajramskih bogoslužja, bajramskih i mevludskih svečanosti, te zajedničkih iftara. Džamija jedinstva organizira i obred ispovijedanja šhadeta, kao i dženaze, lično i u odsustvu. El-Farouk Khaki je registrirani vjenčani službenik u Ontariju u Kanadi i predvodi *nikah*, muslimansku ceremoniju vjenčanja za parove, uključujući istospolne muslimane i vjerski mješovite parove. Od marta 2020. i zatvaranja zbog pandemije COVID-19, sve aktivnosti Džamije jedinstva odvijaju se online samo putem Zooma. Putem Zooma svakog petka organiziramo džuma-namaz, bajramska bogoslužja, mevludske svečanosti, iftare, dženaze, filmske večeri, druženja i teravije tokom ramazana. Na našim online bajramskim bogoslužjima sudjeluju učesnici sa svih kontinenata osim Antarktika (zasad). Počeli smo polagano organizirati neke aktivnosti uživo, pa tako održavamo ramazanske iftare uživo i online, kao i hibridno bajramsko bogoslužje koje uključuje okupljanje u Torontu i globalan pristup putem Zooma. Naš je džemat globalan. Naša Facebook grupa broji skoro 3000 članova širom svijeta. El-Farouka Khakija i druge članove Džamije jedinstva često pozivaju da govore na javnim skupovima i međuvjerskim susretima.

Amina Imamović

Odakle je potekla inicijativa za otvaranje Džamije jedinstva, kako je protekao taj proces, da li ste naišli na probleme s religijskim zajednicama, ali i s društvom tokom samog otvaranja?

El-Farouk Khaki

Laurie, Troy i El-Farouk su reagovali na duhovno nasilje koje su primjećivali i koje su sami podnosili tako što su osnovali El-Tawhid Juma Circle – ETJC, to jest Džamiju jedinstva kao islamski prostor gdje će se i njih troje i drugi moći okupljati na zajedničkoj molitvi u punini svoje ljudskosti i bez prisile da neki segment onoga ko su i šta su ostave van mesdžida prije nego što u njega zakorače. Primajući 2017. nagradu *Harmony Award* za otvaranje Džamije jedinstva u Torontu, predsjednik Troy Jackson je izjavio: „ETJC/Džamiju jedinstva u Torontu smo osnovali iz nužde i iz ljubavi. Vjerovali smo, tada i još uvijek, da su svi ljudi jednaki pred Allahom. Željeli smo džamijski prostor koji afirmiše dostojanstvo svakog čovjeka, u kojem se različitost slavi, a ne samo tolerira, gdje žene ravnopravno vrše bogoslužje i u kojem LGBTIQ+ osobe doživljavaju potvrdu. ETJC je iscjeliteljski prostor za one koji su doživjeli religijsku traumu u ime religije, a naročito u ime islama. To je mjesto za ozdravljenje i njihov povratak islamu. Zamisao o inkluzivnom mesdžidu/džamiji iznijela je dr. Ghazala Anwar na konferenciji International Salaam/Al-Fatiha Queer Muslim Conference u Torontu u junu 2003. godine kad je, u svojstvu hatiba i imama, kao prva žena imam predvodila prvu rodno uključivu džumu na području Kanade. Salaam je pokrenuo održavanje sedmičnog džumanamaza u oktobru 2003, ali nije postao redovit zbog ograničenog dosega. Umjesto

toga, za posebne prilike periodično su organizirana bogoslužja koja su predvodile žene sve dok pojava društvenih mreža, kao što je Facebook, nije olakšala širenje i razmjenu informacija.

Toronto je najveći kanadski grad i jedan je od najraznolikijih gradova na svijetu. Muslimani čine oko 10 posto stanovništva tog grada i raznoliki su baš kao i taj grad. Prvi muslimani koji su osnovali svoje zajednice u Torontu bili su Bosanci i Albanci. Raznolikost grada, raznolikost i brojnost njegovih muslimanskih stanovnika učinili su mogućim osnivanje Džamije jedinstva. Kad su osnivači Džamije jedinstva došli do konsenzusa oko osnivanja džamije i njezine budućnosti, aktivirali su se preko svojih mreža. Zauzeli smo stav da nas ne zanima nadmetanje s dominantnim muslimanskim zajednicama, dokazivanje da smo muslimani i da smo legitimni, dokazivanje ko jest, a ko nije u pravu u pogledu svog shvaćanja roda i seksualnosti. Naše bogomdano dostojanstvo nije predmet rasprave. Umjesto toga fokusirali smo se na stvaranje inkluzivnog prostora koji s dobrodošlicom prihvaća raznolikost. Klevetnici Džamiju jedinstva često etiketiraju kao „gej džamiju“. Džamija jedinstva nema ni seksualnu orijentaciju, ni rodni identitet. Ozloglasiti je etiketom „gej džamije“ je čin samozavaravanja jer se značajan postotak naše zajednice ne smatra LGBTIQ+. Sve veći broj cis/hetero muslimana osjeća se odalečeno od dominantnih muslimanskih religijskih i društvenih prostora. Mnogi pronalaze svoj put do Džamije jedinstva. Iako više nije aktivna u Džamiji jedinstva, akademske veze dr. Silvers olakšale su nam pristup akademskim krugovima i resursima. Kontakti Troya Jacksona u muzičkoj i performerskoj zajednici pomogli su da naša džamija prihvati muziku, umjetnost i kulturu u svoje programe i događaje. Politički profil El-Farouka

Khakija, kao i njegov profil advokata za izbjeglice i zagovornika ljudskih/LGBTIQ+ prava, pomogli su nam u zadobivanju podrške različitih ljudskopravaških i LGBTIQ+ organizacija/zajednica. Lični i profesionalni profili osnivača pomogli su Džamiji jedinstva da dosegne stanovit stupanj vidljivosti i kod muslimana i kod nemuslimana. Džamija jedinstva je dobro prihvaćena i uživa potporu šire zajednice, a uživa i sve veću, pa čak i tihu potporu u nekim muslimanskim krugovima, posebno u grupama koje zahtijevaju ravnopravnost, kao što je Kanadsko vijeće muslimanskih žena.

Amina Imamović

LGBTIQ+ osobe često osjećaju pritisak da biraju između svog kvir identiteta i svog religijskog identiteta, vjerujući da ta dva identiteta ne mogu miroljubivo koegzistirati u njima. Kako postojanje zamisli o kvir inkluzivnoj džamiji, ali i prostoru, doprinosi životu LGBTIQ+ osoba i pomirenju ta dva identiteta?

El-Farouk Khaki

Mislim da je ovo pitanje dio šire problematike. To pomirenje za mene počinje našim pogledom na Allaha. Tijekom mog putovanja kroz islam, vizuru koja meni najviše odgovara pružila su mi mnoga sufijska učenja. Allah je u islamu poznat po 99 najljepših imena. Ta imena zauzimaju središnje mjesto u sufijskom islamu. Ako izaberemo da gledamo na Boga kao na Voljenog, kako će to onda promijeniti naše razumijevanje ili preinačiti našu viziju? U Kur'anu je sve „U ime *Al-Rahman* i *Al-Rahim*“ – Svemilosnog, Milostivog! Ta dva imena potječu od korijena iste arapske riječi – maternica. Po mom shvaćanju, na taj način nam se želi reći da je Bog

poput maternice koja nas hrani i obgrljuje ljubavlju.

Kur'an nam kazuje da je Bog udahnuo život *Adamu* i da nam je Allah bliži od naše vratne žile kucavice. Ne kaže se da je Bog bliži heteroseksualcima ili muškarcima ili muslimanima. Allah je jednako blizak svakom čovjeku, svakom stvorenom biću. Svi smo stvoreni na Božiju sliku i sa sposobnošću da manifestiramo sva Božija imena (*esmā'*), sve Božije lijepe osobine. Problem je, po mom mišljenju, što mi stvaramo Boga na svoju sliku i prožimamo ga sa svim svojim slabostima i predrasudama. Po mom uvjerenju, islam je društvena vjera. Koncept *ummata* je od središnje važnosti za naše prakse, obrede i proslave. Mnogi se LGBTIQ+ muslimani osjećaju nesigurno i/ili odbačeno od strane dominantnih lica savremenog islama koja ih izoliraju od zajednice, od osjećaja pripadanja i sigurnosti. Kvir i trans afirmativna džamija omogućava LGBTIQ+ muslimanima i drugima da istražuju islam i svoju duhovnost bez straha od osude. Kvir i trans afirmativna džamija osporava stav prema kojem je islam skućen, statičan i ne reaguje na uvjete ljudskog života i nauku. Da islam nije i da nikada nije bio monolitan, to je sastavnica historijske i proživljene stvarnosti. Kvir i trans afirmativna džamija naglašava da Kur'an i Poslanikova poruka potvrđuju dostojanstvo svih ljudskih bića i svega onoga što je stvoreno. Kvir i trans afirmativna džamija proglašava da je i duhovnost prirodeno pravo LGBTIQ+ osoba.

Amina Imamović

Džamija jedinstva polazi od ideje ravnopravnosti i afirmacije roda, koja se, uz ostalo, praktikuje i tokom namaza – svi se mole zajedno, bez prostorne razdvojenosti koja propisuje gdje idu „muškarci“, a gdje idu „žene“. Kako se Vaše

kvir praktikovanje religije još razlikuje od tradicionalnog, mogli bismo reći naučenog, baštinjenog tumačenja Kur'ana i sunneta? „muškarci“, a gdje idu „žene“. Kako se Vaše kvir praktikovanje religije još razlikuje od tradicionalnog, mogli bismo reći naučenog, baštinjenog tumačenja Kur'ana i sunneta?

El-Farouk Khaki

Taj islam nazivam „dominantnim kulturnim licem islama“. Važno je ne zaboraviti da je kultura dinamična i organska. To se odnosi i na muslimanske kulture, arapsku, bosansku ili druge. Džamija jedinstva ne nameće kulturalni islam svojim džematlijama. Protivimo se stavu da je uvjet toga da budeš autentičan musliman usvajanje određene kulture, čak i ako nije tvoja. Prihvaćamo festivale i načine slavljenja iz različitih muslimanskih kultura i iskustava dok ih s uživanjem stvaramo i oživljavamo u našoj stvarnosti. Izražavamo dobrodošlicu ljudima koji se ne smatraju muslimanima i pozivamo ih da nam se pridruže u molitvi i na proslavama, na njima prihvatljiv i ugodan način. Mnoge džematlije Džamije jedinstva su konvertiti i/ili su njihovi supružnici i/ili članovi porodice nemuslimani. Podstičemo učešće njihovih supružnika i članova njihove porodice u životu Džamije jedinstva. Decentralizujemo vlast. Svakog petka druga osoba drži hutbu. Hutba je odraz jedinstvenog pojedinca i njegove proživljene perspektive. Na taj način vršimo raspodjelu religijskog autoriteta na članove džemata, a ne dodjeljujemo ga malo, odabranoj i ekskluzivnoj grupi. Iz istih razloga, svakog petka druga osoba predvodi obrednu molitvu/džuma-namaz.

Amina Imamović

Zbog čega je važno graditi jedinstvo i zajedništvo LGBTIQ+ muslimana? I mislite li da ta vrsta podrške umanjuje autohomo/bi/transfobiju?

El-Farouk Khaki

Uvjeren sam da je većini ljudi potrebna neka vrsta porodice, zajednice, osjećaj pripadnosti ili sigurnosti. Mnoge su LGBTIQ+ osobe sve to izgubile zbog svoje orijentacije, rodnog identiteta/izražavanja. Neke od njih možda još uvijek žele ili trebaju osjećaj *ummah*, osjećaj zajedništva i pripadnosti. Osnovao sam Salaam Canada 1991. godine (kasnije Salaam: Društvena grupa podrške lezbijkama i gej muslimanima) jer sam želio prostor u kojem bih mogao biti s ljudima, a da ne moram „objašnjavati“ samoga sebe. Moje vlastito proživljeno iskustvo i moj više od 30 godina dug angažman advokata za izbjeglice, koji zastupa LGBTIQ+ osobe iz 120 zemalja, doveli su me do zaključka da patrijarhat zloupotrebljava religiju kao sredstvo nasilja – nasilja protiv *duha* pojedinca – negirajući puninu božanskog djelovanja i punu ljudskost „Drugog“. Poricanje pune jednakosti svakog pojedinca kao božanskog namjesnika lako se prevodi u uskraćivanje njegovih građanskih i političkih prava. Ako Bog poriče tvoju jednakost, onda iz tog proizlazi da to mogu i trebaju i drugi ljudi! Kao rezultat toga, mnogi su kvir vjernici – ili možda čak većina – u nekom trenutku svog života molili Boga da promijeni njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Stalno poricanje našeg ljudskog dostojanstva, činjenica da mnoge LGBTIQ+ osobe moraju lagati o tome ko su i šta su svaki dan, sve vrijeme, samo da bi preživjele i bile sigurne, mnoge ispunjava

osjećajem samoprezira i internaliziranom homofobijom što konkretno znači internalizaciju uvjerenja da nisu dostojni dostojanstva. Za mnoge LGBTIQ+ osobe religija je bila dio problema. Dakle, religija mora biti i dio rješenja. Pronalaženje religije ili pronalaženje Boga ne mora nužno dovesti do društveno konzervativnih i isključivih pogleda. U slučaju el-Hadža Malcolma X, odlazak na hadž njegovo je srce otvorio punini ljudskosti. Vrativši se u Ameriku, bio je spreman s ljudima svih vjera i rasa raditi za pravdu i dostojanstvo svih. Moguće je prihvatiti svoju duhovnost i prakticirati religiju, prigrliti sebe i svijet. Prostori poput Džamije jedinstva mogu biti mjesta na kojima će ljudi biti u stanju integrirati svoje različite dimenzije, posebno dimenzije koje se tiču seksa, seksualnosti, roda, vjere i duhovnosti. i isključivih pogleda. U slučaju el-Hadža Malcolma X, odlazak na hadž njegovo je srce otvorio punini ljudskosti. Vrativši se u Ameriku, bio je spreman s ljudima svih vjera i rasa raditi za pravdu i dostojanstvo svih. Moguće je prihvatiti svoju duhovnost i prakticirati religiju, prigrliti sebe i svijet. Prostori poput Džamije jedinstva mogu biti mjesta na kojima će ljudi biti u stanju integrirati svoje različite dimenzije, posebno dimenzije koje se tiču seksa, seksualnosti, roda, vjere i duhovnosti.

Amina Imamović

U zemlji kao što je Bosna i Hercegovina gdje se i društvo i religijske zajednice gotovo isključivo pridržavaju tradicionalnog i konzervativnog tumačenja religije i gdje vjerski lideri nerijetko promiču konverzionu terapiju u slučaju LGBTIQ+ osoba, vrlo je teško zamisliti da će doći dan kad će i u našoj zemlji biti moguće otvoriti džamiju poput Džamije jedinstva. Šta biste poručili kvir muslimanima koji su izgubili svoju vjeru?

El-Farouk Khaki

Kvir muslimanima koji su izgubili svoju vjeru i kojima to ne predstavlja problem poručio bih da budu sretni. Podsjetio bih ih da religija i duhovnost nisu jedna te ista stvar, da ne bi trebali zanemariti svoju duhovnost i da se duhovnost može pronaći i prihvatiti na mnogo načina, od gledanja zalaska sunca preko grljenja drveta do igre sa djetetom. One koji se bore da pronađu islam ili da ostanu u islamu, njih bih podsjetio na dva *hadisa kudsija*. Prvi glasi ovako: „Univerzum ne može obuhvatiti Allaha, ali ga može obuhvatiti ljudsko srce.“, a drugi ovako: „Ako učiniš jedan korak prema Meni, Ja ću napraviti deset koraka prema tebi. Budeš li koračao prema Meni, Ja ću trčati ususret Tebi.”

Ne vjerujem da suštinu bivanja muslimanom naprosto čini kontrolna lista stvari koje treba i ne treba učiniti. Promjena je moguća. Promjena je neizbježna. Kur'an nam kazuje da se sve stvari mijenjaju. Možda kvir/trans inkluzivna džamija u BiH od cigle i betonskih elemenata nije moguća u ovom trenutku, ali LGBTIQ+ muslimani u Bosni i drugdje mogu pristupiti online kvir zajednicama kao što su Džamija jedinstva, Queer Muslim Network i druge. I sami mogu osnovati online zajednice da bi započeli svoje vlastite razgovore i introspekciju (a mi smo spremni da vam pomognemo i svoje znanje podijelimo s vama kao što smo to učinili i s drugima).

Amina Imamović

Mislite li da bi kvir vjernici trebali činiti zasebnu zajednicu ili je moguća njihova integracija u tradicionalne religijske zajednice?

El-Farouk Khaki

Kao što sam već naveo, Džamija jedinstva nije gej džamija. To je džamija. Mnogi članovi naše grupe i džematlije nisu LGBTIQ+. Moja proživljena stvarnost uključuje sve vrste ljudi. Svida mi se što moja molitvena zajednica odražava svijet oko mene. Ne vjerujem da je moguće da se LGBTIQ+ muslimani integrišu u tradicionalne religijske zajednice jer bi ti prostori, prije nego što postanu kadri uključiti LGBTIQ+ muslimane, morali poduzeti promjenu paradigme u svom razumijevanju Boga i vizije islama, baš kao i u svom razumijevanju i viziji roda i seksualnosti. Ti prostori više ne bi mogli biti „tradicionalni“, u smislu koji Vi podrazumijevate, i istodobno uključivati LGBTIQ+ osobe. Profesor Omid Safi govori o toj promjeni paradigme definirajući „progresivnog muslimana“ u uvodu svoje knjige *Progresivni muslimani o rodu, pravdi i pluralizmu*.¹ Profesor Safi kaže:

Važan aspekt bivanja progresivnim muslimanom je odlučnost da muslimanska društva budu odgovorna za pravdu i pluralizam. To znači otvoreno i ciljano pružanje otpora, izazivanje i rušenje struktura tiranije i nepravde u tim društvima. Na općoj razini, to znači protiviti se nepravdama skopčanim s rodnim aparthejdom (koji praktikuju grupe kao što su talibani), kao i progonima religijskih i etničkih manjina (koje je poduzeo Saddam Hussein protiv Kurda i slično). To znači razotkrivanje kršenja ljudskih prava i slobode govora, štampe, vjere i prava na neslaganje u muslimanskim zemljama kao što su Saudijska Arabija, Turska, Iran, Pakistan, Sudan, Egipat i tako dalje. Konkretnije, to znači prigrliti i ostvariti drugačiju viziju islama od one koju nude vehabijske i neovehabijske grupe...

Središte progresivne muslimanske interpretacije čini jednostavna, ali radikalna ideja – svaki ljudski život, ženski i muški, muslimanski i nemuslimanski, bogat ili siromašan, „sjevernjački“ ili „južnjački“, posjeduje jednu te istu intrinzičnu vrijednost. Suštinska vrijednost ljudskog života dana je od Boga i ni na koji način nije povezana s kulturom, geografijom ili privilegijama. Progresivni musliman je onaj koji je predan neobično kontroverznoj ideji da se vrijednost svakog ljudskog bića mjeri njegovim karakterom, a ne naftom pod njegovom zemljom, ne njegovom zastavom. Program progresivnog muslimana tiče se učinaka pretpostavke da svi članovi ljudske zajednice posjeduju jednu te istu intrinzičnu vrijednost jer, kao što nas Kur'an na to podsjeća, svako od nas nosi božanski dah od Boga udahnut u njegovo biće. Za predodžbu progresivnog muslimanskog identiteta od središnje su važnosti temeljne vrijednosti za koje smatramo da su ključne za vitalnu, svežu i hitno potrebnu interpretaciju islama za dvadeset i prvi vijek. Te teme uključuju socijalnu pravdu, rodnu pravdu i pluralizam. Naravno, vrsta islamskog tumačenja do kojeg se dolazi u velikoj mjeri zavisi od toga ko tumači.

Po mom mišljenju, takvo razumijevanje islama ide ruku pod ruku sa sufizmom koji stvara prostor za LGBTIQ+ muslimane. Prostor koji nastane kao plod našeg djelovanja mora biti uključiv i raznolik.

Amina Imamović

Džamiju jedinstva smatrate i u online i u offline verziji prostorom u kojem su svi dobrodošli – bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju, rodni identitet, nacionalnost, porijeklo i tako dalje. Koliko različitosti doprinose razvoju zajednice, u vašem slučaju kvir muslimanske zajednice?

1 Omid Safi, *Progressive Muslims on Gender, Justice & Pluralism*, 2003, www.oneword-publications.com

El-Farouk Khaki

Prema Kur'anu, različitost je Allahova vizija i namjera. U Kur'anu (49:13) piše: „O ljudi! Mi smo vas od (jednog para) muškarca i žene stvorili, i narodima i plemenima vas učinili da biste se upoznavali (a ne da jedni druge prezirete)!“ Raznolikost donosi različite vještine, iskustva, uvide, interpretacije, hranu, muziku i odjeću. Raznolikost je pomogla Džamiji jedinstva da raste i da se prilagođava.

S engleskog prevela **Amina Imamović**

O autorici

Amina Imamović je 24-godišnja kvir Bosanka, bachelor sigurnosnih i mirovnih studija, aktivistkinja za ljudska prava i feministkinja. Na polju ljudskih prava LGBTQ+ osoba je aktivna od svoje 17. godine. Od 2018. je dio tima Sarajevskog otvorenog centra gdje trenutno radi kao programska koordinatorica. Njen rad usmjeren je na osnaživanje LGBTQ+ osoba i njihovih porodica. U sklopu svoga angažmana u SOC-u organizovala je četiri festivala kvir umjetnosti i aktivizma u BiH - festival Merlinka u Sarajevu i Kvirhana festival. Amina je bila uključena u organizaciju prve i druge Bh. povorke ponosa, dajući svoj doprinos stvaranju vidljivosti i podrške LGBTQ+ zajednici. U životu i radu se vodi vrijednostima solidarnosti, ljubavi, empatije i ravnopravnosti.

S Isusom ili gomilom koja mrmlja?

razgovor s
Jamesom
Martinom

James Martin je američki isusovac, pisac i glavni urednik u medijskoj kući „America Media“ sa sjedištem u New Yorku, vodećem pružatelju uredničkog sadržaja o Katoličkoj crkvi, vjeri i kulturi, s raznim publikacijama, uključujući „America Magazine“. Uz ostalo, autor je dva bestselera New York Timesa, konkretno „Isusovačkog vodiča za (gotovo) sve: Duhovnost u svagdašnjem životu“ [„Jesuit Guide to (Almost) Everything: A Spirituality for Real Life“] i „Učiti moliti: Vodič za svakoga“ [„Learning to Pray: A Guide for Everyone“]. Papa Franjo postavio ga je 2017. savjetnikom u Tajništvu za komunikacije Svete Stolicе utemeljenom 2015. godine. Pastoralom LGBTIQ+ katolika i katolkinja i svojom knjigom „Graditi most: Kako Katolička crkva i LGBT zajednica mogu uspostaviti odnos poštovanja, suosjećanja i empatije“ [„Building a Bridge: How the Catholic Church and the LGBT Community Can Enter into a Relationship of Respect, Compassion, and Sensitivity“] pokrenuo

je žestoku debatu u SAD-u. Mnogi gej, biseksualni i transrodni katolici i katolkinje ne osjećaju se dobrodošlim, nego isključenim u svojoj Crkvi. James Martin ih smatra članovima Crkve kao i sve druge. Za Isusa ne postoji „oni“ i „mi“. Na temelju tri središnja pojma iz Katekizma Katoličke crkve – poštovanja, suosjećanja i empatije – James Martin podastire način na koji bi zastupnici i zastupnice Katoličke crkve mogli susresti svoje koir vjernike i vjernice, i obratno, kako bi koir vjernici i vjernice mogli izgraditi svoj odnos prema Crkvi.

Alen Kristić

Poštovani oče James, koji su Vas motivi, zbivanja i iskustva nagnali da napišete knjigu „Graditi most: Kako Katolička crkva i LGBT zajednica mogu uspostaviti odnos poštovanja, suosjećanja i empatije“ i kakav je njezin odjek?

James Martin

Nije mi se teško prisjetiti iskustva koje me potaknulo da je napišem. U Pulseu, noćnom LGBTIQ+ baru u Orlando na Floridi, 2016. ubijeno je 46 ljudi, a puno više ih je ranjeno. Bilo je to razdoblje najvećih masovnih pucnjava u povijesti SAD-a. No, za razliku od gotovo svih drugih masovnih pucnjava, relativno malo katoličkih lidera ili biskupa izjavilo je bilo što u smislu sućuti ili suosjećanja. Golema većina nije izjavila apsolutno ništa. A od nekolicine koji su nešto izjavili, samo je šačica upotrijebila riječi „gej“ ili „LGBTIQ+“. I pomislio sam: čak i u smrti ta je zajednica za Crkvu nevidljiva! To me je potaknulo da snimim Facebook video-klip koji me doveo do razgovora koji su me naposljetku doveli do knjige.

Alen Kristić

Koncepcija Vaše knjige počiva na tri vrline, konkretno poštovanju („respect“), suosjećanju („compassion“) i empatiji („sensitivity“). Što bi te vrline konkretno značile za Katoličku crkvu kad je riječ o izgradnji mosta prema LGBTIQ+ zajednici?

James Martin

Važno je reći da Katekizam Katoličke crkve poziva na prakticiranje te tri vrline kad su u pitanju gej osobe. „Poštovanje“ znači da s gej osobama postupamo uvažavajući njihovo dostojanstvo, primjerice, nešto jednostavno, kao kad ih oslovljavamo onako kako to žele – LGBTIQ+ osobe. To je način na koji se odnosimo prema drugim ljudima. Oslovljavamo ih imenom koje su tražili da koristimo. „Suosjećanje“ znači da ih volimo kao prijatelje i – kad je potrebno – da se zauzimamo za njih, da se

usprotivimo zastrašivanju, uznemiravanju i nasilju nad njima. „Empatija“ znači da ih razumijemo u njihovoj cjelovitosti, njihove radosti i nade, njihove žalosti i tjeskobe.

Alen Kristić

A što bi te vrline konkretno značile za LGBTIQ+ zajednicu kad je riječ o izgradnji mosta prema Katoličkoj crkvi?

James Martin

To znači da su LGBTIQ+ osobe pozvane u odnosu prema članovima crkvene hijerarhije prakticirati te iste vrline. Poštovati njihovu poziciju i saslušati ih. Suosjećati s njima, znajući da su ljudska bića sa svojim vlastitim izazovima i tjeskobama. Biti empatičan, shvaćajući da je Crkva u kojoj djeluju složena. Ali važno je naglasiti da prvi korak u procesu otvaranja mora doći od institucionalne Crkve jer mnoge LGBTIQ+ osobe ne raspoložu mogućnošću da se obrate ili povežu s crkvenim vodstvom u mjeri u kojoj bi to željele. Dakle, Crkva je odgovorna za poduzimanje prvog koraka.

Alen Kristić

Naslov Vaše knjige, ali i općenito Vaša poruka kad je riječ o odnosu Katoličke crkve i LGBTIQ+ zajednice, počiva na metafori izgradnje mosta. Zbog čega ste izabrali baš tu metaforu, u kakvom je odnosu s porukom Isusa iz Nazareta i što zahtijeva od osoba, bilo iz miljea Katoličke crkve, bilo iz miljea LGBTIQ+ zajednice, koje se upuste u taj poduhvat?

James Martin

Baš kao i sve metafore, i ta je metafora nesavršena. Primjerice, prometne trake na mostu nisu jednake veličine. Što pod tim mislim? Naprosto na činjenicu da institucionalna Crkva ponekad marginalizira LGBTIQ+ osobe, a ne obratno. Dakle, to nam mora biti jasno. Ali sliku mosta volim zbog toga jer nas podsjeća da institucionalnu Crkvu i LGBTIQ+ zajednicu u stanovitoj mjeri razdvaja ponor. Premostiti taj ponor, to znači da obje strane trebaju učiniti korak jedna prema drugoj. Tu metaforu koristi i papa Franjo – graditi mostove, a ne zidove. A što se tiče Isusa, Isus je temelj tog mosta.

Alen Kristić

Ističete da glavna odgovornost za izgradnju mosta između Katoličke crkve i LGBTIQ+ zajednice leži na biskupima, svećenicima i drugim crkvenim zastupnicima. Što pod tim mislite, kako to utemeljujete i što bi to konkretno značilo, naročito u jednoj zemlji i regiji poput naše gdje taj proces još uvijek nije započeo i nerijetko se povezuje s osudom za krivovjerje?

James Martin

Kao što sam već spomenuo, takva raspodjela odgovornosti je opravdana jer su LGBTIQ+ osobe prečesto osjećale da ih njihovi biskupi i svećenici odbacuju, napuštaju, pa čak i osuđuju. A pritom ne govorim samo o pitanjima kao što je to pitanje istospolnog braka, nego naprosto o odbačenosti zbog onoga što jeste. Jedan je katolički biskup LGBTIQ+ osobe nazvao „kugom“. Često koristim primjer tinejdžera koji je gej i koji nije ni u kakvoj

vezi, a pogotovo ne oženjen. Što je skrivio? Ništa. A mislite li da se osjeća dobrodošlim u svojoj vlastitoj Crkvi kad čuje takav narativ? Početak procesa preuzimanja odgovornosti za izgradnju mosta od strane Katoličke crkve prema LGBTIQ+ zajednici predstavlja jednostavno čin slušanja iskustava LGBTIQ+ osoba. Kako Bog živi u njima? Što njima i kroz njih govori Duh Sveti? Tko je Isus za njih? Smatrati ih samo grešnicima, to je besmisleno. Svi smo grešnici, a opet samo LGBTIQ+ osobe dosljedno etiketiramo tako. Možemo učiniti nešto bolje za njih. Pored toga, za Crkvu je važno da stane na stranu LGBTIQ+ osoba kad su izložene nasilju i šikaniranju. Te osobe često trpe najžešće progone. A gdje je Crkva? Zar stvarno želimo reći da te osobe nećemo braniti od fizičkog nasilja? Koji lik u priči o dobrom Samarijancu želi biti Crkva? Jedan od likova koji su prošli pored pretučenog čovjeka kraj ceste? Ili lik koji je riskirao i pomogao mu?

Alen Kristić

Desetljećima ste posvećeni kvir senzibilnom pastoralu. Kako objašnjavate obvezu Crkve da njeguje kvir senzibilan pastoral i koji su to po Vama posebni darovi LGBTIQ+ vjernica i vjernika za Crkvu i društvo općenito?

James Martin

Obično je pogrešno kategorizirati ljude i reći „svatko u toj grupi je takav“. Riječ je o opasnosti generaliziranja. Ali kad je riječ o grupi koja se gotovo u potpunosti percipira negativno, nije tako loše naglasiti njezina pozitivna obilježja. Kao prvo, pripadnici te grupe su pretrpjeli puno toga – uznemiravanje, šikaniranje i nasilje, a zbog načina na koji su odbačeni često su u iskušenju da sami sebi nanesu ozljede,

pa čak i izvrše samoubojstvo. Prema mom iskustvu, ta patnja ih često čini osjetljivijim prema drugima koji su patili. Dakle, to suosjećanje predstavlja dar. Kao drugo, opraštaju crkvenim liderima, pastorima i drugim katolicima koji su ih odbacili i uvrijedili. To opraštanje je dar. Kao treće, ustrajavaju. Zamislite da Vas odbacuje vaša vlastita Crkva i da neprestano pokušavate pronaći svoje mjesto u njoj. I ta ustrajnost predstavlja dar.

Alen Kristić

Često naglašavate važnost osobnog svjedočanstva i priča LGBTIQ+ vjernika i vjernica. U čemu se ogleda po Vama ta važnost i koje biste svjedočanstvo, od onih koja su posebno utjecala na Vas, izdvojili?

James Martin

Da. Ispričat ću vam jednu priču. Poznao sam jednog čovjeka u New Yorku, gdje živim. Zvao se Carlos i bio je aktivan u našoj lokalnoj isusovačkoj župi. Bio je čitač, euharistijski poslužitelj, kateheta i duhovnik u župi. Bio je istinski stup župe u svakom pogledu i veoma omiljen. Povrh toga, bio je bolnički kapelan u onkološkoj bolnici. Bio je i gej, a njegov se partner zvao Jim. Prije nekoliko godina Carlosu je dijagnosticiran rak. Jim se brinuo za njega od saznanja dijagnoze, tijekom zračenja, kemoterapija, operacija i beskrajnih posjeta liječniku, sve dok Carlos nije umro. Jim je u jednom momentu čak organizirao putovanje za Carlosa i njegovu sestru u Gospino svetište u francuskom Lourdesu gdje se Carlos okupao u lurdskoj vodi. I jednu se stvar trebamo zapitati: Je li to ljubav? I može li Crkva prepoznati tu ljubav?

Alen Kristić

Unutar Crkve, kao i drugih religijskih zajednica, naročito u jugoistočnoj Europi, još uvijek je prisutna homofobija, transfobija i bifobija. Je li to po Vama spojivo s porukom Isusa iz Nazareta i koji je po Vama najbolji način borbe protiv homofobije, transfobije i bifobije u crkvenim zajednicama i crkvenim strukturama, naposljetku religijskim zajednicama općenito?

James Martin

Najbolji način da se borimo protiv tog straha je da upoznamo te ljude i da poslušamo njihova iskustva. To je ono što je Isus činio. U priči o ženi na zdencu, u Ivanovom evanđelju, Isus nije vidio Samarijanku, nego ženu s kompliciranom životnom poviješću. U priči o rimskom centurionu koji ga je zamolio da mu ozdravi slugu, Isus nije vidio samo centuriona, pripadnika okupatorske vojske, nego čovjeka koji nešto moli. A u slučaju Zakeja Isus nije vidio samo skupljača poreza, nekoga tko bi bio neprijatelj svog vlastitog naroda. Isus je vidio nekoga tko zaslužuje dobrodošlicu. Dakle, pozvani smo slušati sve te ljude. I potom ih voljeti. Savršena ljubav, kao što nam to kaže Novi zavjet, tjera strah. Ali savršen strah, naravno, tjera ljubav. Neki će sada reći: „Ali svi se moraju pokajati!“ No, u dvije od tih priča – u priči o ženi na zdencu i u priči o rimskom centurionu – Isus ne traži od njih da se pokaju za bilo što. A u priči o Zakeju, to je spontan odgovor dotičnog čovjeka. Osim toga, svi smo grešni, nesavršeni i potrebiti obraćenja. Svatko se od nas treba pokajati. A ponekad takvo otvaranje prema drugima znači da će se ljudi razljutiti. U priči o Zakeju, kad je Isus pokazao namjeru da posjeti njegovu kuću, Lukino nam evanđelje kaže: „A svi koji to vidješe stadoše

mrmljati.“ Zašto? Zbog toga što pokazivanje milosrđa ljudima s margina uvijek razbješnjuje ljude. Dakle, čini se da su pred nama dva mjesta koja možemo zauzeti – s gomilom koja mrmlja ili s Isusom.

Alen Kristić

Što biste poručili pripadnicima Katoličke crkve, ali i drugih religijskih zajednica, kao i pripadnicima LGBTIQ+ zajednice, naročito LGBTIQ+ vjernicima i vjernicima koji se u našoj regiji zalažu za pokretanje dijaloga LGBTIQ+ zajednice i religijskih zajednica premda su zbog toga na višestruk način izloženi nerazumijevanju, sumnjičenjima, osudama, preziru i stigmatiziranju?

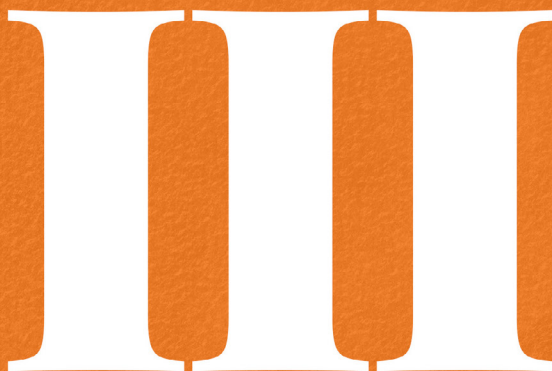
James Martin

Prije svega, kao što sam već spomenuo gore, trebali bismo očekivati „mrmljanje“ koje je započelo još u Isusovo vrijeme. Prisjetimo se retka iz priče o Zakeju: „A svi koji to vidješe stadoše mrmljati.“ Pokazivanje milosrđa prema onima s margina neke ljude uvijek razbješnjuje. Štoviše, iskustvo takvog protivljenja Isus obećava bilo kome tko stane uz siromašne, bolesne, prognane, LGBTIQ+ osobe. Isus svojim nasljedovateljima govori da očekuju progone. Dakle, zbog čega bismo trebali očekivati bilo što drugačije ako stanemo uz LGBTIQ+ osobe koje su marginalizirane? Naposljetku, Isus nam kaže da ustrajemo. Kad je Isus ustao u sinagogi u Nazaretu da čita i kad su ga ljudi otjerali na rub brijega da ga strmoglave, Isus je jednostavno „prošao između njih“ i nastavio svoje poslanje. Vjerujem da je mirno prihvaćanje protivljenja i odlučnost da nastavimo, naročito kad je riječ o tome da budemo solidarni s onima s margina, znak učenitva.

S engleskoga preveo Alen Kristić

**Ususret hermeneutici
radikalne ljubavi:
Teološka
propitivanja**

Glasovi nevidljivih: Što je to kvir teologija?

Greta Grakalić Rački

Nerijetko kada spomenem pojam „kvir teologije“, nebitno radi li se o aktivističkim ili vjerskim krugovima, susretne poglede pune zaprepaštenja i pitanje protkano nevjericom: „To doista postoji?“ Da, to postoji! Ta dva naizgled posve različita i nepomirljiva pojma formiraju izuzetno uzbudljivu i vibrantnu teološku struju, no ona je, baš kao i sama kvir zajednica u religijskom kontekstu, još uvijek nevidljiva u mejnstrim teološkom diskursu, naročito u jugoistočnoj Europi. Zbog toga ću u ovom tekstu pokušati skrenuti pozornost na neke kvir teologije koje, po mom sudu, imaju potencijal postati odskočnom daskom za dijalog LGBTIQ+ zajednice s religijama u regiji, i to s naglaskom na započinjanju tog dijaloga u bosanskohercegovačkom multireligijskom, multietničkom i multikulturalnom društvu.

Regionalni konteksti

Zbog specifičnosti konteksta u kojem / za koji pišem, naznačit ću postojanje kvir teologija u kršćanstvu – kako u katoličanstvu tako i u pravoslavlju, islamu i židovstvu, religijama najzastupljenijim u bh. kontekstu, ali i religiji općenito. Trauma rata na našim je prostorima okamenila etničke, vjerske i kulturne podjele, što se odnosi i na retraditionalizaciju rodni uloga,¹ koja – iako je vidim dijelom i kao logičnu reakciju na pretrpljenu bol koja potiče povlačenje u sigurnost tradicije – negativno utječe na neheteroseksualne osobe i rodne manjine, no i na sve ostale, primjerice žene u otporu spram rodno uvjetovanog nasilja, muškarce pod utjecajem (balkanske) toksične muškosti, djecu i mlade u sustavu redovnog obrazovanja, vjernike/ce koji tragaju za odgovorima o svojoj vlastitoj seksualnosti...

¹ Zilka Spahić-Šiljak, „Religion, the secular, and the politics of sexual difference“, u: *Women, religion, and politics in Bosnia and Herzegovina*, Columbia Univ. Press, 2013, str. 121–138.

Istovremeno, nezacijeljene ratne traume spajaju se s utjecajima konzervativnog backlasha u Europi i Americi, sa snažnom antifeminističkom i anti-LGBTIQ+ retorikom.² Iako su sve tradicionalne religije na području Bosne i Hercegovine, kao i na čitavom ex-Yu prostoru, zatvorene prema LGBTIQ+ pokretu, naročito se islam, ali i pravoslavlje – istočno kršćanstvo – pokazuju skeptičnim prema tom pokretu (kao navodnom „uvozu sa Zapada“³). Ljudskopravaški aktivizam i pokret za LGBTIQ+ prava opet generalno prokazuju patrijarhalnu i homofobnu pozadinu suvremenih normativnih učenja i narativa monoteističkih religija,⁴ kako u svijetu tako i kod nas. Na to se nadovezuje nešto čemu svjedočim i kroz svoje vlastito iskustvo. Riječ je o animozitetu LGBTIQ+ zajednice prema organiziranim religijama i usmjerenju pojedinaca/ki iz te zajednice ka protestnom ateizmu ili novim duhovnostima/poganizmu, koje naizgled nisu toliko rigidne kada je u pitanju seksualnost.⁵ Kvir vjernici/e tako su u isto vrijeme dvostruko stigmatizirani, konkretno i od strane vjerskih zajednica i od strane LGBTIQ+ pokreta, što ih smješta na same margine – kako teologije, tako i aktivizma. Uostalom, ako su ove društvene skupine i njihove agende tako različite, možebitno i sukobljene, čemu zagovarati

njihov dijalog i što bi za njih moglo značiti postojanje kvir vjernika/ca i kvir teologija u grudima svih religijskih tradicija.

Glasovi s margine

Pri pokušaju pružanja odgovora na postavljeno pitanje, pada mi na pamet slika marginaliziranih kao „neophodnog dijela cjeline, ali izvan glavnog tijela“ afroameričke feministkinje bell hooks⁶ koja marginu opisuje kao prostor radikalne otvorenosti; kao čitav svemir koji je istovremeno i centar i periferija. Teško je smjestiti se tamo jer to nije sigurno mjesto – pa ipak, na margini razvijamo poseban pogled na stvarnost, pogled izvana prema unutra i obrnuto. Zbog toga marginalnost predstavlja puno više od pukog lišavanja; to je prostor radikalnih mogućnosti.

Imajući na umu spomenutu sliku, spremamo se, kao kvir Balkanci/ke – s periferije Europe i rubnih predjela „pristojne“ seksualnosti – pretresti i protresti religijske diskurse vezane uz duhovnost, ljubav, seks i spol/rod, zaviriti u nabore religijskih tradicija, njihove imaginarije prepune zaboravljenih, prešućenih i prigušenih kvir elemenata, oživjeti slutnju o kvir naravi religijskog kao

- 2 U Hrvatskoj je to bilo razvidno u slučaju javnog diskursa o takozvanoj 'rodnoj ideologiji' koji je pratio proces ratifikacije Konvencije vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, takozvane Istanbulske konvencije (Tportal.hr. „Ikone konzervativne scene: Evo zašto smo protiv Istanbulske konvencije“, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/ikone-konzervativne-scene-evo-zasto-smo-protiv-istanbulske-konvencije-foto-20180313> (pristupljeno 17. 3. 2023.)). Najrecentniji primjer konzervativnog protunapada koji bi mogao imati globalne posljedice je prošlogodišnje američko poništenje povijesne presude *Roe v. Wade* koja je štitila izbornu pravo žena da odlučuju o svom tijelu (Jutarnji.hr., „Nakon poništenja presude Roe v Wade u Americi se već zatvaraju neke klinike za pobačaje“, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/nakon-ponistenja-presude-roe-v-wade-u-americi-se-vec-zatvaraju-neke-klinike-za-pobacaje-15214642> (pristupljeno 28. 3. 2023.)).
- 3 Jovčić-Sas, 2018., prema: Miloš Jovanović, „Homoseksualnost i Srpska pravoslavna crkva: transformacije odnosa u posljednjih 20 godina“, *Sociologija*, vol. 64, br. 3 (2022), str. 428–453.
- 4 Braidotti, 2008, Göle, 2010; prema Mariecke Van den Berg et al., „Religion, Homosexuality, and Contested Social Orders in the Netherlands, the Western Balkans, and Sweden“, u: Ganiel, G., Winkel, H., Monnot, C. (ur.), *Religion in Times of Crisis*, Leiden/Boston, Brill, 2014, str. 116–134.
- 5 Kvir duhovnost nije isto što i kvir teologija. Naime, mnoge žene, rodne manjine i neheteronormativne osobe napuštaju svoje matične religije, ali ne i vjeru i/ili duhovnost. Međutim, ima i osoba koje u procesu osobnog *autanja*, što može značiti rad na dekonstrukciji vjere/religioznosti, probiju na „drugu“ stranu – u područje ateizma, što je isto tako sasvim legitiman put ljudskog traganja za smislom (o kvir duhovnostima primjerice govore Browne, Munt i Yip, 2010).
- 6 bell hooks, „Choosing the Margin as a Space of Radical Openness“, *The Journal of Cinema and Media*, br. 36 (1989), str. 15–23.

takvog. Opet, naš pothvat shvaćamo kao dio šire težnje za teologiziranjem odozdo, iz stvarnosti, u znaku potrebe da svaka i svaki od nas od objekta postane subjektom teologije.⁷ Drugim riječima, više se ne želimo zadovoljiti teološkim vrednovanjem naših osjećaja, strasti, žudnji, tijela i iskustava općenito po neumoljivom diktatu ideologije heteroseksualnosti i rodne binarnosti, već želimo slobodno sukreirati teologiju upravo iz identiteta i s njima povezanih iskustava i duhovnosti koje tradicionalna teologija pokušava ukrotiti ili pak ušutkati, učiniti nepostojećim. Kao što to Alen Kristić sugerira u svojim kvir teološkim promišljanjima, ali i kvir teološkoj poetici,⁸ nema tog ljudskog identiteta i iskustva, naprosto nema tijela koje bi prožeto žudnjom za ljubavlju i nježnošću bilo lišeno dogmatske težine jer je svako od nas na jedinstven i neponovljiv način *imago Dei* – jedinstvena i neponovljiva dramatična priča o božanskoj žudnji za nama i našoj žudnji za božanskim koja vibrira, bili toga svjesni ili ne, u svakoj ljudskoj potrazi za ljubavlju, nježnošću i užitkom. Kvir teologija želi biti prostor u kojem se svaka od tih dramatičnih priča, a većina od njih su prezrene i marginalizirane, može slobodno ušatoriti. Tako začetnica nepristojne teologije Marcella Althaus-Reid⁹ ističe da je kvir teologija u biti teologija s margine koja želi tamo i ostati jer njezin cilj nije probiti se do središta, već stvoriti prostor za različitost i dovesti u pitanje logiku središta i periferije – umjesto samo naoko revolucionarnog nastojanja da ono što je bilo periferija postane središte i obratno.

Pojam i razvoj kvir teologije

Iako se pojam kvir najčešće odnosi na razne LGBTIQ+ identitete – lezbijke, gejeve, transrodne i druge osobe – najviše mi se sviđa definicija pojma kvir kao onoga što „nastoji nadmudriti identitet“,¹⁰ jer su kvir svi izvan (hetero) norme. Heteronormativnost unaprijed pretpostavlja da smo strejt, da upražnjavamo seks unutar (monogamne) veze ili braka i da smo cisrodni, odnosno da se svrstavamo u jedan od dva roda – muški ili ženski – koji naravno izvodimo iz spola. No za kvir osobe (a usudila bih se reći i za mnoge koji se nikada tako ne bi nazvali) to su vrlo uski gabariti razumijevanja tjelesnosti, romantičnih veza, seksa i ljubavi, naprosto same ljudskosti.

Povijesno, pojam kvir je najprije bio uvreda („čudak/inja“) upućena onima koji se nisu uklapali zbog svojeg roda/spola/seksualne orijentacije, no potom ga je sama LGBTIQ+ zajednica aproprirala kao sredstvo osnaživanja. Pojam se zatim javlja kod teoretičarki Glorie Anzaldúa, Terese de Lauretis i Judith Butler i teoretičara Michela Foucaulta, gdje predstavlja perspektivu koja potencira raskid s navedenim društvenim normama i nadilaženje binarizama kada se radi o spolu/rodu i seksualnosti. Počinje se govoriti o rodovima van dijade muško/žensko – i to ne samo kao o fetišu – snažnoj prijateljskoj ljubavi, poliamoriji i lezbijskoj erotici. Dakako, interes kvir

7 Na ovakvu perspektivu utjecaj je posebno izvršila teologija oslobođenja na koju ćemo uputiti kasnije kroz tekst, te feministička teologija.

8 Usp. Alen Kristić, *Agonije: Teopoeitika tjelesno-političkog*, Sarajevo, Rabić, 2018; Alen Kristić, *Gravitacije*, Rijeka, ShuraPublikacije, 2017; Alen Kristić, *Religiološki ogledi*, Sarajevo, Centar za mirovno obrazovanje – CMO, 2022; XXZ Regionalni portal, „Božja revolucionarna kvirnost“, <https://www.xxzmagazin.com/bozja-revolucionarna-kvirnost> (pristupljeno 28. 3. 2023.); LGBT.LBA portal, „Šta zaista kaže religija o LGBTI zajednici?“, <https://lgbt.ba/sta-zaista-kaze-religija-o-lgbti-zajednici/> (pristupljeno 28. 3. 2023.)

9 Marcella Althaus-Reid, „From Feminist Theology to Indecent Theology“, *International Journal of Systematic Theology*, vol. 9, br. 4 (2007), str. 469-471.

10 Gerard Loughlin, „What Is Queer? Theology after Identity“, *Theology & Sexuality*, vol. 14, br. 2 (2017), str. 143-152.

teorije ovdje se ne zaustavlja; ona želi istražiti i isprepletenost rodnih identiteta – primjerice – s rasom, etnicitetom ili dobi. Kako svoju seksualnost živi transrodni muškarac treće životne dobi iz ruralnog dijela Hrvatske? Hoće li mladoj gej Romkinji biti dostupna ginekološka skrb i hoće li ta skrb odgovoriti na potrebe koje proizlaze iz njezinog kulturnog konteksta, dobi ili seksualne orijentacije? Kako socioekonomski status nebinarne osobe utječe na stupanj njezine društvene isključenosti? Na isti način možemo istraživati i povezanost roda/spola i seksualnosti s vjerama, duhovnostima i/ili religijama – što nas vodi ravno do idejnog začetka kvir teologije.¹¹ Kvir teorija facilitira erupciju marginaliziranih identiteta i unutar religija; najedanput se počinje čuti glas marginaliziranih koji čuvaju mudrost s ruba pretpostavljene i apsolutizirane heteroseksualnosti i govore o drugačijem Bogu, ljubavi i vezama.¹²

Iako je sama kvir teologija novijeg datuma, kvir identiteti, rodna varijabilnost i seksualna čežnja oduvijek su sastavnica religijskih tradicija – kako života vjernica/ka tako i teološkog propitivanja.¹³ U tom smislu – da uputim na Marcellu Althaus-Reid – kvir teologiju možemo shvatiti kao teologiju koja se autala, kao teologiju koja religijske arhive izvlači iz ormara, dobro protresa i ostavlja da se zrače na suncu onkraj heteronormativne i binarne skučenosti. Mogli bismo reći da je u kvir teologiji riječ o oživljavanju svijesti o kvir naravi svake teologije.

Drugim riječima, kvir teologija nije „neka nova teologija“, to je pokret – teologija koliko i duhovnost – ljudi koji

vrše dekonstrukciju heteronormativne epistemologije; primjerice kritički propituju (hetero)seksualne konstrukcije tradicionalnih teologija s ciljem raskrinkavanja njihove opresivne naravi, problematiziraju strategije i mehanizme putem kojih su te konstrukcije zadobile status normativnosti u okrilju tradicionalnih religija, kritiziraju i tragaju za motivima česte opsjednutosti tradicionalnih religija legalističkim reguliranjem ljudske seksualnosti do najsitnijih detalja uz zaborav istinskog smisla ljudske seksualnosti...

No taj novčić ima dvije strane, pa samim svojim pogledom pripadnice/i kvir teologije pokviruju ono naizgled strejt i cis, a svojim otvorenim postojanjem već potpomažu izlazak religijskih tradicija, svetih spisa i teologije, iz ormara. Konačno, reći ću da bi tradicionalni religijski diskurs, nerijetko obilježen licemjerjem pristojnog, možda bio snošljiv prema mladoj ženi koja subotom uživa u narodnjačkom lezbijskom klubu, ako bi bila sklona ostati u ormaru i sljedeći dan obavezno dolazila na vrijeme u hram kako bi molila za dobrog muža i obitelj.

No kvir perspektiva, onkraj bilo kakvog licemjerja i potrebe za poricanjem i/ili skrivanjem, ozbiljno bi teološki uzela u obzir njezin užitak u vibri cajkaškog kluba, njezinu ugodu u svom vlastitom tijelu i tijelima drugih žena, njezino zadovoljstvo zbog vjere u zaštitnu moć lančića s krstom na njezinom znojnom vratu, i upitala se što sve to govori o naravi samog Boga i Njezine/Njegove kreacije.

11 Kvir teologija je, baš kao i starija joj sestra kvir teorija, intersekcionalna, pa njezin pogled slobodno luta po identitetima i zaustavlja se na pojavnostima u koje želi prodrijeti dublje, svaki put nošena motivom veće slobode i veće pravednosti za sve.

12 Marcella Althaus-Reid, „From Feminist Theology to Indecent Theology“, *International Journal of Systematic Theology*, vol. 9, br. 4 (2007), str. 469-471.

13 Patrick S. Cheng, *Radical Love: Introduction to Queer Theology*, New York, Seabury books, 2011.

Osim kvir teorije, na postanak kvir teologije utjecala je i teologija oslobođenja koja se razvila 60-ih godina prošlog stoljeća unutar latinoameričkog katoličanstva, najprije se fokusirajući na siromašno i potlačeno domicilno stanovništvo, a potom i na druge marginalizirane društvene skupine, prvenstveno žene, čemu je pridonijelo prihvaćanje ideja feminizama drugog vala, a onda i na pripadnice/ke LGBTIQ+ zajednice. U toj isprepletenosti i u kontaktu s tim i nekim drugim društvenim skupinama rodile su se feministička i *womanist*, gej i lezbijska, postkolonijalna i kvir teologija.¹⁴

Misije i tipologije kršćanskih kvir teologija

Važno mi je na ovom mjestu skrenuti pozornost na to da sve ove teologije propituju odnose moći u društvu, odnosno mogućnost uspostavljanja što većeg stupnja društvene pravednosti. Susannah Cornwall¹⁵ u svom pregledu kvir teologije ističe da njezine pojedine struje naginju malo više jednom od ukratko opisanih počela. Prva struja – u kojoj je utjecaj teologije oslobođenja jači – ističe normalnost kvir iskustava, života i osoba. Kršćanstvo se nanovo iščitava kao vjerska tradicija koja nije inherentno protiv LGBTIQ+ zajednice, jer je Evanđelje – „dobra vijest“ – bezuvjetna poruka mira,

slobode i ljubavi. Kvir teolozi/ginje iz ove struje zalažu se za priznavanje istospolnih brakova, ređenje kvir osoba ili se bave egzegezom biblijskih tekstova korištenih za ugnjetavanje neheteroseksualnih i rodno nekonformnih ljudi.¹⁶ Druga struja manje je reparativna i više naginje kvir kritičkoj teoriji. Teolozi/ginje koje nalazimo u okrilju te struje neće biti apologetski nastrojeni, već će svoje snage ulagati u subverziju i otpor spram društvenih i religijskih struktura koje nastoje plasirati heteroseksualnost i cisrodnost kao najpoželjniji – i najsvetiji ili čak jedini svet – način postojanja i voljenja. Oprezni su kad je riječ o uključivanju LGBTIQ+ osoba u institucije kao što je brak, ukazujući umjesto toga na štetu koju tradicionalno shvaćanje braka i obitelji može prouzročiti svima – naročito LGBTIQ+ osobama – te pozivaju na otpor kvir vjernika svim oblicima opresije.¹⁷

Kako bih sumirala dosad napisano, iskoristit ću ključne točke o kvir teologiji Patricka S. Chenga iz njegove kultne knjige *Radical Love*.¹⁸ Prvo, kvir teologija je teologija LGBTIQ+ zajednice za LGBTIQ+ zajednicu, odnosno LGBTIQ+ teološka perspektiva. Drugo, LGBTIQ+ zajednica je, baš kao i *kvir* teologija, aproprirala pojam kvir i sram, skopčan s njim, pretvorila u ponos, mičući s njega izvorno negativne konotacije – istovjetan obrat dogodio se i sa simbolom križa – zbog čega kvir teologija i jest ona koja izvrće ustaljene

14 Mary Elise Lowe, „Gay, Lesbian, and Queer Theologies: Origins, Contributions, and Challenges“, *Dialog*, 48(1), str. 49–61, dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1540-6385.2009.00430.x>

15 Susannah Cornwall, „Constructive theological perspectives: What is queer theology?“, *Concilium*, 5 (2019), <https://concilium-vatican2.org/en/original/2019-05-03/>.

16 U Hrvatskoj, konkretno Rijeci, primjerice, djeluje Intero centar, udruga s programom Neprocjenjiva, koji kroz razne projekte (susrete, grupe, individualne razgovore) želi pružiti podršku za sve one LGBTIQ+ osobe kojima je duhovnost važna, za sve one koji misle da ih je Bog odbacio, za sve one koji su još uvijek u svojim crkvama i zajednicama, a žive u strahu, nesigurnosti, zbunjeni su i ne znaju kome se povjeriti te se muče na jedan ili drugi način sa svojom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom.

17 Već sam nekoliko puta spomenula Marcellu Althaus-Reid koja je smatrala da kršćanstvo, osobito rimokatolicizam iz Latinske Amerike u savezu s kolonijalnim i kapitalističkim silama, ulaže velike napore u održavanje 'pristojnih' ideala seksualnosti koji su nedostižni i duboko štetni za obične ljude. A to je daleko od kvir Boga kršćanstva – Boga u izbjeglištvu, Boga ulice, Boga na marginama društva, Boga koji prekoračuje granice, Boga čiju milost najbolje razumiju i najotvorenije prihvaćaju „nepristojni“...

18 Patrick S. Cheng, *Radical Love: Introduction to Queer Theology*, New York, Seabury books, 2011.

normative tradicije, slijedeći božansku logiku prema kojoj ljudi posramljuju mudre, a slabost je istinska snaga. Treće, kvir teologija „rastvara“ granice („dissolving boundaries“) i dokida dualizme, prepoznajući u tome božansku dinamiku koja je za kršćane na jedinstven način oživotvorena u samom Isusu koji u svom biću dokida granicu božanskog i ljudskog i nakon toga prekoračuje društvene, seksualne, rodne, etničke... granice. Budući da je nošena tom energijom, shvaća konstruiranost, promjenjivost i fluidnost društvenih konstrukcija i naše pravo da ih preoblikujemo u smjeru rodne i svih drugih oblika pravednosti. Iz tog razloga kvir teologija je puno više od samo (!) teologije LGBTQ+ vjernika i vjernica, to je teologija koja sve teologije poziva na oživljavanje strastvenog otpora nepravdi, nasilju i nevidljivosti kao njihove srčike, to je teologija koja poziva sve religije, vjerske zajednice i društvo u cjelini na odvažan proces *de-* i *re-*konstrukcije narativa o ljubavi, seksualnosti i vezama po načelu pravednosti i slobode za sva tijela. Ona je proglas slobode i milosti za sve!

Čitatelj/ica je već zasigurno zamijetio/la zapadnocentričnost nastanka – izuzmemo li teologiju oslobođenja čiji je dom Latinska Amerika – i razvoja na ovom mjestu opisane kvir teologije. U gornjem paragrafu pišem prvenstveno o kršćanstvu, no bilo bi fer reći da se radi o katoličanstvu i protestantizmu, i to njihovim zapadnoeuropskim i američkim inačicama, često dalekima zapadnobalkanskoj

realnosti i našim prošivenim religijskim/nacionalnim/kulturnim vrijednostima. Mejnstrim katoličanstvo nerijetko je na ovim prostorima skeptično ili isključujuće prema kvir osobama, a nekada i otvoreno homo/bi/transfobno.¹⁹ Isti slučaj je i s pravoslavljem koje svojim javnim diskursom nerijetko potiče animozitet prema LGBTQ+ zajednici.²⁰ Želja mi je tim više ukazati na teološki prostor koji može uključiti barem mali djelić realiteta kvir pravoslavaca/ki, primjerice od visoko obrazovanog trans muškarca koji je iz Beograda migrirao u Beč, preko sredovječnog Srbina iz Novog Sada u ormaru, čija je istovremeno najveća radost i teret zlatni lanac s križem oko vrata, do ukrajinske pravoslavke koja je, ostavivši svoju curu, izbjegla iz domovine i sada se (s)nalazi u Hrvatskoj.²¹

Polazišta pravoslavne kvir teologije

Pravoslavni kvir teolog Micah Lazarus Orrin Wilger²² gradi kvir kristologiju kroz povezivanje zapadne kvir teologije s učenjima crkvenih otaca i majki, te osobne vjerničke prakse. Osobitost pravoslavne teologije u kontekstu kvir života autor vidi u različitom tumačenju evanđelja u istočnim i zapadnim kršćanskim tradicijama. Konkretno, istočno kršćanstvo kristologiju prvenstveno temelji na terapijskom viđenju spasenja, dok zapadno pristupa spasenju prije svega juridički.

19 Navodim primjer katoličkog portala u BiH koji trans muškarca opisuje kao „ženu koja sebe naziva muškarcem“: „Nedjelja“ portal Katoličkog tjednika „Nadbiskupija angažirala 'transrodnog muškarca' da podučava djecu vjeronauku“, <https://www.nedjelja.ba/hr/ljudi-zivot-obicaji/nadbiskupija-angažirala-transrodnog-muskarca-da-poducava-djecu-vjeronauku/24916> (pristupljeno 28. 3. 2023.)

20 Jedan od nedavnih primjera je davanje podrške Srpske pravoslavne crkve Vučićevoj najavi o otkazivanju Europridea: https://www.slobodnabosna.ba/vijest/264804/kakvog_li_iznenadjenja_srpska_pravoslavna_crkva_pozdravila_vuchicevu_najavu_o_otkazivanju_europridea.html

21 Ovo mi je bio jedan od najizazovnijih dijelova teksta jer osim što pišem iz perspektive koja nije u potpunosti 'moja', o kvir pravoslavlju neću naći na toliko meni dostupne literature/izvore.

22 Micah Lazarus Orrin Wilger, *You Have Smitten Me with Yearning: Towards a Queer Eastern Orthodox Christology*, magistarski rad, Seattle Pacific University, 2022.

Još važnije, Zapad pristupa evanđelju ponajprije preko križa, Istok ponajviše preko božanskog erosa koji iscjeljuje čovječanstvo i sve stvoreno. Upravo taj božanski eros, sveta žudnja, reflektira se u vjeri i kvir identitetu pravoslavaca/ki.²³ I Davor Džalto²⁴ u svom eseju „Sex, love and politics – an (un)orthodox theological approach“ naglašava suštinsku eshatološku perspektivu pravoslavne teologije i poziva nas da seksualne odnose među ljudima teološki propitujemo iz te perspektive, pobliže se pitajući o eshatološkom smislu ljubavi i seksualnosti za sve ljude, bez obzira na njihov seksualni ili rodni identitet. Analiza biblijskih tekstova mogla bi nas navesti na zaključak da je judeokršćanska tradicija poprilično rigidna kad su u pitanju seksualni odnosi, prokreacija ili rodne uloge u društvu. No Isusove riječi upućuju na eshatološku realnost koja ublažava rigidnost društvenih normi i mijenja njihovo značenje, pa čak i kad je riječ o temeljnoj jedinici društva – obitelji.²⁵

Možda ću pogriješiti, no čini mi se da upravo istočna kršćanska tradicija i njezina otvorenost prema prožimajućim, ali i raznolikim vrstama ljubavi, biva plodnim tlom za oblikovanje pravoslavne kvir teologije.²⁶ Kao jedan od dokaza za svoju tvrdnju spomenut ću ruskog svećenika s početka 20. stoljeća, Pavela Florenskog, koji u svojoj knjizi *The Pillar and the Ground of The Truth* (1914) opisuje tradicionalni pravoslavni običaj ἀδελφοποίησης, formu kršćanskog prijateljstva između dva muškarca, koja je prepoznata i priznata

od strane vjerske zajednice kao duhovno pobratimstvo. Florenski ističe da je ovakav odnos sazdan od više vrsta ljubavi – *eros*, *agape* i *filia* – iako ih istovremeno i nadilazi u novoj vrsti privrženosti.²⁷ Pobratimstvo ovog tipa neću poistovjećivati s brakom ili pretpostavljati neheteroseksualnu orijentaciju uključenih muškaraca jer mislim da je pogrešno očekivati nalaženje LGBTIQ+ identiteta kakve danas poznajemo u tradiciji. Ono što ovdje osjećam kao istinsku kvir otvorenost, to je ljubav, priznavanje različitih načina voljenja, viševrstnost ljubavi koje se mogu miješati ili ostati odvojene, te koje skupa mogu graditi nove oblike osjećaja i odnosa.

Polazišta židovske kvir teologije

U posljednjem dijelu ovog eseja osvrnut ću se na druge dvije abrahamovske religije – islam i židovstvo. Situacija u judaizmu će u svom pogledu na LGBTIQ+ osobe varirati ovisno o tome pričamo li o ortodoksnom, konzervativnom ili reformiranom judaizmu. Prostor za dijalog kršćanstva i židovstva nalazimo u zajedničkom TaNaK-u (Starom zavjetu), odnosno onom dijelu kvir teologije koji se odnosi na kvir čitanje tih svetih tekstova. Posebno mi je u tom smislu draga Knjiga o Ruti koja se, kao poučna priča o asimiliranoj strankinji, čita na blagdan sedmica Šavuot, a apropirale su je feministkinje i lezbijski studiji. U eseju Ruth Preser „Things I Learned from the Book of Ruth: Diasporic

23 Inspiraciju i povod za stvaranje kvir kristologije Wilger nalazi u ovoj pravoslavnoj molitvi: „Oborio si me s čežnjom, Isuse, promijenio si me svojim božanskim erosom“. Pritom predlaže definiciju erosa: „Od Boga dana čežnja prema punini života u svim njegovim oblicima“.

24 Davor Džalto, „Sex, Love, and Politics – An (Un)Orthodox Theological Approach“, u: Thomas Arentzen et al. (ur.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York, Fordham University Press, 2022, str. 291–294.

25 „Dode li tko k meni, a ne mrzi svog oca i majku, ženu i djecu, braću i sestre, pa i sam svoj život, ne može biti moj učenik!“, Lk 14,26.

26 Naravno, podjela na vrste ljubavi pripada svim kršćanima, dijelom su iste tradicije, no stekla sam dojam da se pravoslavna (kvir) teologija na njih oslanja više od zapadne. Govorimo o *στοργή* (empatija, ljubav prema bližnjima), *φιλία* (prijateljska ljubav), *ἔρως* (romantična i/ili seksualna ljubav) i *ἀγάπη* (bezzuvjetna, božanska ljubav).

27 Na starogrčkom, ἀδελφός znači brat, stoga ovu zajednicu gledamo kao duhovno pobratimstvo.

Reading of Queer Conversions“²⁸ nalazimo i zašto. Konkretno, ovo je jedna od rijetkih situacija u kojima dvije „obezmužene“ žene, udovice, biraju jedna drugu za svoju obitelj, što svakako subvertira patrijarhalni, heteronormativni model ženskih prijateljstava i međusobne intimnosti.²⁹

Svakako bih još spomenula da je judaizam, za razliku od sestrinskih mu religija, prava riznica rodne raznolikosti. Talmud, naime, razlikuje čak osam različitih rodova: *zachar* (muškarac), *nekevah* (žena), *androgynos* (osoba s karakteristikama muškarca i žene), *tumtum* (osoba bez rodni obilježja), *aylonit hamah* (osoba kojoj je pripisan ženski rod pri rođenju, no kasnije prirodno razvija muška obilježja), *aylonit adam* (osoba kojoj je pripisan ženski rod pri rođenju, no kasnije kroz ljudsku intervenciju razvija muška obilježja), *saris hamah* (osoba kojoj je pripisan muški rod pri rođenju, no kasnije prirodno razvija ženska obilježja), te *saris adam* (osoba kojoj je pripisan muški rod pri rođenju, no kasnije kroz ljudsku intervenciju razvija ženska obilježja).³⁰ Nalaženje vjerskih tradicija koje prepoznaju više od dva roda, iako uzbudljivo, još nije kvir teologija u punom smislu riječi – no ono bi to moglo postati ako bi kroz daljnja kvir nastojanja doprinijelo dekonstrukciji narativa koje mejnstrim teologije nameću, a štete nam jer opresivno ustrajavaju na rodnom binarizmu i heteronormativnosti.

Islamske kvir teologije

Shanon Shah³¹ upozorava na postojanje diskursa koji islam stavlja u konfrontaciju s LGBTIQ+ pokretom kao dijelom imperijalističke agende Zapada. Ipak, u svom pregledu islamskih kvir teologija navodi pozitivne primjere islamskih aktivista/kinja i teologa/inja koje grade islamske kvir teologije, povezujući islamsku tradiciju s diskursom borbe za ljudska prava, baš kao što smo to vidjeli i na primjeru pravoslavne teologije. Različite teološke pristupe, odnosno čitanja u okrilju islama, autorica dijeli na: *disidentska* (nositelji su aktivisti/kinje koji propituju patrijarhalne/heteronormativne artikulacije unutar islama), *nadahmuta otporom* (nositelji su kvir muslimani/ke koje se zalažu za LGBTIQ+ inkluzivno razumijevanje islama), *tradijska* (riječ je o nalaženju primjera iz islamske kulture i povijesti koji su inkluzivni prema seksualnim i rodni manjinama), *nacionalistička* (za njih je LGBTIQ+ aktivizam imperijalistička tvorevina jer nameće eurocentrične koncepte roda i seksualnosti nezapadnjačkim kulturama), *liberacionistička* (riječ je o višestrukoj kritici seksizma, mizoginije, homofobije i transfobije – ali i rasizma i islamofobije – u muslimanskim zajednicama na Zapadu), *neistomišljenička* (riječ je o tome da se inkluzija LGBTIQ+ muslimana/ki smješta u širi kontekst borbe za ljudska prava u islamu), te *status quo* čitanja (nositelji/ce nisu eksplicitno protiv kvir muslimana/ki, ali su zadovoljni s dominantnim diskursom islama o seksualnosti i rodu). Konačno,

28 Ruth Preser, „Things I Learned from the Book of Ruth: Diasporic Reading of Queer Conversions“, u: Holzhey, Christoph F. E., Gragnolati, Manuele, *De/Constituting Wholes: Towards Partiality Without Parts*, Beč, Turia + Kant, 2017.

29 A Ruta joj odgovori: „Nemoj me tjerati da te ostavim i da odem od tebe: jer kamo ti ideš, idem i ja i gdje se ti nastaniš, nastanit ću se i ja: tvoj narod moj je narod i tvoj Bog moj je Bog“, Ruta 1,16

30 Gwynn Kessler, „Rabbinic Gender: Beyond Male And Female“, u: Koltun-Fromm, N., Kessler, Gwynn, *A Companion To Late Ancient Jews And Judaism: Third Century BCE To Seventh Century CE*, Swarthmore College: John Wiley & Sons, 2020.

31 Shanon Shah, „Queer Muslim Theologies“, *Concilium*, 5 (2019), <https://concilium-vatican2.org/en/original/2019-05-14/>.

završavam pregled kvir teologija u islamu kratkom crticom iz povijesti LGBTIQ+ aktivizma u Bosni i Hercegovini, gdje je 2005. godine, na inicijativu Vanje Hamzić, osnovana organizacija Međunarodna inicijativa za vidljivost kvir muslimana. Organizacija je 2006. godine preimenovana u Logos te je imala za cilj proučavati intersekciju kvira s religijom, no ubrzo je, nažalost, prestala postojati.³² Koliko mi je poznato, trenutno ne postoji nijedna druga organizacija ili platforma koja bi se bavila problematikom LGBTIQ+ muslimana/ki u Bosni i Hercegovini.

Zaključak

Kroz esej sam se osvrnula na kršćanske – naročito katoličke i pravoslavne, islamske i židovske kvir teologije, u nadi da će nešto od toga poslužiti kao odskočna daska za dijalog LGBTIQ+ zajednice i religija u BiH, ali i općenito regiji. Te dvije društvene skupine na Zapadnom Balkanu koje, poput živog mosta, povezuju LGBTIQ+ vjernici i vjernice, stoje u opoziciji – LGBTIQ+ aktivisti/ce u pravilu zaziru od religija, prokazujući ih paušalno kao moćan društveni mehanizam opresije, dok religijski autoriteti često demoniziraju čak i sam pokušaj govora o inkluziji rodnih i seksualnih manjina u vjerske zajednice zbog „očuvanja tradicije“. Pritom obično ni jednima ni drugima ni pri srcu ni pri pameti nije drama koja se svakodnevno odvija u tijelima i dušama LGBTIQ+ vjernika i vjernica.

Sigurna sam da će drugi tekstovi u zborniku pružiti dublje refleksije o pitanjima o koja sam se na ovom mjestu mogla samo ovlaš okrnuti. Na koncu bih voljela podijeliti riječ-dvije o izazovima pri pisanju ovog rada, prvenstveno o

nedostatku izvora i literature koji bi se ticali našeg zapadnobalkanskog kulturnog konteksta. Zato sam koristila literaturu nastalu u zapadnoeuropskom i američkom kontekstu, no kroz vlastito poznavanje problematike i pomoću analize medijskih napisa, pokušala sam oslikati i neke od regionalnih specifičnosti religije kada je kvir teologija u pitanju. Nadam se da će ovaj zbornik poslužiti kao temelj novih teoloških, stručnih i aktivističkih pothvata u budućnosti.

Još jednom želim istaknuti da je kvir teologija najprije teologija LGBTIQ+ zajednice, ali je njezin potencijal, domet i misija puno veći. Konkretno, kvir teologija teži oslobođenju svih ljudi od okova nametnute, rigidne seksualnosti, zaokretu od erotofobije ka erotosofiji, za što je ključan preduvjet razvoj novih kršćanskih, židovskih i islamskih teologija tijela i seksualnosti. Iz tog razloga odlučila sam se na konkretnim primjerima prikazati autovanje religijskih tradicija i svetih tekstova koji će većini čitatelja/ica biti odnekud poznati jer ipak živimo u društvu koje se može opisati kao tradicionalno i religijsko. To je pokvirivanje, izvrtanje tradicija iznutra prema van, odozgo prema dolje, otkrivanje zaboravljenih religijskih arhiva, žljebova i nabora prepunih kvir elemenata, ali i uvažavanje svake i svačije stvarnosti, svakog konteksta, kako bi se pokazalo da svako čitanje ovisi i o perspektivi autora/ice i čitatelja/ice. Zato sam ovaj pothvat shvatila kao dio šire težnje za teologiziranjem odozdo, iz stvarnosti i konkretnog iskustva, na tragu potrebe da svaki i svaka od nas od objekta postane subjektom teologije, jer se u svakom ljudskom tijelu i svakoj ljudskoj žudnji zrcali i nešto od božanskog tijela i božanske žudnje iz koje je proizašla sva kreacija i time svaki i svaka od nas.

32 Adelita Selmić, „On the other side of an ethnocratic state? LGBT activism in post-Dayton Bosnia and Herzegovina“, u: Bilić, B. (ur.), *LGBT activism and Europeanisation in the post-Yugoslav space: On the rainbow way to Europe*, London, Palgrave Macmillan, 2016, str. 205–230.

Literatura

- Althaus-Reid, Marcella, „From Feminist Theology to Indecent Theology“, *International Journal of Systematic Theology*, vol. 9, br. 4 (2007), str. 469–471.
- Browne, Kath, Munt, Sally R., Kam-Tuck Yip, Andrew, *Queer Spiritual Spaces: Sexuality and Sacred Places*, London, Routledge, 2010.
- Cheng, Patrick S., *Radical Love: Introduction to Queer Theology*, New York, Seabury books, 2011.
- Cornwall, Susannah, „Constructive theological perspectives: What is queer theology?“, *Concilium*, 5 (2019), <https://concilium-vatican2.org/en/original/2019-05-03/>.
- Džalto, Davor, „Sex, Love, and Politics: An (Un)Orthodox Theological Approach“, u: Arentzen, Thomas Purpura, Ashley M., Papanikolaou, Aristotle (ur.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York, Fordham University Press, 2022.
- Florensky, Pavel, *The Pillar and Ground of the Truth: An Essay in Orthodox Theodicy in Twelve Letters*, Princeton University Press, 2004.
- hooks, bell, „Choosing the Margin as a Space of Radical Openness“, *The Journal of Cinema and Media*, br. 36 (1989), str. 15–23.
- Jovanović, Miloš, „Homoseksualnost i Srpska pravoslavna crkva: transformacije odnosa u posljednjih 20 godina“, *Sociologija*, vol. 64, br. 3 (2022), str. 428–453.
- Kessler, Gwynn, „Rabbinic Gender: Beyond Male And Female“, u: Koltun-Fromm, N., Kessler, Gwynn, *A Companion To Late Ancient Jews And Judaism: Third Century BCE To Seventh Century CE*, Swarthmore College: John Wiley & Sons, 2020.
- Kristić, Alen, *Agonije: Teopoetika tjelesno-političkog*, Sarajevo, Rabic, 2018.
- Kristić, Alen, *Gravitacije*, Rijeka, ShuraPublikacije, 2017.
- Kristić, Alen, *Religiološki ogledi*, Sarajevo, Centar za mirovno obrazovanje – CMO, 2022.
- LGBTI.BA portal, „Šta zaista kaže religija o LGBTI zajednici?“, <https://lgbti.ba/sta-zaista-kaze-religija-o-lgbti-zajednici/> (pristupljeno 28. 3. 2023.)
- Loughlin, Gerard, „What Is Queer? Theology after Identity“, *Theology & Sexuality*, vol. 14, br. 2 (2017), str. 143–152.
- Lowe, Mary Elise, „Gay, Lesbian, and Queer Theologies: Origins, Contributions, and Challenges“, *Dialog*, 48(1), str. 49–61, dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1540-6385.2009.00430.x>
- Preser, Ruth, „Things I Learned from the Book of Ruth: Diasporic Reading of Queer Conversions“, u: Holzhey, Christoph F. E., Gragnolati, Manuele, *De/Constituting Wholes: Towards Partiality Without Parts*, Beč, Turia + Kant, 2017.
- Selmić, Adelita, „On the other side of an ethnocentric state? LGBT activism in post-Dayton Bosnia and Herzegovina“, u: Bilić, B. (ur.), *LGBT activism and Europeanisation in the post-Yugoslav space: On the rainbow way to Europe*, London, Palgrave Macmillan, 2016, str. 205–230.
- Shah, Shanon, „Queer Muslim Theologies“, *Concilium*, 5 (2019), <https://concilium-vatican2.org/en/original/2019-05-14/>.
- Spahić-Šiljak, Zilka, „Religion, the secular, and the politics of sexual difference“, u: *Women, religion, and politics in Bosnia and Herzegovina*, Columbia Univ. Press, 2013, str. 121–138.

- Van den Berg, Mariecke at al., „Religion, Homosexuality, and Contested Social Orders in the Netherlands, the Western Balkans, and Sweden“, u: Ganiel, G., Winkel, H., Monnot, C. (ur.), *Religion in Times of Crisis*, Leiden/Boston, Brill, 2014, str. 116–134.
- Wilger, Micah Lazarus Orrin, *'You Have Smitten Me with Yearning': Towards a Queer Eastern Orthodox Christology*, magistarski rad, Seattle Pacific University, 2022.
- XXZ Regionalni portal, „Božja revolucionarna kvirnost“, <https://www.xxzmagazin.com/bozja-revolucionarna-kvirnost> (pristupljeno 28. 3. 2023.)

O autorici

Greta Grakalić Rački je teologinja, kulturologinja i aktivistkinja. Rodena je i odrasla u Zagrebu, a danas s partnericom živi u Rijeci. Djelatnica je udruge SOS Rijeka – centra za nenasilje i ljudska prava. Riječ je o feminističkoj organizaciji čija je primarna misija pružanje podrške žrtvama partnerskog i seksualnog nasilja, a paralelno s tim i prevencija rodno uvjetovanog nasilja, izgradnja kulture nenasilja i općenito zagovaranje i lobiranje za pozitivne društvene promjene. Godine 2021. pokreće Blog neposlušne teologinje, namijenjen kvir i feminističkoj (de)konstrukciji teologije. Uz ostalo, ističe se njezina suradnja s medijima i rad u kulturi. Kao stručna suradnica Centra za ženske studije u Rijeci, 2017. bila je jedna od pokretačica Kino učionice, programa posvećenog čitanju vizualnih medija kroz rodno teorijske i feminističke rakurse u prostoru Art-kina. Kao studentica piše za Zarez, časopis za društvo i kulturu, a kasnije sporadično i za portale VoxFeminae i Libela. Ispred udruge SOS Rijeka nedavno se priključila neformalnoj inicijativi za praćenje seksizma u medijima Seksizam naš svagdašnji.

Crtice o LGBTIQ+ spektru unutar judaizma

Stefan Ezra-Itiel
Šparavalo

Umesto uvoda

Samo po sebi je izuzetno teško analitički se osvrnuti na odnos svake od religija prema LGBTIQ+ pitanju, uzevši u obzir da već pri samom promišljanju o ovoj temi često zauzimamo jedan rigidni, pritom potpuno neosvešćeni, zapadnocrtristički (preciznije zapadnohrišćansko-centristički, a možda i još preciznije rimokatoličko-centristički) stav o tome šta religija jeste. Odnosno, da religiju posmatramo kao duhovnost institucionalizovanu u vrhovnom autoritetu i ovlašćenom tumaču te duhovnost koja, u komunikaciji sa svojim verskim administratorima na različitim nivoima, izdaje „uputstva za upotrebu“ i zvanična, jedina legitimna tumačenja po različitim pitanjima vere.

O manjkavosti takvog pristupa možda najbolje svedoči i sam judaizam i ono što možemo nazvati njegovim ustrojstvom. Pre svega, nije zgoreg pomenuti da je pridev „judeohrišćanski/a/o“ po sebi suprotstavljen i logički gotovo nimalo usuglašen. Kratko i jednostavno – jer judaizam i hrišćanstvo, sem doktrinarnog izvorišta oličenog u Mojsijevom Petoknjžju, gotovo da ništa (u doktrinarnom smislu te reči) ne dele. Broj zapadnih filozofa, koji su mahom sekularni Jevreji (počev od zvanično prvog poznatog sekularnog Jevrejina, Baruha Spinoze), ne treba da nas navede na pogrešan zaključak da u zapadnom hrišćanstvu kao religiji i judaizmu ima ičeg sličnog.

S tim u vezi, dobro je osvrnuti se i na samu reč *religija*. Zazvučaće čudno, ali reč religija ne postoji u hebrejskom jeziku. Tačnije, ono što se pod religijom u

strukturno-obrednom smislu podrazumeva kada tu reč izgovorimo. Ali uz oživljavanje biblijskog hebrejskog i misli o stvaranju moderne jevrejske države, nastala je potreba da se nađe odgovarajući prevod za reči i koncepte tada, a i sada, već kulturno dominantnog engleskog jezika. I ako biste otvorili neki od rečnika – naišli biste na reč דָּת – *dat*.

Da se stvari učine još interesantnijim, ova reč zapravo nije originalno hebrejska. Ona je potekla iz staropersijskog jezika – prvi put se na nju može naići u Knjizi o Ester¹ – i njom se označavao kraljevski edikt.

U periodu prvih talmudista *dat* je manje-više označavao isto – zakon, običajno pravo, pravilo. Tek od 19. veka *dat* kreće da se označava religijom – najviše zbog toga što je na međunarodnoj utakmici ideja materijalizovanih u jeziku i jezičnim izrazima bilo potrebno naći kandidata među rečima koji bi odgovarao hrišćanskom konceptu *religije*.

Ali ono što bi Jevreji smatrali religijom suštinski se razlikuje od bilo koje međunarodno priznate definicije religije;² niti su molitva, niti bogoslužjenje u hrišćanskom shvatanju neuralgične tačke u judaizmu, niti posle nestanka Sanhedrina³ postoji centralna figura u judaizmu.

Štaviše, neki autori bi, prema našem sudu, dosta oštro rekli da se istinski jevrejski život može živeti samo izražavanjem na

hebrejskom.⁴ Stava smo da ovako fatalistično izražen stav može odvesti u zabludu da, budući da većina današnjih Jevreja ne živi u Izraelu i hebrejski im nije maternji jezik, ne mogu praktikovati svoj *dat* u punom smislu te reči. Verujemo da je sasvim dovoljno biti svestan ograničenja koja engleski, odnosno u našem slučaju srpskohrvatski iliti BHS jezici, imaju kada govorimo o ovoj temi.

Cilj nam je da ovaj uvod, iako naizgled naširoko napisan, posluži kako bi barem približno dočarao koliko će razmatranje LGBTIQ+ identiteta unutar jevrejskog *data* biti kompleksan zadatak.

„Sporne“ tačke u Bibliji⁵

Uzimajući u obzir da se isključivanje LGBTIQ+ zajednice od strane verskih poglavara i njihovih emisara najčešće pravda svetopisamskim citatima o homoseksualnim odnosima, bilo bi najsvrsishodnije da ovaj rad počne analizom baš tih najpoznatijih citata.

Konteksta radi, nije zgoreg dodati u uvodu ovog dela reč-dve o prevodu Biblije. Odnosno, da u velikom broju prevoda postoje manjkavosti i nesaglasja sa hebrejsko-aramejskom⁶ originalnom verzijom. Tako većina biblijskih prevoda počinje rečenicom: „Na početku Bog stvori nebo i zemlju“, dok hebrejski Tanah zapravo počinje: „Na početku Božjeg stvaranja neba i zemlje“ (na čitaocu ostavljamo da promisli o razlici između ove dve rečenice). Tako se i reč אֱלֹהִים,

1 Riječ je o starozavetnoj knjizi koja priča sudbinu Ester u Persiji, rođenoj kao Hadasa, a koja je postala persijska kraljica i koja je sprečila stradanje nad svojim narodom.

2 Oksfordski rečnik daje podrobniju definiciju na sledećem linku: Oxford Learner's Dictionary., <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/religion> (pristupljeno 23.3 2023)

3 Vrhovno versko veće i tribunal starih Jevreja, na čijem je čelu bio vrhovni sveštenik i koji je imao versku, građansku i krivičnu jurisdikciju nad ostalima unutar jevrejske zajednice. Od njegovog raspuštanja 358. godine ne postoji univerzalno prihvaćeni autoritet u okviru jevrejskog zakona.

4 Pogledati više u: Israel Davidson, „Hebrew and Yiddish: Two Parallel Forces of Jewish Culture“, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 2, No. 2 (1911), str. 285-295.

5 Uzeti u obzir da Biblijom u ovom radu smatramo ono što se na hebrejskom naziva תּוֹרָה – *Tanah* – odnosno Tora (Mojsijevo Petoknjžje), Neviim (Proroci) i Ketuvim (Spisi).

6 Sestrinski jezik hebrejskom, iz grupe semitskih jezika. Na aramejskom je pisan deo Biblije i drugih jevrejskih legalnih dokumenata, kao i veći deo Talmuda (detaljnije u fusnoti br. 19).

alma, prevodi u Septuaginti⁷ kao devica, iako se na hebrejskom ovom rečju ukazuje na mladu devojkicu. Kada Tanah govori o tome ko će biti Mesija i da će on biti naslednik cara Davida, priroda ovog nasledstva je na hebrejskom jeziku vrlo jasna – pominje se reč זרע, *zera*, odnosno semena tečnost. Nikakva kolena i pokolenja u metafizičkom smislu nisu po sredi – štaviše, isključivo fizička.

Teolozi i hebraisti su u Luterovom prevodu Biblije uočili preko 14 000 grešaka.⁸ Starozavetni prevod Đure Daničića zapravo nije ni preveden direktno sa hebrejskog, već sa latinskog predložka, te se o broju pogrešnih ili pogrešno interpretiranih prevoda može samo slutiti.⁹ Jedna od grešaka je npr. srpski prevod hebrejske reči רחמים, *rahamim*, koja znači milost, a na srpskom je prevedena kao ljubav – iako su ljubav i milost u jevrejskoj teologiji značajno različiti koncepti. Tako je i greh isto preveden kao kazna, itd. U ovom delu ćemo se posvetiti trima rečenicama koje sadrže refleksije o homoseksualnosti.

Sefer Vajikra tj. Treća knjiga Mojsijeva

„**Ne leži** s muškarcem kao sa ženom, **odvratno je.**“ (18:22)

Podrobnije analize radi, ostavićemo i citat na biblijskom hebrejskom, a potom i transkribovati, a „sporne“ tačke ćemo podebljati.

וְאִשׁ אִשָּׁה לֹא תִשָּׁבַע כְּשִׁבְעֵי אִשָּׁה תוֹעֵבָה הוּא

Transkribano se ova rečenica čita:

Ve'et zakhar lo tiš'kav **miškave**, iša **to'eva** hi

U istoj Knjizi se nešto kasnije provlači i sličan stav.

„Ko bi muškarca **obležao** kao ženu, učiniše **gadnu** stvar obojica; da se pogube; krv njihova na njih.“ (20:13)

Odnosno, na hebrejskom:

וְאִשׁ אִשָּׁה יִשָּׁכַב אֶת זָכָר מִשְׁכָּבֵי אִשָּׁה תוֹעֵבָה
עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְמֵיהֶם בָּם

A transkripcija glasi:

Ve'iš ašer et zakhar **miškave** iša **to'eva** asu, šne'em mot jumatu, d'meem bam.

Vraćićemo se ubrzo na ova dva pomenuta biblijska citata, a sledeću digresiju ćemo opravdati neophodnošću nešto jasnijeg razumevanja discipline jevrejskog tumačenja Tanah. Odnosno, red reči je od izuzetnog značaja za shvatanje Tanah. Ali i broj ponavljanja. Tako se i razvila rabinska poddisciplina gde su mudraci brojali koliko se puta koja reč ponavlja u Bibliji, u kojim delovima, te su tako pokušavali da doznaju i sam intenzitet napisane reči.

Na reč **leći**, **obleći**, tj. hebrejski **miškave** se, sem u dva gore navedena citata, u celoj Bibliji može naići na samo još jednom mestu. U pitanju je takođe Prva knjiga Mojsijeva. Kao i gore, navešćemo deo kako je preveden u srpskoj verziji, potom i hebrejsku i transkribovanu varijantu.

„Navro si kao voda; nećeš biti prvi; jer si stao na postelju oca svojega i oskrvniio je **legav** na nju.“ (49.4)

פָּחוּ כַמַּיִם אֶל-תוֹמַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכָּבֵי אָבִיךָ אֲנִי
חָלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלָה:

7 Grčka verzija hebrejske Biblije (ili Starog zaveta), napravljena za Jevreje koji govore grčki u Egiptu u 3. i 2. veku pre nove ere, a koja je potom i usvojena od strane ranohrišćanskih crkava.

8 Detaljnije u npr. Graham Tomlin, „The King James Version and Luther's Bible Translation“, *Anvil*, 27.3 (2010).

9 Interesantno štivo za ovu temu je intervju prof. dr. Dragana Milina sa Bogoslovskog fakulteta u Beogradu: Portal politika.rs, Novi prevod Starog zaveta posle gotovo 150 godina, <https://www.politika.rs/sr/clanak/484676/Novi-prevod-Starog-zaveta-posle-gotovo-150-godina> (pristupljeno 23.3.2023)

Pahaz k'majim el totar ki alita **miškave** aveha az hilal'ta jecui ele.

Konteksta radi, ovaj segment Prve Mojsijeve knjige ne analizira istopolni seksualni čin.

Jakov, jedan od jevrejskih biblijskih praotaca i patrijaraha, u ovom paragrafu na samrtnoj postelji deli blagoslove svojoj deci i umesto da blagoslovi svog sina Reuvena rekao mu je da je on navro kao voda.

Ukratko, Jakov je imao četiri žene: Leu, Cipu, Bilhu i Rahelu. Pošto je Rahela umrla, on je trebao da se vrati svojoj prvoj ženi Leji, ali je ipak uzeo Bilhu – konkubinu. Reuven, najstariji sin i Lejino prvo dete, bio je revoltiran očevom odlukom i odlučio je da ponizi oca, osveti mu se tako što će da prisili Bilhu na seks.

Šta nam ova priča govori?

Da se glagolom **miškave** označava **sojevrnsna vrsta silovanja**, mada bi preciznije bilo reći – ona vrsta grubog seksa (uključujući i konsenzualni i nekonsenzualni) koji za cilj ima stvaranje osećaja moći za jednog od partnera (tačnije – aktivnog) u samom činu. Sa ovim je saglasna i Gemara¹⁰ i traktat Kidušin¹¹ koji navodi da je analna penetracija u nesaglasju sa klasičnim shvatanjem seksa jer samo godi muškarcu u aktivnom činu, tj. stvara disbalans u moći.

Upotreba drugih glagolskih oblika miškave (npr. *vajiškov* וישקב ili *tiškov* תשקב) uglavnom se u drugim segmentima Petoknjžja koristi u opisima za seksualni čin sa ženom.

I dodavanje reči žena (*iša* אשה) nakon reči miškave je veoma indikativno u našem slučaju. Uzevši u obzir da je tadašnje, odnosno najpre grčko-rimsko shvatanje seksualnog čina uglavnom podrazumevalo disbalans moći, dolazimo do zaključka sa kojim su saglasni brojni teolozi¹² da posredi nije problem homofobija, već **mizoginija**. Odnosno, da ne postoji nekakva sui generis zabrana analne penetracije u muškarca, već je ovaj čin problem jer se muškarac tim činom svodi na ženu, što se u tadašnje vreme smatralo srozavanjem u niži društveni sloj.

Vratimo se sada na drugu podvučenu reč iz prva dva biblijska citata. **Gadno**, odnosno *to'eva*.

Ovaj izraz se pominje ukupno 13 puta u Bibliji – i to kada se govori o ručavanju sa mnogobožačkim Egipćanima, jedenju životinja žrtvovanih u paganskim hramovima, prostituciji u Hramu¹³... Uglavnom, radnje koje su u Bibliji nazvane *to'eva* mahom su one koje su Jevreje, oduvek kolektivističko društvo, sputavale van njihovih zajednica.

Prostitucija u Hramu se najstrože zabranjivala, ručavanje sa Egipćanima je vodilo kršenju strogih kašer¹⁴ pravila i mogućem odvracanju u paganizam...

Takođe, bitno je osvrnuti se i na jedno krajnje interesantno tumačenje da se u nekadašnje vreme verovalo da je semena tečnost bila dragocena jer je bila ograničena u kvantitativnom smislu reči – količinom u testisima.¹⁵

10 Opširnije o Gemari u fusnoti br. 19.

11 Kidušin 22b, detaljnije u Rabbi Adi Even-Israel Steinsaltz, *Koren Talmud Bavli*, The Noe Edition – Koren Jerusalem, 2004.

12 Npr. Elazar Ben Lulu ili Nataniel Lerman. Detaljnije u Rabbi Steven Greenberg, *Wrestling With God & Men, Homosexuality in the Jewish Tradition*, University of Wisconsin Press, 2004.

13 Velikim slovom jer se misli na jevrejski hram, centralno bogoslužbeno mesto koje je najpre izgradio kralj Solomon.

14 Jevrejska pravila priprema hrane i obedovanja.

15 Mary Calderone i Eric Johnson, *The Family Book about Sexuality*, HarperCollins, 1990, str. 158.

Tako se može doći do traga da se reč *to'eva* kod muškog istopolnog seksa vrlo verovatno tumačila u kontekstu odvajanja od zajednice budući da je muškarac uzalud trošio svoju ograničenu količinu semene tečnosti analnom penetracijom koja nema svrhu produžavanja vrste. I takvim činom bi se, poput gozbe sa inovernicima, on udaljio od svoje zajednice, svog kolektivnog identiteta – što je bio tadašnji diktum. Neki tumače da ima *to'eva* koren u izrazu *Tó'e ata ba* – (תועאתהב).¹⁶

Bilo bi interesantno da se pred kraj ovog odeljka doda opaska da se pridev *odvratno* zapravo i može koristiti u ovom kontekstu, ako pod njime mislimo da određenim činom čovek sebe odvrća od svoje matične zajednice.

A kad se uključi čitav set kulturnih i društvenih konteksta tog vremena, kao i samo tumačenje datih glagolskih oblika, Tanah se istopolnim muškim odnosima bavila isključivo u sferi aktivne-pasivne penetracije. Drugi oblici seksualnog zadovoljstva, kao ni emotivna privlačnost, nikada nije bila zabranjena nijednim aktom.

Gde su lezbejke u Bibliji?

Najkraći odgovor bi bio – nema ih!

Ali odgovor na pitanje gde su onda i zašto ih nema zahteva nešto kompleksniji pristup. Jedna tumačenja navode – ono što je propisano muškarcima, važi i za žene. Druga kažu da jevrejski mudraci nisu ni imali svesti o ženskom istopolnom odnosu. Uzimajući u obzir potlačen položaj žene i sagledavanje njene seksualne svrhe isključivo u reproduktivno-pasivnom smislu, ovo bi moglo da deluje i vrlo moguće.

Prvi put da se ženski istopolni odnos pominje u jednom jevrejskom legalnom dokumentu je pojam *mesolelot* – מסוללת.¹⁷ Mesolelot, odnosno *tribadizam*, ukazuje na praksu trljanja ženskih genitalija o druge ženske genitalije. Većina mudraca ovo smatra tek blagim prekršajem, a neki čak ovo nisu ni smatrali oblikom seksualnog čina.

Međutim, ovaj oblik homoerotske prakse između dve žene se uglavnom smatrao zabranjenim, i to isključivo jer se to smatralo paganskom praksom, te bi seksualnog *mores* iz paganizma doveo do krunjenja jevrejskog tkiva. Štaviše, jedan od najvećih jevrejskih mudraca Majmonid, lezbejski seksualni čin smatrao je *delom Egipta*.¹⁸

Dakle, i u ovom slučaju se homoerotski čin odbacuje jer se smatra delom paganskih naroda, ne jer je supstantivno tj. po svojoj prirodi manje vredan u odnosu na heteroseksualni.

Rodni pluralizam u jevrejskim legalnim dokumentima

Deluje dosta neverovatno, pa čak i revolucionarno, da su pre nekoliko (u nekim slučajevima i više od 10!) vekova jevrejski sveštenici vrlo aktivno diskutovali o rodnom identitetu. A naročito danas, kad su i ovako krhka prava trans osoba u najžešćem napadu sa svih strana političkog spektra.

16 Wasserman Simcha, *Reb Simcha Speaks*, New York, Mesora Publications, 1984, str. 69.

17 Torat Kohanim iz 4. veka

18 Rachel Biale, *Women and Jewish Law: An Exploration of Women's Issues in Halakhic Sources*, Schocken Books, 1984, str. 119–278.

Iako nema značajnijih crtica o rodu u samoj Bibliji, pojedini traktati od šest talmudskih sedera¹⁹ sadrže vrlo detaljne refleksije o ovoj temi. Poslednji talmudski seder, inače posvećen ritualnoj i duhovnoj čistoći, pominje izraze *tumtum* i *androginus*. *Tumtum* u bukvalnom prevodu sa starohebrejskog znači pokriven, a u pitanju su osobe čiji rodni identitet, ni polne karakteristike nisu poznate. Poseban deo navedenog šestog sedera diskutuje o tome koje se *humre* – הוּמְרֵי (pravila, tradicionalno binarno podeljena na muška i ženska) primenjuju na *tumtum*, a odgovor rabske literature je – posebna pravila, i to izvedena iz strožih pravila iz binarne klasifikacije. Sa današnjeg aspekta deluje interesantno i iznenađujuće da rabini nisu pokušavali *tumtume* da ukalupe u binarni sklop, već su *tumtumi* bili prosto identitet za sebe.

Talmud opisuje i androginuse koji, prema dostupnoj literaturi,²⁰ najverovatnije opisuju interseks stanja, odnosno stanja kada polne karakteristike jedne osobe ne pripadaju striktno muškoj ili ženskoj kategoriji, odnosno pripadaju obema istovremeno. U traktatu *Jevamot* mudraci insistiraju da se androginusima da poseban rodni status.

Proučavajući Talmud, rabinica Rejčel Šnejrman je došla do ukupno 8 rodnih identiteta, a to su:

1. *Zahar* – (cisrodni) muškarci,
2. *Nekevah* – (cisrodne) žene,
3. *Androginus* – osobe koje imaju polne karakteristike oba pola,
4. *Tumtum* – osobe nepoznatih (ili nedovoljno vidljivih) polnih karakteristika,
5. *Ajlonithamah* – osobe kojima je po rođenju pripisan ženski pol, ali su se po uzrastanju kod njih prirodno razvile muške karakteristike,
6. *Ajlonitadam* – osobe kojima je po rođenju pripisan ženski pol, ali su se po uzrastanju kod njih razvile muške karakteristike ljudskom intervencijom,
7. *Sarishamah* – osobe kojima je po rođenju pripisan muški pol, ali su se kod njih po uzrastanju prirodno razvile ženske karakteristike,
8. *Sarisadam* – osobe kojima je po rođenju pripisan muški pol, ali su se kod njih po uzrastanju razvile ženske karakteristike ljudskom intervencijom.²¹

Dakle, rabini i nekadašnji jevrejski hahami²² su razumeli da su binarne kategorije u kontekstu roda najčešće i njima se služili kao polaznim osnovama za razumevanje roda, kao što su razumeli i to da postoje oni ljudi koji se ne daju odrediti prema istim tim kategorijama i nisu ih nastojali na silu ukalupiti u binarne kategorije, nego su im pridavali poseban status.

19 Ukratko rečeno, Talmud predstavlja „sabitni centar“ svih jevrejskih tekstova, misli i tumačenja i osnova je za tumačenje jevrejskog zakona i teologije. Talmud ima dve glavne komponente – *Mišnu* (zapisanu Toru – Mojsijevo petoknjžje) i *Gemaru* (objašnjenje i tumačenje Mišne, kao i druge misli i uspostavljena pravila jevrejskih rabina i mudraca). Talmud je podeljen na šest delova, koji se nazivaju sederi, a svaki seder ima između sedam i 12 knjiga, koji se nazivaju *traktati*.

20 Detaljnije u npr. Rabbi Elliot Kukla, *A Created Being of Its Own: Toward a Jewish Liberation Theology for Men, Women and Everyone Else*, TransTorah Edition, 2006.

21 Detaljnije u Jacob Katz, *Divine Law in Human Hands: Case Studies in Halakhic Flexibility*, Jerusalem Magnes Press, 1998.

22 Hebr. mudraci, proučavaoci Tore i Talmuda.

Adam, dvorodan ili interseks?

Autor će sebi dati za pravo da poslednji segment svog rada započne još jednom digresijom. Naime, u teološkim krugovima su se vodile ozbiljne debate o tome treba li prvi čovek Adam da zadrži baš to ime pri prevođenju na druge jezike.²³

Postanje navodi da je *Adam*, אָדָם, dobio takvo ime jer je od zemlje, *ha-adama*, הָאָדָמָה, stvoren. Odnosno, nekako deluje logičnije da bi možda njegovo pravo ime na našem jeziku bilo Zemljan.

Za koju god se varijantu odlučite, za naš rad je relevantnije da se pri čitanju izvornika na hebrejskom nailazi na neke nedoumice. Tako se u hebrejskom dativu Bog sve vreme obraća Adamu u množini, njima – *otam* – אֹתָם, a ne njemu – *oto* – אוֹתוֹ. Otud prva interpretacija da je prvi Adam – *Zemljan* – *bio androgenus*, tj. dvorodan. Postanje i samo kaže, samo nekoliko reči nakon što Bog stvori Adama, muško i žensko stvori ih (Post 1,27).

Odeljak traktata *Berešit*²⁴ iz 6. veka poznat je, između ostalog, i po debati između dva rabina – Šmuela i Jermijahu – o tome kako je Adam zapravo stvoren. Rabin Šmuel ovom prilikom zastupa tezu da je Adam bio androgenus i da je stvoren kao dvorodno biće sa dve strane. Prenosimo deo ove diskusije na ovom mjestu:

I reče bog: Napravićemo čoveka (Adama) po naličju soome; Rabi Jermijahu ben Elazar reče da je Prvi Čovek (Adam Harišon, אָדָם הָרִאשׁוֹן) bio stvoren kao DVORODAN,

te je napisano „muško i žensko on stvori“; rabin Šmuel kaže da je Adam bio stvoren sa dva lica na obe strane i da je Eva nastala tako što je telo raspolučeno po strani kičme; Sporiše ga – Ali napisano je „Uze njegovo rebro“, na šta rabin Jermijahu kaže ne, MICELOTAV מצלעותיו ne znači rebro već STRANA zato što kasnije u Bibliji reč עלצל znači STRANA kad se upotrebljava za stranu Šatora sastanka.

I drugi mudraci su, takođe, kasnije diskutovali o rodu. Tako su hasidi²⁵ raspravljali u 18. veku o tome da je praotac Isak rođen sa ženskom dušom, ali da je nakon vezivanja²⁶ dobio mušku dušu.²⁷

Umesto zaključka

Ovaj rad se u kratkim crtama zamislio nad *kvir* trenucima u jevrejskoj teološkoj misli. Mada, ovaj izraz bismo ipak dosta obazrivo iskoristili, jer bi se time implicitno i priznala zapadnohrišćanska matrica razmišljanja, gde bismo unutar kvir kišobrana svrstali sve što tradicionalno ne spada u uvrežene binarne podele. A budući da u zapadnom smislu te reči ova odstupanja i nisu *odstupanja*, već svojevrsni žlebovi DNK judaizma, preciznije bi, i usklađeno sa našim uvodom, bilo reći da se ovaj rad zamislio nad trenucima u jevrejskoj teološkoj misli koji se tiču određenih interpretacija o homoseksualnosti i rodu.

Bilo kako bilo, zaključak ipak nema srećan kraj jer se mora konstatovati da, iako bez centralne figure, administrativnim telom (Rabinatom) u Izraelu, koje rukovodi i *de facto* se ponaša kao državni tumač religije, upravljaju ortodoksni Jevreji koji odbacuju

23 Npr. u Adam B. Ruditsky, *The Figure of Adam in pre-Rabbinic Thought*, Hebrew College in Boston, 2014.

24 Odeljci iz traktata u Michael L. Rodkinson, *The Babylonian Talmud*, Hebrew Union College, 1903.

25 Hasidski judaizam je ortodoksni duhovni revivalistički pokret koji se pojavio u istočnoj Evropi u 18. veku. Njegovi sledbenici se nazivaju hasidi.

26 Akebat Jichak, קהצי חרקה – biblijska priča (Postanje) kada Bog kuša Abrama da veže i žrtvuje svog sina Isaka na brdu Moriji.

27 Opširnije u Emmanuel Levinas, *Beyond the Verse: Talmudic Readings and Lectures*, Indiana University Press, 1994.

bilo kakvo tumačenje homoseksualnog istopolnog čina koje pokušava da tadašnje shvatanje ukroji u današnje ruho. Druge zajednice (konzervativni pokret, reformske i rekonstrukcionističke kongregacije) dosta su pak liberalnije te drugačije i sa više razumevanja sagledavaju istopolne odnose.

Završavamo ovaj rad uz nadu da će i ortodoksni rabini pronaći razumevanja za svoju LGBTIQ+ pastvu ili da će država Izrael, budući da sebe odlučno naziva jevrejskom, otvoriti prostor u odlučivanju i u drugim strujama judaizma, što bi moglo pokrenuti ili olakšati pokretanja sličnih procesa posvuda u svijetu gdje postoje jevrejske zajednice, pa i našoj regiji.

Literatura

- Biale, Rachel, *Women and Jewish Law: An Exploration of Women Issues in Halakhic Sources*, Schocken Books, 1984.
- Calderone, Mary i Johnson, Eric, *The Family Book about Sexuality*, HarperCollins, 1990.
- Davidson, Israel, „Hebrew and Yiddish: Two Parallel Forces of Jewish Culture“, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 2, No. 2 (1911), str. 285-295.
- Greenberg, Rabbi Steven, *Wrestling With God and Men, Homosexuality in the Jewish Tradition*. University of Wisconsin Press, 2004.
- Katz, Jacob, *Divine Law in Human Hands: Case Studies in Halakhic Flexibility*, Jerusalem Magnes Press, 1998.
- Kukla, Rabbi Elliot, *A Created Being of Its Own: Toward a Jewish Liberation Theology for Men, Women and Everyone Else*, TransTorah Edition, 2006.
- Levinas, Emmanuel, *Beyond the Verse: Talmudic Readings and Lectures*, Indiana University Press, 1994.
- Rodkinson, Michael L., *The Babylonian Talmud*, Hebrew Union College, 1903.
- Ruditsky, Adam B., *The Figure of Adam in pre-Rabbinic Thought*, Hebrew College in Boston, 2014.
- Simcha, Wasserman, *Reb Simcha Speaks*, New York, Mesora Publications, 1984.
- Steinsaltz, Rabbi Adi Even-Israel, *Koren Talmud Bavli*, The Noe Edition – Koren Jerusalem, 2004.
- Tomlin, Graham, „The King James Version, and Luther’s Bible Translation“, *Anvil*, 27.3 (2010).

O autoru

Stefan Ezra-Itiel Šparavalo je rođen, odrastao i živi u Beogradu, gde je i diplomirao na Fakultetu političkih nauka. Skoro deset godina bavi se proučavanjem religije, kao i uticaja i implikacija religije u sociopolitičkoj zbilji. Objavio je više radova koji se tiču religije i seksualnosti i održao preko dvadeset predavanja na ovu temu, sa posebnim fokusom na judaizam. Pored maternjeg, govori engleski, francuski i služi se hebrejskim jezikom.

Raskrinkavanje biblijske neutemeljenosti katoličkog učenja o homoseksualnosti: Pledoaje za bezuvjetno gostoljubivu Crkvu

Alen Kristić

*Doista, koji ste god u Krista kršteni,
Kristom se zaodjenuste!
Nema više: Židov – Grk!
Nema više: rob – slobodnjak!
Nema više: muško – žensko!
Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!
Gal 3, 27-28*

Svjedočimo nepovratnom i dramatičnom procesu detabuizacije postojanja LGBTIQ+ tijela u njedrima Katoličke crkve. Taj proces detabuizacije bio bi teško zamisliv bez pape Franje na njezinom čelu, što je pogodovalo i širenju LGBTIQ+ senzibilnog pastoralara u katoličkim biskupijama pretežito na Zapadu. Jedan od važnih plodova tog procesa svakako je i kampanja *#OutInChurch – Za Crkvu bez straha*,¹ koja, poniknuvši na njemačkom govornom području, već prerasta u globalni crkveni pokret.²

Dijastaza „prakse“ i „učenja“

No, revolucionarne promjene u „praksi“ Katoličke crkve prema LGBTIQ+ vjernicima i vjernicama, koliko god bile dobrodošle, nisu dostatne, a da je tomu tako svjedoči na duže staze neodrživa i sve napetija kolizija LGBTIQ+ senzibilnog pastoralara s LGBTIQ+ isključivim moralnoteološkim, pravnim i dogmatskim pozicijama Katoličke crkve, riječju dijastaza

1 Usp. Michael Brinkschröder et al. (ur.), *Out in Church – Für eine Kirche ohne Angst*, Freiburg, Herder, 2022.

2 Usp. <https://www.outinchurch.de/>.

crkvenog „učenja“ i „prakse“, dogme i pastorala po pitanju homoseksualnosti. U konačnici, ili će doći do razvoja crkvenog „učenja“ po tom pitanju ili do novog egzodusa iz Katoličke crkve. U svakom slučaju, iza ustrajne blokade razvoja crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti krije se čitav spektar usko povezanih i crkveno-teološki dalekosežnih razloga.

Riječ je prije svega o zastarjelom shvaćanju crkvenog „učenja“ kao vječne i nepromjenjive zbilje. To uvjerenje o nepromjenjivom karakteru crkvenog „učenja“ zasniva se u biti na strahu da bi „promjene“ u crkvenom „učanju“ neminovno nanijele štetu autoritetu crkvenog učiteljstva. Dakako, pritom se gubi iz vida da zabrinjavajuće erodiranje autoriteta crkvenog učiteljstva već duže vrijeme izaziva i rastuća dijastaza crkvenog „učenja“ i „prakse“, prešutno ili otvoreno neprihvatanje pozicija crkvenog učiteljstva od strane vjernika i vjernica, Božjeg naroda,³ a to se prije svega tiče pozicija crkvenog učiteljstva u području seksualnog morala, uključujući i pitanje homoseksualnosti, što je zorno pokazalo nepoštivanje zabrane obreda blagoslova istospolnih parova, koju je prošle godine izrekla Kongregacija za nauk vjere, od neočekivano velikog broja biskupija.⁴

Da stvar bude tragičnija, u maniri nepoučljive tvrdokornosti na razini crkvenog učiteljstva još se uvijek ne žele ozbiljno uvažiti ni teološka promišljanja o nužnosti dogmatsko-povijesnog razvoja crkvenog nauka, primjerice jednog Karla Rahnera, ni najnoviji teološki uvidi o

odnosu crkvenog „učenja“ i „prakse“, dogme i pastorala, koji se korijene u Drugom vatikanskom koncilu, prije svega u Pastoralnoj konstituciji „Crkva u suvremenom svijetu: Gaudium et spes – Radost i nada“. Konkretno, crkvena „praksa“ nije slijepo subordinirana crkvenom „učanju“, prostor puke aplikacije crkvenog „nauka“, nego i sama crkvena „praksa“ posjeduje dogmatski karakter, kao kreativno teološko mjesto potrebitog i kreativnog razvoja crkvenog nauka.⁵

Takvo teološko mjesto zacijelo predstavlja i LGBTIQ+ senzibilni pastoral. Dapače, solidarno-pokorničko slušanje i ozbiljno teološko uvažavanje osobnih priča LGBTIQ+ vjernica i vjernika, njihovih životnih i vjerničkih iskustava, Katoličkoj crkvi bi moglo pomoći da se odvažno upusti u prijeko potreban proces razvoja crkvenog „nauka“ o homoseksualnosti. Štoviše, osobne priče LGBTIQ+ vjernica i vjernika, njihova životna i vjernička iskustva, posjeduju dogmatski karakter, prijeko potrebne poticaje i uvide za razvoj crkvenog „nauka“ o homoseksualnosti, ali i o ljudskoj tjelesnosti i seksualnosti općenito. LGBTIQ+ vjernici i vjernice su za Crkvu još uvijek u cijelosti neprepoznat i nepriznat, a predragocjen i naročito za naše vrijeme providonosni dar.⁶

Nadalje, razvoj crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti blokira i svijest da je taj razvoj samo segment zahtjevne, ali neodgodive revizije čitavog dosadašnjeg katoličkog seksualnog i rodnog dispozitiva, čiju je propast na krajnje bolan i mučan način obznanio skandal seksualnog

3 Michael Theobald, „Paulus und die Gleichgeschlechtlichkeit – Plädoyer für einen vernünftigen Umgang mit Schrift“, u: Stephan Goertz (ur.), „Wer bin ich, ihm zu verurteilen?“ – Homosexualität und katholische Kirche, Freiburg, Herder, 2015, str. 88.

4 Stephan Loos et al. (ur.), *Mit dem Segen der Kirche? – Gleichgeschlechtliche Partnerschaft im Fokus der Pastoral*, Freiburg, Herder, 2019.

5 Christian Bauer i Michael Schüssler (ur.), *Pastorales Lehramt? – Spielräume einer Theologie familialer Lebensformen*, Ostfildern, Matthias Grünewald Verlag, 2015.

6 QUERR THEOLOGY – Zum queeren Leib Christi werden, *Concilium*, 55, 5 (2019).

zlostavljanja u Katoličkoj crkvi.⁷ A sve to, dodatno blokirajući razvoj crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti, za sobom neminovno povlači i korjenitu promjenu dosadašnjeg shvaćanja crkvene moći, načina vršenja crkvenog autoriteta i obnašanja crkvenih službi, pa čak i samog crkvenog učiteljstva.

Dakle, iza ustrajne blokade razvoja crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti, kao važnog segmenta rizičnog, ali neizbježnog osmišljavanja novog katoličkog seksualnog i rodnog dispozitiva, kao presudan faktor u konačnici se krije strah od radikalno nove vizije Crkve u svim segmentima i na svim razinama – crkvene „prakse“, crkvenog „nauka“, crkvenog shvaćanja moći, načina vršenja crkvenog autoriteta i obnašanja crkvenih službi, crkvenog ustroja, katoličkog seksualnog i rodnog dispozitiva, crkvenog učiteljstva, teologije, liturgije... – premda je Crkva trajno potrebna obnove: *Ecclesia semper reformanda*.

Naposljetku, u službi ustrajne blokade razvoja crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti, dobrim dijelom i kao njezin plod, nalaze se i klasični teološki diskursi upereni protiv homoseksualnosti – arhaični diskurs obredne čistoće, apokaliptični diskurs sodomske eshatologije, moralnoteološki diskurs prirodnopravnog karaktera i diskurs zaručnicke mistike – koji su u više ili manje pojednostavljenoj verziji ucijepljeni duboko u crkveni imaginarij i mentalitet premda je odavno raskrivena njihova teološka problematičnost i u konačnici neodrživost.⁸

Svetopisamska argumentacija

Homoseksualnost je za rimokatoličko crkveno učiteljstvo u biti nova tema s dugom biblijskom i teološkom pretpoviješću. Na pitanje homoseksualnosti – riječ je o pojmu i konceptu koji je nastao istom sredinom 19. stoljeća – crkveno učiteljstvo se u svojim dokumentima počinje osvrtni tek koncem 20. stoljeća. Konkretno, to se prvi put dogodilo 1975. u Izjavi o nekim pitanjima seksualne etike – „Persona humana“ Kongregacije za nauk vjere, u kojoj je crkveno učiteljstvo pokušalo podastrijeti svoj odgovor na sve brže promjene u području seksualnosti koncem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća u zapadnim društvima, izričući pritom, naročito za današnje poimanje, veoma grubu i oštru osudu homoseksualnosti. Prije pojave pojma i koncepta homoseksualnosti katolička moralna teologija na istospolno seksualno ponašanje gledala je kao na sodomiju – riječ je o srednjovjekovnom konstruktu čiji ćemo nastanak rekonstruirati kasnije – i smatrala ga je grijehom protiv prirode, što svjedoči o važnosti, ali i uvriježenosti dva već spomenuta klasična teološka diskursa uperena protiv homoseksualnosti, apokaliptičkog diskursa sodomske eshatologije i moralnoteološkog diskursa prirodnopravnog karaktera.⁹

Dakako, na ovom se mjestu ne možemo pozabaviti analizom svih dokumenata i u njima sadržanih očitovanja crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, pa

7 Hans-Joachim Sander, *Anders glauben, nicht trotzdem – Sexueller Missbrauch der katholischen Kirche und die theologischen Folgen*, Ostfildern, Matthias Grünewald Verlag, 2021.

8 Michael Brinkschröder, „Die christliche Artikulation gleichgeschlechtlicher Sexualität – Theologische Diskurse und hegemoniale Konstellation“, u: Stephan Goertz (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – Homosexualität und katholische Kirche, Freiburg, Herder, 2015, str. 279–322.

9 Usp. Stephan Goertz, „Zwischen „himmelschreiender Sünde“ und „Geschenk der Liebe“ – Konzepte und Bewertungen von Homosexualität in der Moraltheologie und im römischen Lehramt“, u: Stephan Goertz (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – Homosexualität und katholische Kirche, Freiburg, Herder, 2015, str. 175–176.

ćemo se pobliže osvrnuti samo na dva katekizma, Katekizam Katoličke crkve,¹⁰ u kojem su na zgusnut i paradigmatičan način predstavljena dosadašnja očitovanja crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, i Katolički katekizam za odrasle Njemačke biskupske konferencije.¹¹

U svakom slučaju, važno je naglasiti da sve dosadašnje pozicije crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti primarno počivaju, neovisno o postojećim nijansama i pomicanjima naglasaka, na svetopisamskoj argumentaciji, premda je uvijek prati i moralnoteološka argumentacija prirodnoopravnog karaktera prema kojoj se istospolna seksualnost protiv ljudskoj naravi, a na nju, sukladno Božjem stvoriteljskom naumu, spada da svaka seksualna radnja mora biti otvorena za začecje novog života. Osim toga, upadljivo je da pozivanje crkvenog učiteljstva na Sveto pismo, kao najvažniji normativni izvor svog pozicioniranja spram homoseksualnosti, korespondira s apologetskom konstatacijom ultimativnog karaktera – *Ali tako piše u Svetom pismu!* – koja se u crkvenom miljeu veoma često može čuti na početku gotovo svake rasprave o homoseksualnosti i koja u zametku blokira početak crkvenog procesa učenja i preispitivanja postojećih stavova i uvjerenja o homoseksualnosti.

To više nego znakovito podudaranje dodatno povećava hitnost i potrebu pomnog preispitivanja na koji se način crkveno učiteljstvo, da bi svetopisamski utemeljilo svoje pozicije o homoseksualnosti, poziva na Sveto pismo i na koji način pritom tumači odabrana svetopisamska mjesta. Presudno pitanje, s dalekosežnim crkveno-teološkim posljedicama, glasi je li pritom riječ o tumačenju i pozivanju na Sveto pismo

koje je u suglasju s osnovnim načelima i najnovijim spoznajama suvremene biblijske hermeneutike ili je riječ o fundamentalističkom tumačenju i pozivanju na Sveto pismo koje i samo crkveno učiteljstvo opetovano kritizira u svojim dokumentima posvećenim tumačenju Svetog pisma, prije svega u Dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi „Božja riječ – Dei verbum“ Drugog vatikanskog koncila. Naprosto, ako je u svojim očitovanjima o homoseksualnosti crkveno učiteljstvo pribjegli fundamentalističkom tumačenju i pozivanju na Sveto pismo – koliko god to zvučalo paradoksalno – to bi značilo da pozicije crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti nisu svetopisamski utemeljene, a posljedično ni teološki održive. To bi pak zahtijevalo hitnu i neodgodivu reviziju pozicija crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, počevši od korjenite revizije Katekizma Katoličke crkve. Dakle, to bi podrazumijevalo ni više ni manje nego nužnu „promjenu“ crkvenog „učenja“, neodgodiv razvoj crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti, i to, uz ostalo, u smjeru njegove stvarne svetopisamske utemeljenosti koju može zajamčiti isključivo tumačenje i pozivanje na Sveto pismo usuglašeno s osnovnim načelima suvremene biblijske hermeneutike.

Prije nego što donesemo sud o tome jesu li pozicije crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti zbilja svetopisamski utemeljene, pogledajmo što je stvarna poruka, a slijedom toga i istinski opseg važnja svetopisamskih mjesta za kojim u tu svrhu poseže crkveno učiteljstvo, ali izričito u svjetlu osnovnih načela i najnovijih spoznaja suvremene biblijske hermeneutike. Podsjećamo, riječ je prije svega o starozavjetnim fragmentima,

10 Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, HBK, 2016.

11 *Katholischen Erwachsenen Katechismus – Leben aus dem Glauben*, sv. 2, Freiburg, DBK, Herder, 1995.

konkretno o dvije zabrane iz Levitskog zakonika – Lev 18,22 i Lev 20,13 – i/ili o starozavjetnoj narativnoj cjelini iz Postanka – Post 19, 1–29.

Očekivano, crkveno učiteljstvo se, pored spomenutih starozavjetnih mjesta, poziva i na tri novozavjetna mjesta, a sva tri se nalaze u pavlovskom poslaničkom korpusu, konkretno riječ je o sljedećim: Rim 1, 24–27, koje je u ovom kontekstu najvažnije, 1 Kor 6, 9–10 i 1 Tim 1,10. Kao što ćemo vidjeti na koncu ovog promišljanja, više je nego znakovito da se crkveno učiteljstvo ne poziva na općenito najvažnije mjesto iz pavlovskog poslaničkog korpusa – Gal 3,28.

Zbog ograničenog prostora na ovom mjestu, ali i zbog toga što su spomenuta starozavjetna mjesta izvršila veći utjecaj na oblikovanje stava crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, u ovom ćemo se promišljanju ograničiti samo na izlaganje njihove stvarne poruke u svjetlu osnovnih načela i najnovijih spoznaja suvremene biblijske hermeneutike. Uostalom, spomenuta novozavjetna mjesta nalaze se u tradicijskoj sjeni i time nezanemarivoj ovisnosti o starozavjetnim mjestima kojima ćemo se pozabaviti.

Osiguranje potomstva

U prilog stava da Stari zavjet izriče kategoričku osudu homoseksualnosti često se poseže za zabranom iz Levitskog zakonika, za koju se naizgled čini da bez bilo kakvih dilema kategorički zabranjuje muško homoseksualno općenje, pa nije odveć neobično da je to činilo i još uvijek čini i crkveno učiteljstvo: „Ne lijegaj s muškarcem kako se lijega sa ženom! To bi bila grozota.“ (18,22). No, ako se ta zabrana, kao i čitav Levitski zakonik, čita

uz uvažavanje osnovnih načela suvremene biblijske hermeneutike, stvari izgledaju potpuno drugačije.

Sažeto, pri čitanju svakog, pa i biblijskog teksta, nužno je uvažiti i njegovu širu literarnu i kulturološku pozadinu i njegov neposredni društvenopovijesni kontekst, a pri čitanju tekstualnog fragmenta, kao što je, primjerice, zabrana iz Lev 18,22, nužno je, uz to, uvažiti kako njegov neposredni tekstualni kontekst tako i cjelovitu poruku teksta u koji je utkan. To za početak praktično znači da Levitski zakonik, uključujući i zabranu iz Lev 18,22, trebamo čitati uz uvažavanje njegove šire literarne i kulturološke pozadine, a riječ je, naravno, o antici. Dakle, za razumijevanje Levitskog zakonika, pa i zabrane iz Lev 18,22, mjerodavno je ne današnje nego antičko shvaćanje seksualnosti.

Antika zacijelo nije poznavala ni moderni pojam ni moderni koncept homoseksualnosti, pa tako ni suvremene rasprave o homoseksualnosti. Budući da to vrijedi i za hebrejsku Bibliju, kao dokument iz antičkog doba, u hebrejsku Bibliju ne smijemo projicirati suvremeno shvaćanje seksualnosti i s tim shvaćanjem povezane koncepcije i prijepore, pa ni prijepore oko homoseksualnosti. Od toga nisu izuzeti ni Levitski zakonik, ni zabrana iz Lev 18,22.¹²

Pobliže, antička društva nisu poznavala „seksualnost“ kao autonomno, razgraničeno područje, a granica privatnog i javnog, eminentno političkog područja, bila je veoma tanka. Seksualne radnje, neraskidivo povezane s odnosima moći i vladanja u antičkim društvima, bile su poglavito javna, eminentno politička stvar. Svoj sud o njima, promatrajući ih izolirano, antička društva su donosila ne na temelju toga jesu li u sebi, dakle po svojoj

12 Usp. Thomas Hieke, „Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität“, u: Stephan Goertz (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 19–23.

naravi, dobri ili zli – takav pristup u antici naprosto nije postojao! – nego isključivo na temelju njihove društvene dimenzije.

Dakle, normativna za seksualne radnje u antičkim društvima bila je njihova društvena dimenzija, konkretno da sve seksualne radnje budu u službi potvrde i perpetuiranja onomad važeće patrijarhalne društvene hijerarhije koja je, transponirana u njih, propisivala kakva je i koja raspodjela seksualnih uloga društveno prihvatljiva. Zbog toga je u području spolnog općenja u antičkim društvima jedino normativno bilo izbjeći koliziju seksualne uloge, kako se shvaćala u antičkim društvima, s društvenim statusom, i obratno! Konkretno, aktivna, penetrirajuća, dominantna uloga smatrana je „muškom“ i korespondirala je s nadmoćnim društvenim slojem koji su činili slobodni muškarci. Pasivna, penetrirana, podčinjena uloga smatrana je „ženskom“ i korespondirala je s podčinjenim društvenim slojevima, koje su činili žene, djeca, robovi i ropkinje, pa je, slijedom toga, primjerice, u slučaju istospolnog općenja muškarca višeg i nižeg društvenog sloja pasivna, penetrirana, „ženska“ uloga bezuvjetno morala pripasti muškarcu nižeg društvenog statusa.¹³

Dakle, kad je riječ o seksualnim radnjama u antičkim društvima, ogrješenje o normativno predstavljala su načelno samo dva slučaja. Pored već navedenog slučaja da muškarac višeg društvenog statusa, općeći s muškarcem nižeg društvenog statusa, zauzme pasivnu, podčinjenu, penetriranu, „žensku“ seksualnu ulogu, riječ je o slučaju da muškarac, naročito bez svoje privole, bude penetriran od muškarca istog društvenog statusa i slijedom toga dospije u pasivnu, podčinjenu, penetriranu, „žensku“ seksualnu ulogu. I u jednom i u

drugom slučaju radilo se o ogrješenju o važeću patrijarhalnu društvenu hijerarhiju i društveno prihvatljivu raspodjelu seksualnih uloga, u kojoj se patrijarhalna društvena hijerarhija odražavala i kroz koju se perpetuirala, a ne o ogrješenju o moralni sud, stran antičkom kulturološkom krajobrazu, o tome je li muško (ili žensko) seksualno općenje u sebi, dakle po svojoj naravi, dobro ili zlo. To u konačnici objašnjava zbog čega u dokumentima iz antičkog doba nije moguće pronaći kategoričku zabranu istospolnih seksualnih radnji – ni muškog ni ženskog istospolnog općenja.

Postojeće zabrane uperene su isključivo protiv toga da muškarac nižeg društvenog sloja penetrira muškarca višeg društvenog sloja ili da muškarac, naročito bez svoje privole, bude penetriran od muškarca istog društvenog sloja jer bi se i u jednom i u drugom slučaju narušile uspostavljena patrijarhalna društvena hijerarhija i društveno prihvatljiva raspodjela seksualnih uloga u kojoj se patrijarhalna društvena hijerarhija odražavala i kroz koju se perpetuirala. Za razliku od toga, s odobravanjem se gledalo na to da muškarac višeg društvenog sloja penetrira muškarca nižeg sloja jer je time javno demonstrirao svoju društvenopolitičku nadmoć, ali i svoje poštovanje patrijarhalne društvene hijerarhije.¹⁴ Štoviše, premda se penetracija muškarca istog društvenog položaja smatrala društveno neprihvatljivom, uostalom i kao čin svjesnog napada i ponižavanja sebi jednakoga, na muškarca koji bi penetrirao muškarca nižeg društvenog položaja gledalo se – paradoksalno – kao na onoga kojeg krasi društvena prodornost, sposobnost da ponizi drugog i da mu se nitko ne usprotivi. S druge strane,

13 Usp. Davor Džalto, „Sex, Love, and Politics – An (Un)Orthodox Theological Approach“, u: Thomas Arentzen et al. (ur.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York, Fordham University Press, 2022, str. 291–294.

14 O svjedočanstvima iz hefitskog kulturnog kruga, mezopotamske književnosti i starog Egipta, antičkog okruženja Izraela, pogledati: Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, str. 22–34.

muškarcu penetriranom od muškarca istog društvenog statusa, naročito ako se tome nije opirao, prijetio je gubitak društvenog položaja koji je dotad uživao,¹⁵ a to se u pravilu sprečavalo različitim obredima „očišćenja“ i „ozdravljenja“. Vraćajući penetriranom muškarcu njegovu društveno propisanu ulogu – aktivnu, penetrirajuću, dominantnu, „mušku“ – koju je izgubio, obredi „očišćenja“ i „ozdravljenja“ iznova su uspostavljali narušenu patrijarhalnu društvenu hijerarhiju i s njom usko povezanu društveno prihvatljivu raspodjelu seksualnih uloga.¹⁶ Naprosto, kad je riječ o antičkom kulturološkom krajobrazu, „istospolni genitalni analni seks muškaraca (‘penetracija’) gotovo nikad nije bio izraz ljubavnog odnosa nego uvijek demonstracija moći (ponekad povezana uz izričito nasilje) ‘nadmoćnog’ penetrirajućeg muškarca nad ‘podčinjenim’ penetriranim muškarcem koji je preuzimao rodno stereotipnu ulogu žene“.¹⁷ Sve navedeno objašnjava gotovo posvemašnju šutnju antičkih dokumenata o ženskom istospolnom općenju jer nije predstavljalo prijetnju uspostavljenoj patrijarhalnoj društvenoj hijerarhiji.

Promatrana u svjetlu šire literarne i kulturološke pozadine Levitskog zakonika, a to je, kao što smo rekli, antička kultura, zabrana iz Lev 18,22 nikako ne može predstavljati kategoričnu osudu istospolnih radnji, konkretno ni muškog ni ženskog istospolnog općenja, jer takvu osudu nije moguće pronaći ni u jednom drugom dokumentu iz antičkog doba. To bi bilo nešto krajnje atipično i novo za antički literarni i kulturološki krajobraz u kojem je nastao i Levitski zakonik. Dakako, zabrana iz Lev 18,22 još manje može predstavljati kategoričku osudu homoseksualnosti kao seksualne orijentacije jer je riječ o

modernom pojmu i konceptu koji je bio nepoznat u antičko doba.

Dakle, u suglasju sa svojim širim antičkim literarnim i kulturološkim krajobrazom, i Levitski zakonik, potpuno očekivano, promatra seksualne radnje pojedinačno, sud o njima donosi na temelju njihove društvene dimenzije u konkretnim povijesnim, društvenopolitičkim i kulturnim okolnostima, a ne na temelju toga jesu li pojedine seksualne radnje u sebi, dakle po svojoj naravi, dobre ili zle. Na taj način, mimo propitivanja bilo kakve seksualne orijentacije i onkraj posredovanja bilo kakve razvijene moralne teologije, izriče se i zabrana u Lev 18,22.¹⁸

Slijedom toga, da bismo u konačnici dokučili istinski sadržaj i opseg važenja zabrane iz Lev 18,22, moramo, kao prvo, osvjetliti neposredni povijesni i društvenopolitički kontekst nastanka Levitskog zakonika, potom, kao drugo, uvažiti neposredni tekstualni kontekst zabrane iz Lev 18,22, konkretno retke Lev 18,21 i 18,23, i, naposljetku, kao treće, ozbiljno uzeti u obzir sveobuhvatnu nakanu i poruku Levitskog zakonika. Bez pomnog poduzimanja svih tih koraka bilo koje tumačenje zabrane iz Lev 18,22 može se s pravom okarakterizirati fundamentalističkim, pa slijedom toga i bilo koja crkvena moralnoteološka, pravna ili dogmatska pozicija utemeljena na takvom tumačenju svetopisamski neutemeljenom i teološki neodrživom, naprosto fundamentalističkom zabludom.

Društvenopovijesni kontekst i horizont nastanka Levitskog zakonika predstavljaju poslijesužanjsko razdoblje. Jeruzalem i Juda nalaze se pod vlašću Perzijanaca. Mala povratnička židovska zajednica iz

15 Isto, str. 24–28.

16 Isto, str. 23–25.

17 Isto, str. 23.

18 Isto, str. 34.

babilonskog sužanjstva bori se ne samo za očuvanje ugroženog religijskog identiteta nego i za puki opstanak. Za preživljavanje i stabilnost zajednice ključno je prije svega osigurati što brojnije potomstvo. Uz organiziranje života zajednice u povratničkim i okupacijskim okolnostima, to je glavna preokupacija Levitskog zakonika i u njemu sadržane teologije koja potječe iz tzv. „svećeničke predaje“. Istinski motiv, sadržaj i opseg važenja zabrane iz Lev 18,22, baš kao i zabrana iz njezinog neposrednog tekstualnog konteksta, moguće je dokučiti samo u svjetlu tog konkretnog i jedinstvenog društvenopovijesnog konteksta.¹⁹

Tako zagonetna zabrana iz Lev 18,21 – „Ne smiješ dopuštati da koje tvoje djece bude žrtvovano Moloku!“ – ne predstavlja zabranu obrednog žrtvovanja djece nego zabranu probitačne suradnje s okupacijskom silom, i to u vidu predavanja vlastite djece perzijskim činovnicima, što je neminovno značilo da će prigrčiti okupacijsku religiju i biti izgubljena za svoju zajednicu. Riječ Molok, koja aludira na perzijskog kralja, jer je sastavljena od istih konsonanata kao riječ kralj na hebrejskom, šifra je za zabranu izručivanja vlastite djece okupacijskoj sili. Dakle, cilj zabrane iz Lev 18,21 nije ništa drugo do sprečavanje gubitka potomstva u razdoblju kad se zajednica bori za puko preživljavanje, a to je ujedno i hermeneutički ključ pomoću kojeg treba čitati i susljedne zabrane iz Lev 18,22 i 18,23. U Lev 18,22 riječ je o sprečavanju gubitka potomstva putem muškog istospolnog općenja, a u Lev 18,23 putem spolnog općenja sa životinjama, a i u jednom i u drugom slučaju riječ je, s aspekta osiguranja što brojnijeg potomstva, dakle iz perspektive društvene dimenzije seksualnosti, o uzaludnom rasipanju

muškog smjena, čija se količina u to doba smatrala ograničenom.²⁰

Zaključno, sve tri zabrane iz tekstualne mikrocjeline Lev 18,21-23 smjeraju osnaživanju zajednice putem očuvanja i/ili osiguranja što brojnijeg potomstva u razdoblju okupacije koja ugrožava njezino preživljavanje i stabilnost. Dakle, zabrana seksualnih radnji iz Lev 18,22 i Lev 18,23 donesena je na temelju njihove društvene dimenzije u konkretnim društvenopovijesnim uvjetima nepovoljnim za opstanak zajednice, što je u potpunom suglasju s antičkom literarnom i kulturološkom pozadinom Levitskog zakonika i hebrejske Biblije u cjelini, koja ne poznaje suvremene pojmove i koncepte seksualnog identiteta i orijentacije, a pojedinačne seksualne radnje vrednuje kroz njihovu društvenu dimenziju, a ne na temelju moralnog stava o tome jesu li u sebi, dakle po svojoj naravi, dobri ili zli.

Dakle, normativno pitanje u Levitskom zakoniku, uvjetovano i ograničeno na konkretne i jedinstvene društvenopovijesne uvjete, glasilo je osiguravaju li pojedinačne seksualne radnje potomstvo presudno za preživljavanje i stabilnost zajednice. Očito, za autora Levitskog zakonika reprodukcija koja garantira potomstvo i time opstanak zajednice u takvim je uvjetima uživala neprikosnoven primat pred osiguranjem sreće, užitka ili sklonosti pojedinca.

Sve rečeno, zasnovano na osnovnim načelima i najnovijim spoznajama suvremene biblijske hermeneutike, upućuje na nedvosmislen zaključak da se zabrana iz Lev 18,22 ni u kojem slučaju ne može tumačiti kao kategorička zabrana muškog istospolnog općenja, a pogotovo ne kao kategorička zabrana homoseksualne orijentacije, pojma

¹⁹ Isto, str. 34.

²⁰ Isto, str. 35-36.

i koncepta koji uopće nije bio poznat u antičko doba, a time ni u samoj hebrejskoj Bibliji. Umjesto toga, Lev 18,22 poziva na odgovorno življenje seksualnosti kroz prizmu uvažavanja njezine društvene dimenzije u konkretnom povijesnom i društvenopolitičkom kontekstu, a ne na rigidnu i svezremensku zabranu svake vrste homoseksualnog ponašanja.²¹ „Božja zapovijed nije mrtvo slovo koje uvijek i posvuda u različitim životnim okolnostima ‘važi’ na uvijek isti način nego riječ živog Boga koji nas iz istog teksta oslovljava u različitim vremenima i nastoji privesti istinskom životu.“²² Dakle, u Lev 18,22 se ne izriče kategorička osuda homoseksualnosti nego osuda „stavljanja zadovoljenja vlastite požude ispred dobra zajednice odnosno podcjenjivanje društvene dimenzije ljudske seksualnosti“,²³ što je i danas vrijedno teološkog promišljanja. Uostalom, kao što i većinu drugih zabrana iz Levitskog zakonika, naročito iz poglavlja 18 i 20, ne možemo i ne shvaćamo „doslovno“ bez bilo kakvog hermeneutičkog posredovanja, to pogotovo ne možemo i ne smijemo u slučaju zabrane iz Lev 18,22.

Naravno, od navedenog zaključka nije izuzeta ni gotovo istovjetna zabrana iz Lev 20,13 – „Ako bi muškarac legao s muškarcem kao što se lijega sa ženom, obojica bi počinili odvratno djelo.“ – koju ovaj put prati i izričita kazna: „Neka se smaknu, i krv njihova neka padne na njih.“ Što se tiče same kazne, hermeneutički pomno i primjereno propitivanje načina na koji je izrečena na hebrejskom, prije svega korištenje tzv. božanskog pasiva (*passivum divinum*), raskriva da nije riječ o smrtnoj kazni, čiji bi izvršitelji trebali biti ljudi, nego o božanskoj kazni, čije je izvršenje pridržano isključivo samom Bogu. Takva biblijska mjesta, pa i u ovom

slučaju, niti su smjerala, niti su za sobom povlačila kaznenopravne posljedice, nego se radilo isključivo o gorljivim opomenama parenetskog karaktera.

To pak znači da se zabrana i prateća kazna iz Lev 20,13 nikako ne može koristiti kao opravdanje kaznenopravnog progona homoseksualaca.²⁴

Kršenje zakona gostoprimstva

U kontekstu prijepora poznaje li uopće i proskribira li Sveto pismo homoseksualnost važno mjesto zauzima i narativna cjelina Postanak 19, 1–29, glasovita priča o uništenju gradova Sodome i Gomore. Prisjetimo se njene okosnice!

Lot živi kao stranac sa svojom obitelji u gradu Sodomi. Bog mu navečer šalje dva nebeska glasnika da ga upozore da će grad biti uništen. Lot ih ugošćuje u svom domu. Nedugo potom svi muškarci iz Sodome, do posljednjeg čovjeka, i mladi i stari, opkoljavaju Lotovu kuću. Bijesna gomila od Lota zahtijeva da joj izruči goste. Da bi se opisalo ono što muškarci iz Sodome žele učiniti s nebeskim glasnicima, u Postanku se koristi glagol *upoznati*, koji označava i seksualno općenje. Želeći po svaku cijenu zaštititi goste, Lot je bijesnoj gomili u zamjenu spreman dati čak i dvije nevine kćerke, ali gomilu zanima isključivo nasilno seksualno općenje s Lotovim gostima. Nasreću, Lota i njegovu obitelj na čudesan način spašavaju nebeski glasnici, nakon čega Bog sumpornim ognjem uništava Sodomu i Gomoru.

21 Isto, str. 36–37.

22 Isto, str. 40.

23 Isto, str. 40.

24 Isto, str. 37–39.

Iznova, da bismo razumjeli istinsko značenje, a slijedom toga i stvarnu poruku biblijske priče o uništenju gradova Sodome i Gomore, moramo je, slijedeći osnovna načela i najnovije spoznaje suvremene biblijske hermeneutike, prije svega promatrati u svjetlu njezinog šireg literarnog i kulturološkog krajobraza – staroistočnjačkog i antičkog. Dodatan razlog za to je činjenica da je ta glasovita drevna priča preuzeta u Bibliju iz religije štovatelja boga Šemeša, koji je na tom području bio popularan i poznat po svojoj sklonosti da uništava vatrom i sumporom.²⁵

Dakle, prisjetimo li se svega već rečenog o antičkom i staroistočnjačkom poimanju seksualnosti, naročito percepcije analne penetracije kao čestog sredstva nasilne demonstracije moći i ponižavanja, nameće se nedvosmislen zaključak da stvarna tema biblijske priče o uništenju gradova Sodome i Gomore nije „uživanje u istospolnom općenju nego nasilno ponižavanje stranca Lota zajedno s njegovim osumnjičenim gostima“,²⁶ riječju nasilno ponižavanje stranaca i nasilna demonstracija nadmoći nad njima, a ne postizanje užitka i zadovoljenje seksualnog nagona. To pak znači da istinski „griješ muškaraca iz Sodome nije njihova tobožnja homoseksualnost, nego njihov nasilni pokušaj kršenja zakona gostoprimstva i ponižavanja drugih“.²⁷ Iz toga u konačnici proizlazi da biblijska priča o uništenju gradova Sodome i Gomore – baš kao i njezine staroistočnjačke izvanbiblijske varijante – ne predstavlja kategoričnu osudu²⁸ muškog istospolnog općenja, pogotovo ne kategoričnu osudu homoseksualnosti kao rodne orijentacije, pojma i koncepta nepoznatog u vrijeme

nastanka Postanka, nego kategoričnu osudu kršenja zakona gostoprimstva i nasilnog ponižavanja drugih, uključujući i silovanje.

Potpuno istovjetan zaključak o istinskom značenju, a slijedom toga i stvarnoj poruci priče o uništenju gradova Sodome i Gomore iz Post 19 nameće i promatranje te priče u njezinom širem tekstualnom kontekstu, tj. načina na koji se u samoj hebrejskoj Bibliji poziva na tu priču, ali i načina na koji se u Bibliji prezentiraju njoj slične priče.

Tako se u Bibliji na stanovnike Sodome prijekorno osvrće zbog njihove arogantnosti, primjerice Iz 3,9 ili Jer 23,14, ili zapostavljanja sirotinje i bijednika, primjerice Ez 16,49.

Dakako, u tom kontekstu veoma važno mjesto zauzima priča o zločinu iz Gibee, koja se nalazi u 19. poglavlju Knjige o sucima. Osnovna potka priče je istovjetna priči o uništenju gradova Sodome i Gomore. Gomila muškaraca gosta i njegovog gostoprimca želi poniziti nasilnom analnom penetracijom, samo što je ovaj put smrtno stradala gostoprimčeva inoča nakon što ju je gomila muškaraca silovala čitavu noć. Naime, suprug ju je prije toga izručio gomili da bi zaštitio gosta i izbjegao kršenje zakona gostoprimstva. Nad tim činom, koji će dovesti čak do osvetničkog oružanog sukoba, izriče se nesvakidašnje oštra osuda. Osim toga, iznimno je važno da se i u Talmudu, поближе Babilonskom Talmudu, Sanhedrin 109, priča o uništenju gradova Sodome i Gomore tumači isključivo kao kategorična osuda kršenja zakona gostoprimstva i nasilnog ponižavanja drugih, uključujući i silovanje.²⁹

25 Usp. Norbert Reck, *„Homoseksualnost“: Novi kršćanski pogled*, u: Zoran Grozdanov i Nebojša Zelić (ur.), *Vjera u dijalog*, Rijeka, CeKaDe i Ex libris, 2017, str. 30.

26 Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, 42.

27 Isto.

28 Isto, str. 43-44.

29 Usp. Norbert Reck, *„Homoseksualnost“: Novi kršćanski pogled*, str. 31.

Dakle, povijest tumačenja biblijske priče o uništenju grada Sodome u početku uopće nije bila usredotočena na njezin seksualni aspekt. Štoviše, proces postupnog usredotočenja na isključivo „seksualno čitanje“ dotične priče počeo je tek unutar kršćanske tradicije, a njegovi pokretači bili su znameniti kršćanski autori poput svetog Ambrozija i svetog Augustina. Zahvaljujući tom procesu, u vrijeme pape Grgura Velikog uništenje grada Sodome postat će oličenje Božje kazne za seksualne zločine, *scelera carnis*, koji u toj priči uopće nisu počinjeni. Trebat će proći još četiri stoljeća da se kršćansko tumačenje biblijske priče o uništenju grada Sodome poveže isključivo s muškim istospolnim seksualnim ponašanjem. Presudnu ulogu u tome je odigrao Petar Damijan, jedan od najutjecajnijih srednjovjekovnih biskupa.³⁰

Nasuprot popriličnoj općedruštvenoj, pa čak i crkvenoj ravnodušnosti, Petar Damijan je bio krajnje uznemiren onodobnom raširenošću muškog istospolnog seksualnog ponašanja, pa čak i u kleričkom i redovničkom miljeu. Zbog toga je želio potaknuti tadašnjeg papu Lava IX da uvede veoma stroge kazne za istospolno seksualno ponašanje, primjerice, u slučaju svećenika, pored otpuštanja iz svećeničke službe, čak i smrtnu kaznu. Da bi to postigao, u svojoj polemičkoj knjizi *Liber Gomorrhianus*, skovao je novu latinsku riječ *sodmija* – *sodomia* – aludirajući na grad Sodomu i – što je još važnije – na blasfemiju, grijeh bogohuljenja. To je trebalo stvoriti dojam da je riječ o nečemu krajnje ozbiljnom i nedopustivom, najtežem smrtnom grijehu: „Ako je blasfemija najteži od svih grijeha, ne znam kako bi sodomija mogla biti bolja.“ Dakle, sodomija nije predstavljala neutralan pojam nego teološku ocjenu da je nešto smrtni grijeh, postavši vremenom

svojevrsan krovni pojam za različite muške istospolne seksualne radnje.³¹

Premda nije uspio u svom naumu, Treći lateranski koncil je stotinjak godina nakon smrti Petra Damijana dijelom uvažio njegove preporuke. Pretvaranje sodomije u obilježje osobe, što je značilo da „sodomiti“ nije naprosto grešnik poput svakog drugog čovjeka nego da pripada drugoj ljudskoj vrsti, kobna je posljedica toga. Na taj način položen je temelj razvoju zlokobne dihotomije koja razlikuje izopačene „sodomite“ na jednoj strani i „normalne“ ljude na drugoj strani, a slijedom toga i temelj novog načina promišljanja koji bi se u konačnici mogao označiti rasističkim. Očekivano, to je već sredinom 13. stoljeća, u vrijeme društvene krize, omogućilo kastracije, osljepljivanja i paljenja na lomačama „sodomita“. „Sodomiti“ kao pripadnici druge, i to moralno izopačene, ljudske vrste bili su više nego dobrodošli žrtveni jarci u tom društvenopolitički kriznom razdoblju. Dakle, predodžba da prakticiranje „sodomije“ čovjeka čini „sodomitom“, pripadnikom druge ljudske vrste, otrovni je plod srednjovjekovne kršćanske tradicije, čije tragične posljedice traju sve do danas, naročito u liku apokaliptičkog diskursa sodomske eshatologije, jednog od najžilavijih klasičnih teoloških diskursa uperenih protiv homoseksualnosti, prema kojem muške istospolne radnje izazivaju Božji gnjev, koji se očituje u prirodnim katastrofama, poplavama ili požarima kao kolektivnim kaznama za zajednice koje to ponašanje nisu spriječile.³²

Vrijeme je da se s tom potresnom spoznajom vratimo kritičkoj analizi svetopisamskog utemeljenja pozicija crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, i

30 Usp. Norbert Reck, „Gefährliches Verlangen – Die katholische Diskurse über gleichgeschlechtliche Sexualität“, *Concilium*, 44, 1 (2008), str. 8–10.

31 Usp. Norbert Reck, „Homoseksualnost“: *Novi kršćanski pogled*, str. 35–37.

32 Usp. Norbert Reck, *Gefährliches Verlangen – Die katholische Diskurse über gleichgeschlechtliche Sexualität*, str. 9–19.

to zbog ograničenog prostora u njihovom zgnusnutom, ali paradigmatičnom katekizamskom posredovanju i obličju!

Privid svetopisamskog utemeljenja

Pokušamo li na temelju izloženog tumačenja starozavjetnih mjesta – Lev 18,22, Lev 20,13 i Post 19, 1-29 – u svjetlu osnovnih načela i najnovijih spoznaja suvremene biblijske hermeneutike – izvući sažet zaključak i jasno odgovoriti na pitanje poznaje li uopće i izriče li Stari zavjet kategoričnu osudu homoseksualnosti, nameće se dvostruko niječan odgovor.³³

Baš kao i antika, Stari zavjet ne poznaje homoseksualnost, pojam i koncept nastao tek sredinom 19. stoljeća. U Starom zavjetu nije moguće pronaći nijedan argument u prilog kategorične osude homoseksualnosti. Stari zavjet ne može biti uporište obvezivanja osoba homoseksualne orijentacije na seksualnu apstinenciju. Starim zavjetom se ne može opravdati diskriminacija, a kamoli kaznenopravno proganjanje osoba homoseksualne orijentacije, što predstavlja zločin protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva.

Podsjetimo se, zabrane iz Lev 18,22 i Lev 20,13 odnose se na konkretnu povijesnodruštvenu situaciju i s obzirom na svoj kontekst usmjerene su na neodgodivu nužnost osiguranja što brojnijeg potomstva. „Bez tog literarnog i društvenog konteksta dotične zabrane više u zraku i zbog toga se iz literarnih i teoloških razloga ne smiju promatrati izolirano.“³⁴

Nadalje, tema narativne cjeline u Post 19, konkretno pripovijesti o uništenju gradova Sodome i Gomore, i narativne cjeline u Suci 19, konkretno pripovijesti o zločinu u Gibeji, nije homoseksualnost „nego vršenje muškog nasilja nad podčinjenim strancima uz kršenje zakona gostoprimstva“.³⁵ Analna penetracija kao nasilni znak i sredstvo ponižavanja posvjedočena je i u antičkim spisima.

Dakle, pod uvjetom uvažavanja osnovnih načela i najnovijih uvida suvremene biblijske hermeneutike, tumačenjem i pozivanjem na Stari zavjet nije moguće svetopisamski utemeljiti kategoričnu osudu homoseksualnosti. To je moguće isključivo pod pretpostavkom fundamentalističkog tumačenja i pozivanja na Stari zavjet, naprosto ignoriranja osnovnih načela i najnovijih uvida suvremene biblijske hermeneutike.

Budući da crkveno učiteljstvo kategoričnu osudu homoseksualnosti utemeljuje prije svega na Starom zavjetu, konkretno pozivajući se na starozavjetna mjesta Lev 18,22, Lev 20,13 i/ili Post 19, 1-29, čini se neizbježnim zaključak da crkveno učiteljstvo pritom ignorira najnovije uvide suvremene biblijske hermeneutike o istinskom značenju, a time i o stvarnoj poruci i opsegu važenja dotičnih starozavjetnih mjesta. Premda se na ovom mjestu zbog već naznačenih razloga nismo mogli pozabaviti propitivanjem istinskog značenja, a time i stvarne poruke i opsega važenja novozavjetnih mjesta na koja se crkveno učiteljstvo poziva da bi svetopisamski utemeljilo svoj stav o homoseksualnosti – Rim 1, 24-27, 1 Kor 6, 9-10 i 1 Tim 1,10 – važno je istaknuti da se ni tumačenjem ni posezanjem za tim mjestima pod uvjetom uvažavanja osnovnih načela i najnovijih uvida

33 Usp. Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, str. 52.

34 Isto.

35 Isto.

suvremene biblijske hermeneutike ne može svetopisamski utemeljiti kategorična osuda homoseksualnosti.³⁶ To je, kao i u slučaju Starog zavjeta, moguće jedino pod pretpostavkom fundamentalističkog pozivanja i tumačenja Novog zavjeta, naprosto ignoriranja osnovnih načela i najnovijih uvida suvremene biblijske hermeneutike.

Dakle, sve navedeno upućuje na zaključak da je crkveno učiteljstvo, ustrajavajući u svom krajnje negativnom stavu o homoseksualnosti, podleglo kušnji fundamentalističkog tumačenja i pozivanja na Sveto pismo, koje crkveno učiteljstvo u svojim dokumentima opetovano proglašava neprihvatljivim. Da je tomu tako, raskriva već i letimičan pogled na dva već spomenuta katekizma, Katekizam Katoličke crkve – KKC i Katolički katekizam za odrasle Njemačke biskupske konferencije – KKO.

Katekizam Katoličke crkve – KKC homoseksualnost tematizira u poglavlju posvećenom šestoj zapovijedi Dekaloga – „Ne učini preljuba!“ (Izl 20,14) – i to pod naslovom „Poziv na čistoću“. Pozicija crkvenog učiteljstva posredovana je na zgusnut i paradigmatičan način u svega tri stavka, konkretno od broja 2357 do broja 2359. Pored toga, u stavku broj 2396 pod naslovom „Ukratko“ KKC homoseksualne odnose uvrštava u teške grijehove protiv čistoće kao što su to masturbacija, blud i pornografija.³⁷

KKC u stavku broj 2357 uvažava postojanje različitih oblika homoseksualnosti, konstatirajući potom da je psihičko porijeklo homoseksualnosti „velikim dijelom neprotumačivo“. Nakon toga se

poseže za svetopisamskim argumentom: „Oslanjajući se na Sveto pismo [u pratećoj podnožnoj bilješci poziva se na Post 19, 1-29, Rim 1, 24-27, 1 Kor 6, 9-10 i 1 Tim 1,10] koje ih prikazuje kao teško izopačenje, Predaja je uvijek tvrdila da su ‘homoseksualni čini u sebi neuredni’ [u pratećoj podnožnoj bilješci poziva se na već spomenuti dokument crkvenog učiteljstva ‘Persona humana’, 8].“³⁸

No, stvarna tema navedenog starozavjetnog mjesta, dakle Post 19, 1-29, kao što smo to već predočili, nije homoseksualnost nego pokušaj muškaraca iz Sodome da Lotove goste, strance baš poput Lota i njegove obitelji, ponize analnom penetracijom i na taj način silovanjem demonstriraju svoju nadmoćnost; naprosto tema tog starozavjetnog mjesta je kršenje zakona gostoprimitstva i nasilno ponižavanje drugih. Dakle, pozivanjem na Post 19, 1-29 nikako se ne može svetopisamski potkrijepiti, kako to želi predočiti KKC, nego isključivo – baš naprotiv! – svetopisamski pobiti tvrdnja da Sveto pismo homoseksualne čine prikazuje kao teško izopačenje. Dakle, ta je tvrdnja KKC netočna! Uostalom, Stari zavjet, baš kao i Novi zavjet, ne poznaje moderni pojam i koncept homoseksualnosti.³⁹

Osim toga, zanimljivo je da KKC izbjegava pojam grijeha i zadovoljava se tvrdnjom da su homoseksualni čini *u sebi neuredni*, što je, promatrano iz perspektive povijesti katoličke moralne teologije, prilično suzdržana moralna ocjena. S tim je usko povezana i činjenica da se KKC pri svojoj svetopisamskoj argumentaciji ne poziva na zabrane iz Lev 18,22 i Lev 20,13. Naime, za obrazloženje stava crkvenog učiteljstva da su homoseksualni čini ne

36 Usp. Michael Theobald, *Paulus und die Gleichgeschlechtlichkeit – Plädoyer für einen vernünftigen Umgang mit Schrift*, str. 53-88.

37 Usp. *Katekizam Katoličke crkve*, str. 603 i 611.

38 Isto, str. 603.

39 Usp. Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, str. 48-49.

samo neuredni u sebi nego istodobno i grijeh, čak smrtni grijeh, od presudne važnosti je upravo pozivanje na te dvije zabrane iz Levitskog zakonika. Na njima je takav moralni sud, primjerice, zasnivao i papa Ivan Pavao II, i to u svojoj apostolskoj pobudnici *Reconciliatio et paenitentia* (1984) i svoj enciklici *Veritatis splendor* (1993), naglašavajući da to čini u suglasju s Predajom.⁴⁰ Podsjećamo, kao što smo to već predočili, da zabrane iz Lev 18,22 i Lev 20,13 ne mogu predstavljati ni opravdanje osude homoseksualnosti, ni opravdanje proglašavanja homoseksualnih čina grijehom, a kamoli smrtnim grijehom.

U nastavku se KKC pri izricanju osude homoseksualnosti služi izuzetno prijepornim moralnoteološkim argumentima prirodnopravnog karaktera. U stavku broj 2358 poziva se na prihvaćanje homoseksualnih osoba s *poštivanjem, suosjećanjem i obazrivošću*, zabranjuje se bilo kakav znak nepravedne *diskriminacije* homoseksualnih osoba, ali se to zbiva već u tom istom stavku jer se homoseksualne težnje proglašavaju *objektivno neurednim*, pa se slijedom toga homoseksualne osobe u stavku broj 2358 pozivaju na *čistoću*, potpunu seksualnu apstinenciju, uz aluziju na Isusovu žrtvu na križu.⁴¹ Podsjetimo, za takvo nešto nije moguće pronaći uporište u Svetom pismu.

Naposljetku, očito je da se u KKC svjesno izbjegava bilo što od dostignuća i uvida teologije ili drugih disciplina što bi moglo dovesti u pitanje nepokolebljiv stav crkvenog učiteljstva o tome da je homoseksualnost nešto protivno Božjoj volji. Nažalost, stvari slično stoje i kad je riječ o Katoličkom katekizmu za odrasle Njemačke biskupske konferencije – KKO.

Katolički katekizam za odrasle Njemačke biskupske konferencije – KKO detaljnije opisuje različite oblike homoseksualnog ponašanja. Znanstveno spornim predstavlja pitanje mogu li osobe sa seksualnim težnjama svoju sklonost promijeniti ili izliječiti, a potom se, sa stajališta teologije stvaranja, homoseksualnost opisuje kao deficitarno stanje.⁴² No, naročito je zanimljivo da KKO izriče tvrdnju da je u biblijsko vrijeme postojala stroga osuda homoseksualnosti. Dakako, ta je tvrdnja netočna već i zbog toga što u biblijsko vrijeme nije postojao moderni pojam i koncept homoseksualnosti. Ali KKO se ne zaustavlja na toj tvrdnji nego čak izriče i sljedeću tvrdnju: „U Izraelu su ljude koji su vršili homoseksualne radnje – neovisno o tome zbog kojih razloga – po važećem pravu čak isključivali iz naroda (usp. Lev 18,22; 20,13)“.⁴³ Dakako, i ta je tvrdnja netočna!

Naime, korištenje sintagme *po važećem pravu sugerira* da su zabrane iz Levitskog zakonika u poglavljima od 17 do 26 predstavljale kaznenopravne norme slične modernim kaznenim zakonima, a to – kao što smo već predočili – nije točno. Naprotiv, zabrane iz dotičnih poglavlja Levitskog zakonika bile su parenetskog karaktera, nastale su i treba ih shvaćati kao gorljive opomene, plod opominjućeg propovjedničkog diskursa. Nadalje, ni u Lev 18,22, ni u Lev 20,13 nema riječi o isključenju iz naroda, a kazna koja prati zabranu iz Lev 20,13 – kao što smo to već predočili – ne podrazumijeva ljudsku nego božansku kaznu koja je pridržana samom Bogu. Naposljetku, zabrane iz Lev 18,22 i Lev 20,13, njihova stvarna poruka i opseg važenja – kao što smo to već predočili – razumljivi su i ograničeni samo na

40 Usp. Stephan Goertz, *Zwischen „himmelschreiender Sünde“ und „Geschenk der Liebe“ – Konzepte und Bewertungen von Homosexualität in der Moralthologie und im römischen Lehramt*, str. 227–230.

41 Usp. Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, str. 49.

42 Usp. *Katholischen Erwachsenen Katechismus – Leben aus dem Glauben*, str. 385–387.

43 Isto, str. 386.

konkretnu i jedinstvenu situaciju male povratničke židovske zajednice nakon babilonskog sužanjsva, čiji je opstanak u uvjetima perzijske okupacije bio ugrožen, pa je iz nje nemoguće izvesti kategoričnu osudu homoseksualnosti. Dakle, i u KKO kad je riječ o homoseksualnosti nailazimo na nedopustivo površan način čitanja i pozivanja na Sveto pismo.⁴⁴

Sve u svemu, rezultat kritičkog propitivanja načina na koji KKC i KKO na zgusnut način posreduju pozicije crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti, perpetuirajući način na koji crkveno učiteljstvo tumači i poseže za Svetim pismom, prije svega za Starim zavjetom, da bi svetopisamski utemeljilo svoju osudu homoseksualnosti, mogao bi glasiti ovako: „Analizirana crkvena očitovanja obilježava pozamašan nedostatak biblijskohermeneutičke i biblijskoteološke dubine. Starozavjetna biblijska mjesta su istrgnuta iz konteksta, ne uvažava se ni njihova vlastita vrijednost, ni njihova vlastita poruka, koriste se samo kao pijuni. Nimalo ne doprinose rigoroznom uspostavljanju normi čije je obrazloženje i mimo toga prilično diskutabilno.“⁴⁵

Vizija bezuvjetno gostoljubive Crkve

U ozračju sve problematičnije kolizije crkvenog „učenja“ i „prakse“, dogme i pastorala, po pitanju homoseksualnosti, paradoksalan, ali neosporan uvid o svetopisamskoj neutemeljenosti pozicija crkvenog učiteljstva o homoseksualnosti morao bi dovesti do hitne „promjene“,

neodgodivog „razvoja“ crkvenog učenja o homoseksualnosti, tim više jer su i svi drugi vidovi argumentacije crkvenog učiteljstva po tom pitanju u najmanju ruku teološki krajnje problematični i jedva održivi.⁴⁶

Za hitan i nužan povijesno-dogmatski razvoj crkvenog učenja o homoseksualnosti prijeko potrebne dogmatske poticaje i uvide već pruža LGBTIQ+ senzibilan pastoral, ali i samo Sveto pismo promatrano kroz prizmu suvremene biblijske hermeneutike. Pokušat ćemo to pokazati tumačeći i pozivajući se na jedno od najvažnijih novozavjetnih mjesta iz pavlovskog poslaničkog korpusa općenito, konkretno iz Poslanice Galaćanima – „Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!“ (3,28) – jer su u tom novozavjetnom mjestu položene pretpostavke svetopisamski zbilja utemeljenog i zbog toga uključivog crkvenog učenja o homoseksualnosti, ali i vizija bezuvjetno gostoljubive Crkve.

Maksima iz Gal 3,28 bila je za pavlovsku ekleziologiju, Pavlovu viziju ustroja i života Crkve, od presudne važnosti, a na to ne upućuje samo njezina gotovo neprikosnovena argumentacijska vrijednost u Poslanici Galaćanima nego i Pavlovo višestruko pozivanje na nju u drugim poslanicama, prije svega u 1 Kor 12,13 i Kol 3,11. Štoviše, nije isključeno da maksima iz Gal 3,28 ne potječe od samog Pavla nego da ju je Pavao upoznao i preuzeo od kršćanske zajednice u Antiohiji u kojoj su se kršćani prvi put nazvali kršćanima.⁴⁷

Neposredni tekstualni kontekst maksime iz Gal 3,28 – „Doista, koji ste god u Krista kršteni, Kristom se zaodjenuste“ (Gal

44 Usp. Thomas Hieke, *Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität*, str. 50–51.

45 Isto, str. 51.

46 Usp. Magnus Striet, „Schöpfungsglaube und Homosexualitätskonzepte“, u: Stephan Goertz (ur.), *„Wer bin ich, ihn zu verurteilen?“ – Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 161–174.

47 Usp. Michael Theobald, *Paulus und die Gleichgeschlechtlichkeit – Plädoyer für einen vernünftigen Umgang mit Schrift*, str. 82–83.

3,27) – raskriva nam životni kontekst u kojem je ta maksima nastala i bez kojeg je nije moguće razumjeti. Riječ je o iskustvu obraćenja, čija je kruna krštenje obraćenika i sudjelovanje u prvoj euharistijskoj gozbi u novoj zajednici. Zahvaljujući tom iskustvu, obraćenik iza sebe ostavlja dosadašnji svijet i njemu svojstvene hijerarhije, razdore i isključivanja: „Dakle, je li tko u Kristu, nov je stvor: Staro uminu, novo, gle, nastala!“ (2 Kor 5,17).⁴⁸

Dakle, obraćenici, čije različitosti maksima iz Gal 3,28 predočava pomoću tri oprečna para, okupljaju se i sudjeluju u euharistijskom zajedništvu, prihvaćaju jedni druge, ali bez bilo kakve prisile da se jedni pred drugima moraju pravdati i dokazivati, jedni nad drugima demonstrirati nadmoć. Svoje religijske, društvene i kulturne identitete, koje maksima iz Gal 3,28 izričito predočava, sada mogu zanemariti s obzirom na to da se nakon krštenja u Isusu Kristu svi nalaze u istoj poziciji pred Bogom, „Židovi i Grci“, „ robovi i slobodnjaci“, „muškarci i žene“.⁴⁹

Naravno, maksima iz Gal 3,28 ne proglašava postojeće razlike između „Židova i Grka“, „slobodnjaka i robova“, „muškaraca i žena“ nepostojećim, ali je odlučujuće da ih maksima iz Gal 3,28 „lišava njihove soteriološke relevantnosti, a to za sobom povlači konkretne posljedice za suživot ‘u Kristu’“,⁵⁰ za crkveno zajedništvo, ustroj i život Crkve. Tako su Židovi u Pracrkvi mogli i dalje slijediti svoju židovsku religijsku tradiciju, primjerice obrezivati svoje sinove, ali od toga više nisu ni smjeli ni mogli praviti pitanje o kojem ovisi *biti ili ne biti* Crkve, *causa stantis et cadentis ecclesie*, a pogotovo ne svoju tradiciju i s njom povezane religijsko-kulturološke razlike nametati

drugima. Slično, maksima iz Gal 3,28 nije smjerala pobuni robova, ali je obvezivala njihove gospodare da svoj odnos prema njima, kao i sve druge društvene odnose u svom domaćinstvu, usklade s kršćanskom ljubavlju. Naposljetku, maksima iz Gal 3,28 nije smjerala dokidanju važećeg društvenog odnosa i razlike spolova, ali taj odnos i spolne razlike više nisu ni mogle ni smjele igrati nikakvu ulogu u ustroju i životu Crkve. Muškarci i žene su u Crkvi jednakopravni, crkvene uloge, službe i darove, „karizme“, zahvaljuju samo Duhu Božjem, koji ih dijeli „kako hoće“ (1 Kor 12), pa ni na koji način nisu ovisne o obilježjima kao što su dob, spol ili porijeklo. Baš se zbog toga Gal 3,28 u trećem oprečnom paru „muško i žensko“ oslanja na prvi izvještaj o stvaranju (Post 1,27), čija je poruka, uz izbjegavanje hijerarhijskog slijeda stvaranja, prvo Adam, a potom Eva, ravnopravnost muškarca i žene pred Bogom.⁵¹

Dakle, bilo bi krajnje vrijeme, i to ne samo s obzirom na neodgovidi dogmatsko-povijesni razvoj crkvenog „učenja“ o homoseksualnosti nego i u pogledu hitne potrebe osmišljavanja novog katoličkog seksualnog i rodnog dispozitiva, teološki ozbiljno shvatiti maksimu iz Gal 3,28, koju osim u Dogmatskoj konstituciji o Crkvi „Lumen gentium – Svjetlo naroda“ Drugog vatikanskog koncila ne zatičemo gotovo nigdje u očitovanjima crkvenog učiteljstva kao važan smjerokaz za ustroj i život današnje Crkve.

Naime, polazeći od suvremenih biblijskohermeneutičkih premisa, na temelju maksime iz Gal 3,28 može se zaključiti da su soteriološke, a time i ekleziološke relevantnosti lišeni različiti osobni identiteti i orijentacije, pa

48 Isto, str. 83.

49 Isto, str. 83.

50 Isto, str. 85.

51 Isto, str. 85-86.

čak i u seksualnom pogledu.⁵² Dakle, protivno prividu koji pruža Rim 1,26 i koji crkveno učiteljstvo koristi za prividno svetopisamsko utemeljenje svog isključivog stava o homoseksualnosti, maksima iz Gal 3,28 pokazuje da se „nijednom određenom antropološkom gledištu o pripisivanju spolova nipošto ne smije pridati relevantnost koja se tiče odnosa s Bogom (ključna riječ: grijeh)“.⁵³ Zaoštreno do kraja: „Gal 3,28 je relevantna za različite seksualne identitete zbog toga što pripisivanje svih vrsta kulturnih identiteta ne igra nikakvu ulogu u iskustvenom svijetu kršćana, a to je ‘novo stvorenje’ Božje (2 Kor 5,17, Gal 6,15). Kad Pavao piše ‘svi ste vi Jedan u Kristu Isusu’, to ne važi samo za svakodnevne razlike između ‘Židova i Grka’, ‘robova i slobodnjaka’, ‘muškog i ženskog’ nego i za razliku između ‘homoseksualno’ i ‘heteroseksualno’“.⁵⁴

Dakle, na tragu maksime iz Gal 3,28 dolazimo do uvida da ni homoseksualnost ni heteroseksualnost, baš kao ni bilo koji drugi seksualni identitet ili orijentacija, ne posjeduje ni soteriološku, a time ni ekleziološku relevantnost. Nijedan seksualni identitet, nijedna seksualna orijentacija ne može i ne smije postati pitanje o kojem ovisi *biti ili ne biti* Crkve, *causa stantis et cadentis ecclesie*, a pogotovo se u Crkvi nijedan seksualni identitet, baš kao nijedna seksualna orijentacija, ne smije i ne može nametati drugima kao normativna. „Biti svi Jedan u Kristu“, to ne znači biti u potpunosti „isti“, prilagoditi se heteronormativnosti, nego biti zajednica „drugaćijih“, u kojoj sve, pa i seksualne i rodne razlike ostaju i cijene se, igraju važnu i obogaćujuću ulogu u

oblikovanju novog kršćanskog identiteta i uzajamnih odnosa, tijela Crkve, ali ne posjeduju soteriološku i time ekleziološku relevantnost u smislu bilo kojeg i bilo čijeg isključenja.⁵⁵

U tom smislu ni danas na važnosti ne gubi Pavlov „temeljni ekleziološki zakon“, Pavlovo temeljno načelo ustroja i života Crkve, koje je Pavao izrekao suočen sa situacijom „kućnih crkvi“, malih kršćanskih zajednica u Rimu koje je obilježavala njihova kulturno-religijska različitost: „Prigrlijte jedni druge kao što je Krist prigrljio vas!“ (Rim 15,7). Taj Pavlov „temeljni ekleziološki zakon“, osnažen maksimom iz Gal 3,28, morao bi i danas iznova postati relevantan pred izazovom bezuvjetnog prihvaćanja LGBTIQ+ vjernika i vjernica u Crkvi, i to ne samo na razini crkvene „prakse“, pastoralna, nego i na razini crkvenog „učenja“, dogme. Samo pod tim uvjetom Crkva će ponovno, u dosluhu s maksimom iz Gal 3,28 i s njom usko povezanim Pavlovim „temeljnim ekleziološkim zakonom“ iz Rim 15,7, postati zajednica Isusa Krista koja javno i iskustveno svjedoči da Bog bezuvjetno prihvaća svakog čovjeka, „drugog“ baš u njegovoj različitosti.⁵⁶

Uostalom, s obzirom na blasfemično dugu crkvenu povijest tabuizacije, stigmatiziranja, progona, diskriminacije, uštkavanja i marginalizacije LGBTIQ+ vjernica i vjernika, ali i općenito LGBTIQ+ osoba, gdje bi i u kojem slučaju to bilo hitnije odvažno posvjedočiti nego baš u slučaju pružanja bezuvjetnog gostoprinstva LGBTIQ+ vjernicama i vjernicima u Crkvi, i to ne samo na razini crkvene „prakse“ nego i na razini crkvenog „učenja“. Bio bi to izuzetno

52 Isto, str. 87.

53 Isto, str. 87.

54 Michael Wolter, *Der Brief an die Römer*, (Teilband 1: Röm 1– 8), (EKK VI/1), Neukirchen-Vluyn, V&R, 2014, str. 153.

55 Usp. Stefanie Knauss, „Seksualne manjine: Kristovo tijelo obojeno duginim bojama“, *Concilium*, 53, 3 (2017), str. 79.

56 Usp. Michael Theobald, Paulus und die Gleichgeschlechtlichkeit – Plädoyer für einen vernünftigen Umgang mit Schrift, str. 88.

važan korak na putu osmišljavanja novog katoličkog seksualnog i rodnog dispozitiva, ali i početak procesa razvezivanja moralnoteološkog i dogmatskog korzeta koji Crkvu guši i sputava da u vremenu „agonije erosa“ [Bayung-Chul Han]⁵⁷ bude plodan i vjerodostojan sugovornik u najvažnijem izazovu suvremene civilizacije – ponovnom „izmišljanju ljubavi“ [Alain Badiou].

Literatura

- Arentzen, Thomas et al. (ur.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York, Fordham University Press, 2022.
- Bauer, Christian i Schüssler, Michael (ur.), *Pastorales Lehramt? – Spielräume einer Theologie familialer Lebensformen*, Ostfildern, Matthias Grünewald Verlag, 2015.
- Bayung-Chul, Han, *Agonija erosa*, Zagreb, Mizantrop, 2020.
- *Biblija*, Zagreb, KS, 1990.
- Brinkschröder, Michael et al. (ur.), *Out in Church – Für eine Kirche ohne Angst*, Freiburg, Herder, 2022.
- Brinkschröder, Michael, „Die christliche Artikulation gleichgeschlechtlicher Sexualität – Theologische Diskurse und hegemoniale Konstellation“, u: Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 279–322.
- Džalto, Davor, „Sex, Love, and Politics – An (Un)Orthodox Theological Approach“, u: Arentzen, Thomas et al. (ur.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York, Fordham University Press, 2022, str. 281–302.
- Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015.
- Goertz, Stephan, Zwischen „himmelschreiender Sünde“ und „Geschenk der Liebe“ – Konzepte und Bewertungen von Homosexualität in der Moraltheologie und im römischen Lehramt, u: Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 175–236.
- Grozdanov, Zoran i Zelić, Nebojša (ur.), *Vjera u dijalog*, Rijeka, CeKaDe i Ex libris, 2017.
- Hieke, Thomas, „Kennt und verurteilt das Alte Testament Homosexualität“, u: Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 19–52.
- Homosexualitäten, *Concilium*, 44, 1 (2008).
- <https://www.outinchurch.de/>
- *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, HBK, 2016.
- *Katholischen Erwachsenen Katechismus – Leben aus dem Glauben*, sv. 2, Freiburg, DBK, Herder, 1995.
- Knauss, Stefanie, „Seksualne manjine: Kristovo tijelo obojeno duginim bojama“, u: *Concilium*, 53, 3 (2017), str. 67–80.
- Loos, Stephan et al. (ur.), *Mit dem Segen der Kirche? – Gleichgeschlechtliche Partnerschaft im Fokus der Pastoral*, Freiburg, Herder, 2019.
- Manjine, *Concilium*, 53, 3 (2017).
- *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, Zagreb, KS, 1998.
- QUERR THEOLOGY – Zum queeren Leib Christi werden, *Concilium*, 55, 5 (2019).
- Reck, Norbert, „Gefährliches Verlangen – Die katholische Diskurse über gleichgeschlechtliche Sexualität“,

---

57 Usp. Bayung-Chul Han, *Agonija erosa*, Zagreb, Mizantrop, 2020

- Concilium*, 44, 1 (2008), str. 1-19.
- Reck, Norbert, „Homoseksualnost“: Novi kršćanski pogled, u: Grozdanov, Zoran i Zelić, Nebojša (ur.), *Vjera u dijalog*, Rijeka, CeKaDe & Ex libris, 2017, str. 27-48.
  - Sander, Hans-Joachim, *Anders glauben, nicht trotzdem – Sexueller Missbrauch der katholischen Kirche und die theologischen Folgen*, Ostfildern, Matthias Grünewald Verlag, 2021.
  - Striet, Magnu, „Schöpfungsglaube und Homosexualitätskonzepte“, u: Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 161-174.
  - Theobald, Michael, „Paulus und die Gleichgeschlechtlichkeit – Plädoyer für einen vernünftigen Umgang mit Schrift“, u: Goertz, Stephan (ur.), „*Wer bin ich, ihn zu verurteilen?*“ – *Homosexualität und katholische Kirche*, Freiburg, Herder, 2015, str. 53-88.
  - Wolter, Michael, *Der Brief an die Römer*, (Teilband 1: Röm 1– 8), (EKK VI/1), Neukirchen-Vluyn, V&R, 2014.

O autoru

Alen Kristić (Sarajevo, 1977) je teolog, pisac, publicist, prevoditelj, aktivist u području dijaloga religija, izgradnje mira i pomirenja, pionir promocije i ukorjenjivanja projekta svjetskog etosa katoličkog teologa Hansa Künga i ekološke enciklike *Briga za zajednički dom – Laudato si'* pape Franje u bh. društvu i regiji. Bio je jedan od pokretača i urednika bh. i hrvatskog izdanja Međunarodnog teološkog časopisa *Concilium*. Uz brojne stručne članke, objavio je knjige: *Religija i moć* (2009), *Graditeljice mira: Društveno-politički angažman dobitnica Nobelove nagrade za mir* (2012), *Tiranija religijskog – Oglеди o religijskom bezboštvu* (2014), *Prognani u zaborav – Fragmenti o pozitivnom potencijalu religioznog* (2015), *Gravitacije* (2017), *Agonije: Teopoetika tjelesno-političkog* (2018) i *Religiološki ogledi* (2022). Pored toga što je urednik više pedagoških priručnika o svjetskom etosu i zbornika znanstvenih radova, prije svega teološkog karaktera, vanjski je suradnik više nevladinih organizacija i jedan od utemeljitelja i projektni menadžer Centra za mirovno obrazovanje – CMO sa sjedištem u Sarajevu.

Kvir i trans muslimanske hermeneutike budućeg: Mikrokozmička istraživanja na putu zajedništva

Vanja Hamzić*

Uvod

Učestala i sve raznolikija nastojanja živućih kvir i trans muslimanskih zajednica, kao i bliskih im akademskih istraživača/ica, da se na promišljen i dalekosežan način suprotstave nasilju i nejednakosti vezanim koliko za njihovu seksualnu i rodnu različitost toliko i za upražnjavanje vlastitih vjerskih izričaja, naišla su na snažno protivljenje muslimanskih vjerskih institucija. Takav otpor je uglavnom zasnovan na tvrdnji da

se oblici rodnog i seksualnog koji izlaze iz okvira sveprisutnog cisheteronormativnog sustava protive svetim pravilima islamskog prava (šerijat, *shari'a*), zasnovanim na Kur'anu (*Qur'ān*) i sunetu (*sunna*) – djelima i izrekama poslanika Muḥameda. Isti su izvori citirani u prilog drakonskim zakonima koje su donijele države s muslimanskom većinom kako bi se sustavno suzbila javna vidljivost seksualne i rodne raznolikosti. Neki od ovih zakona, navodno šerijatski inspirirani, još uvijek propisuju smrtnu kaznu za analni odnos

* SOAS (Škola orijentalnih i afričkih studija) pri Univerzitetu Londona (vh1@soas.ac.uk). Autor je svesrdno zahvalan Alenu Kristiću na korisnim komentarima i iskazanoj nemjerljivoj ljubaznosti te Amini Imamović i Sarajevskom otvorenom centru na pozivu na suradnju. Ovaj je članak baziran na mojem dugogodišnjem akademskom istraživanju rodno i seksualno raznolikih muslimanskih (i drugih) zajednica, kako živućih tako i historijskih. Sve greške su moje osobne.

(*liwāt*) između partnera/ica istoga spola¹ i strogo kažnjavaju rodnu „transgresiju“ i raznolikost.²

Muslimanskim zajednicama, međutim, ne nedostaje i nikada nije nedostajalo rodne i seksualne pluralnosti, razvidne kroz širok dijapazon praksi i – pripisanih ili stvarnih – uloga i identiteta.³ Danas je sve veći broj muslimanskih pojedinaca/ki i grupa širom svijeta koje priznaju takvu raznolikost dijelom živećeg tkiva zajednice vjernika/ca (*umma*) i koje se na taj način odlučno odupiru diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.⁴ Njihova tvrdnja je da islamsko pravo i hermeneutika svetih spisa suštinski nisu u suprotnosti s međunarodnim standardima ljudskih prava, koji podupiru zaštitu i promociju seksualne i rodne raznolikosti kao neotuđivih karakteristika ljudske prirode i dostojanstva.

Relevantne studije o kvir i trans muslimanskim zajednicama uključuju historijsku,⁵ književnu,⁶ teološku,⁷ antropološku i sociološku⁸ kritiku. Ova

literatura općenito vidi „islamsko pravo kao derivativni akt koji je u konačnici vezan za pojedinačna tumačenja pravnika/ca i učenjaka/inja“,⁹ te nastoji tumačiti šerijat izvan razvida muslimanskih pravnih elita, prošlih i sadašnjih, posredstvom vlastite „queer-friendly“ islamske hermeneutike.¹⁰ Na stranicama koje slijede ukratko ću predstaviti islamsku pravnu i teološku tradiciju vezanu za seksualnu i rodnu različitost, te analizirati, nasuprot tome, niz pozitivnih zbivanja i tumačenja. Moj dojam je da se kvir i trans hermeneutike budućeg sa svojim neraskidivim vezama s prošlošću čine sposobnim da prenebregnu ukorijenjeni strah od drugačijeg, barem na mikrokozmičkim razinama.

- 1 Slučaj je to na Brunejima, u Iranu, Mauritaniji, Saudijskoj Arabiji, Jemenu i dvanaest saveznih sjevernih država u Nigeriji. Afganistan, Pakistan, Katar, Somalija i Ujedinjeni Arapski Emirati propisuju smrtnu kaznu za određene seksualne radnje kao dio svog šerijatskog prava.
- 2 Progon na osnovu rodnog identiteta uobičajen je u svim većinski muslimanskim državama. Čak i u Iranu, gdje država podupire i sponzorira operacije promjene spola, rod je strogo kontroliran unutar oštre binarne heteronormativne matrice. Za odličnu analizu stavova iranskih vlasti prema trans osobama, vidi: R. Bahreini, „From Perversion to Pathology: Discourses and Practices of Gender Policing in the Islamic Republic of Iran“, *Muslim World Journal of Human Rights*, 1 (5) (2008).
- 3 Vidi, naprimjer, ovu studiju o muslimanskoj seksualnoj i rodnoj raznolikosti u ranom osmanskome periodu: K. El-Rouayheb, *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500–1800.*, Chicago, University of Chicago Press, 2005. Vidi i: V. Hamzić, *Sexual and Gender Diversity in the Muslim World: History, Law and Vernacular Knowledge*. London, Bloomsbury, 2019. [2016]
- 4 Vidi, naprimjer: S.S.H. Kugle, „Sexuality, Diversity, and Ethics in the Agenda of Progressive Muslims“, u: O. Safi (ur.), *Progressive Muslims on Justice, Gender, and Pluralism*, Oxford, OneWorld, 2004, str. 190–234.
- 5 Vidi, naprimjer: D. Ze'evi, *Producing Desire: Changing Sexual Discourse in the Ottoman Middle East, 1500–1900.*, Berkeley, University of California Press, 2006; E.K. Rowson, „The Effeminate of Early Medina“, *Journal of the American Oriental Society*, 111(671) (1991); S. Amer, „Medieval Arab Lesbians and Lesbian-Like Women“, *Journal of the History of Sexuality*, 18(2) (2009), 215.
- 6 Vidi: S. Habib, *Female Homosexuality in the Middle East: Histories and Representations*, New York, Routledge, 2007; J.W. Wright Jr. i E.K. Rowson (ur.), *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, New York, Columbia University Press, 1997.
- 7 Vidi: S.S.H. Kugle, *Homosexuality in Islam: Critical Reflection on Gay, Lesbian, and Transgender Muslims*, Oxford, OneWorld, 2010; S.S.H. Kugle, supra ref. 5.
- 8 Za niz antropoloških i socioloških poglavlja o ovoj temi, vidjeti: S.O. Murray i W. Roscoe, *Islamic Homosexualities: Culture, History, and Literature*, New York, New York University Press, 1997.
- 9 Vidi poglavito: S. Habib (ur.), *Islam and Homosexuality*, Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 1–2.
- 10 S. Habib, „Introduction“, u: S. Habib (ur.), *Islam and Homosexuality*, Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 1, str. 47. Vidi također: R. Musić, „Queer Visions of Islam“, u: S. Habib (ur.), *Islam and Homosexuality*, Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 2, str. 327–346.

Islamska tradicija i seksualna i rodna raznolikost

Trenutačno stanje i problematike islamskog prava i svjetonazora u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet nije moguće preispitati prije nego što se osvrnemo na njihove historijske obzore. Interpretacije prošlosti, međutim, nužno odražavaju osobne nazore tumača/ica, te su suštinski pluralistične i često pune tenzija. Historiografije islamskog prava i hermeneutike nisu izuzetak od ovoga pravila. Nadalje, za razliku od dominantnog gledišta,¹¹ mislim da nije moguće utvrditi čak niti šta jeste islamsko pravo (tj. od čega se sastoji) bez ozbiljne historijske perspektive.¹² Ova perspektiva je, također, ključna za razumijevanje seksualne i rodne pluralnosti u muslimanskim zajednicama.

Seksualna orijentacija i rodni identitet nisu, naravno, kategorije koje bi se uobičajeno koristile u islamskom pravu i hermeneutici. Umjesto toga, u literaturi, kao i u samim muslimanskim zajednicama, pravila bi se razlikovala između strastvene, ali čedne ljubavi (*ishq*) i „požude“, kao i između dozvoljenih i zabranjenih seksualnih radnji.¹³ Također, nije postojao sveobuhvatan koncept niti univerzalna kazna koji bi se

odnosili na sve vrste istospolnih seksualnih aktivnosti.¹⁴ Naprimjer, analni snošaj [*liwāʿ*] je bio teži grijeh od, recimo, međukruralnih odnosa, strastvenog ljubljenja ili milovanja. Uistinu, ova potonja djela su smatrana manje teškim od određenih oblika heteroseksualnih odnosa. Zaljublivanje u tinejdžera/icu [istog spola] i izražavanje ove ljubavi u stihovima nisu bili kažnjivi prekršaji, a značajan broj islamskih učenjaka/inja, iako ne i svi/e, tvrdi da takvo ponašanje nije za osudu.¹⁵

Istraživanje predmodernih muslimanskih društava, od vremena Poslanika (oko 570.–632. g.) kroz dinastička vremena (tj. carstva dinastija kao što su Omajadi, Abasidi, Fatimidi, Moguli, Safavidi i Osmanlije), otkrilo je da su istospolne muške seksualnosti bile pretežno dobno stratificirane („zreli“/„golobradi“) i razgraničene po navodnim seksualnim ulogama („aktivna“/„pasivna“).¹⁶ Ženska istospolna seksualnost bila je vjerovatno više egalitarna, ali u velikoj mjeri ograničavana patrijarhalnim društvenim običajima.¹⁷ Među primjerima rodne raznolikosti, historija osoba koje se u izvorima nazivaju „feminiziranim“ (*mukhannathūn*) posebno je upečatljiva jer pruža uvid u zadivljujuću raznolikost izraza duž rodnog kontinuuma, kao i u uvjete društvene prihvaćenosti takvih izričaja.¹⁸

11 Za „klasične“ (orijentalističke) pristupe islamskom pravu i njegovoj historiji na engleskom jeziku, vidi: J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, Clarendon Press, 1964; N.J. Coulson, *A History of Islamic Law*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1964.

12 Za sličan pristup, vidi: W.B. Hallaq, *Shariʿa: Theory, Practice, Transformations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012. [2009]

13 K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 153.

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*

16 Vidi, naprimjer: S.O. Murray, „The Will Not to Know: Islamic Accommodations of Male Homosexuality“, u: S.O. Murray i W. Roscoe, *Islamic Homosexualities: Culture, History, and Literature*, New York, New York University Press, 1997, str. 28–32; K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3; A. AbuKhalil, „A Note on the Study of Homosexuality in the Arab/Islamic Civilization“, *Arab Studies Journal*, Vol. 1, No. 2 (1993), str. 32–34, 48.; B.W. Dunne, „Homosexuality in the Middle East: An Agenda for Historical Research“, *Arab Studies Quarterly* 12 (55) (1990); K. El-Rouayheb, „The Love of Boys in Arabic Poetry of the Early Ottoman Period, 1500–1800“ *Middle Eastern Literatures* 8 (3) (2005); J.E. Bencheikh, „Poésies bachiques d’Abu Nuwas, thèmes et personnages“, *Bulletin d’Études Orientales*, 18 (1) (1963.–1964.).

17 S. Habib, *supra* ref. 6.

18 Vidi, naprimjer: E.K. Rowson, „The Effeminate of Early Medina“, *Journal of American Oriental Society*, 111 (671) (1991).

Klasični arapski jezik sadrži pojmove za seksualnu moć (*bāh*) i „želju za snošajem“ (*shahwat al-wiqā*), ali ne i za evropski izraz „seksualnost“¹⁹ iz kasnog devetnaestog stoljeća, a kamoli za „homoseksualnost“ ili „heteroseksualnost“. Krajem 1940-ih izraz *shudhūdh jinsī* je skovan kao direktan prijevod suvremenog evropskog koncepta „seksualne inverzije“ ili „seksualne perverzije“.²⁰ Prije tog vremena nijedna od klasičnih islamskih škola prava (mezhebi, *madhāhib*; jednina: mezheb, *madhhab*), niti društvo u cjelini, nisu nastojali kontrolirati ili kažnjavati identitete, želje ili sklonosti.

Određene seksualne radnje, međutim, smatrane su kažnjivim. Stoga se moramo ukratko osvrnuti na pravni koncept *liwāṭa* kao osnovu brojnih kontroverzi oko uloge šerijata i islamske hermeneutike u historiji seksualnosti unutar muslimanskih zajednica.

Liwaṭ kao primjer krivičnog djela

U većinskoj tradiciji svih još uvijek prisutnih mezheba²¹ nalazimo tri vrste zločina i njima primjerenih kazni: *ḥadd* (množina: *ḥudūd*), *qiṣās/diʿya* i *taʿzīr*.

Krivična djela kategorije *ḥadd* često se opisuju kao kršenje „Božijeg prava“ (*ḥaqq Allāh*), dok se sve druge kaznene radnje smatraju kršenjem „prava ljudi“ (*ḥaqq ādamī*).²² Svaki prekršaj kategorije *ḥadd*, *qiṣās* ili *diʿya* povlači fiksne kazne lišene sudske diskrecije u njihovoj primjeni.²³ Međutim, za prekršaje iz kategorije *taʿzīr* ne postoje propisane kazne, pa su definicija konkretnog krivičnog djela i njegovo kažnjavanje u potpunosti prepušteni diskreciji upravnih i sudskih organa.²⁴

Tradicionalno, postoji samo šest krivičnih djela iz kategorije *ḥudūd*, od kojih je jedno vezano za preljubu i blud (*zinā*).²⁵ Koristeći analogiju (*qiyās*), nedozvoljeni istospolni seksualni odnosi uglavnom su smatrani oblikom krivičnog djela *zinā*. Ženska istospolna seksualnost, međutim, uglavnom je bila izvan fokusa (gotovo isključivo muških) tradicionalnih islamskih pravnih autoriteta. Neki/e smatraju da je to rezultat „inherentnog seksizma zakonodavaca i njihove nemogućnosti da shvate žensku seksualnost“.²⁶ Također, među učenjacima/kinjama nema konsenzusa o tome da li primarni izvor šerijata – Kur’an – spominje istospolnu aktivnost žena.²⁷ Ustvari, „Kur’an je, jednako kao i šerijat, [poglavitito] zasnovan na muškom seksualnom iskustvu“.²⁸ To,

19 Vidi: K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 159.

20 Ibid.

21 Četiri glavna sunitska mezheba su hanefijski (*Hanafī*), malikijski (*Mālikī*), šafijski (*Shāfiʿī*) i hanbelijski (*Hanbalī*). Međutim, još uvijek se mogu naći manje i izolirane zajednice koje slijede druge, gotovo izumrle mezhebe (naprimjer, ibadijski [*Ibādī*] mezheb i dalje preovladuje u Omanu). U preživjele šiitske (*Shīʿī*) pravne škole spadaju džafarijski (*Jaʿfarī*), zajdijski (*Ẓaydī*) i ismailijski (*Ismāʿīlī*) mezheb.

22 K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 118; A.A. Shalakany, „Islamic Legal Histories“ *Berkley Journal of Middle Eastern & Islamic Law*, 1 (2008), str. 14.

23 Ibid.

24 Ibid. Za „klasični“ prikaz krivičnog prava i postupka, vidi: J. Schacht, *supra* ref. 11, str. 175–198; N.J. Coulson, *supra* ref. 11, str. 120–134.

25 Vidi, naprimjer: N. Abiad, *Sharia, Muslim States and International Human Rights Treaty Obligations: A Comparative Study*, London, British Institute of International and Comparative Law, 2008, str. 5.

26 N. Gartner, „Articulating Lesbian Human Rights: The Creation of a Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Lesbians“, *UCLA Women’s Law Journal*, 14 (61) (2005), str. 71.

27 To može, ali i ne mora, biti tema kur’anske sure 4:15, koja nalaže da, uz inkriminirajuće svjedočenje četiri svjedoka, „one među vašim ženama koje pristupaju razvratu (*al-fāhisha*)“ trebaju biti „zatvorene u kuće dok ih smrt ne uzme, ili Bog za njih ne odredi neki (drugi) način“; K. Ali, *Sexual Ethics & Islam: Feminist Reflections on Qur’an, Hadith, and Jurisprudence*, Oxford, Oneworld, 2016. [2006], str. 81.

28 A. Wadud, *Inside the Gender Jihad: Women’s Reform in Islam*, Oxford, Oneworld, 2007. [2006], str. 238.

međutim, ne znači da ženski istospolni snošaj uopće nije bio kontroliran. Ipak, uvjeti njegova utvrđenja i kažnjavanja su se veoma razlikovali, dok su relevantne pravne i teološke rasprave općenito oskudne.

Analni seksualni odnos (*liwāt*), kao oblik preljube (*zinā*), jedini je seksualni prekršaj klasificiran kao *ḥadd*. Iako se obično povezuje s istospolnim seksualnim odnosom, pravni su izvori također raspravljali o tome da li jest ili nije primjenjiv na genitalno-analni odnos među parovima različitih spolova.²⁹ *Liwāt* nije kur'anski termin; izveden je ili od arapskog glagola *lāṭa* („vezati se“, „pridružiti se“) ili od denominativa imenice *Lūt*, što je kur'ansko ime biblijskog proroka Lota.³⁰ Iako su se svi tradicionalni mezhebi slagali da je *liwāt* potrebno kriminalizirati, svaki od njih je propisivao različite kazne za ovaj čin, na osnovu različitih izvora i razloga koji se međusobno razlikuju. Ja sam, naprimjer, istraživao znanstvenu raspravu koja se vodila u Velikom Seldžučkom Carstvu (1040.–1194. g.), u kojoj je većinska grupa islamskih učenjaka uvjerljivo tvrdila da *liwāt* nije kažnjivo djelo na ovom svijetu; jedini mogući, ali ne i preporučiv način ovosvjetske kazne bio bi *ta'zīr*.³¹ Kao što se vidi u tom autoritativnom primjeru, pravno neslaganje (*ikhtilāf*) je bilo takvo da nije postojao konsenzus čak niti o tome da li je *liwāt* uopće prekršaj iz kategorije *ḥadd*. Većina pravnika hanefijskog (*Ḥanafī*)

mezheba toga vremena zapravo klasificira *liwāt* kao prekršaj kategorije *ta'zīr*, prepuštajući tako njegovo kažnjavanje diskreciji upravnih ili sudskih vlasti.³² Kazne koje bi izrekli hanefijski pravници su varirale; dok neki učenjaci, kao što je Ibn Ḥazm (994.–1064. g.), propisuju samo deset udaraca bičem, drugi dosuđuju smrtnu kaznu.³³ Općenito, međutim, svi mezhebi propisuju stroge kazne i za „aktivne“ i za „pasivne“ partnere/ice, od kojih se kamenovanje do smrti (*rajm*) najčešće spominje (ali veoma rijetko primjenjuje). Kao i kod drugih krivičnih djela vezanih za preljubu, težina kazne može se razlikovati ovisno o bračnom statusu počinitelja/ice.³⁴

Tradicionalni mezhebi koji *liwāt* klasificiraju kao prekršaj kategorije *ḥadd* zahtijevaju jedan od tri glavna metoda dokaza, bez kojih se propisana kazna ne može izvršiti. To su priznanje, iskaz svjedoka/inje i odbijanje optuženog/e da položi zakletvu negirajući počinjenje krivičnog djela.³⁵ Za osudu *liwāta* na osnovu svjedočanstva četiri muška svjedoka izvanrednog društvenog i vjerskog ugleda “moraju posvjedočiti da su lično vidjeli čin [...] penetracije in flagrante delicto”.³⁶ Ako se javi manje od četiri svjedoka, ili ako se njihovi iskazi razlikuju u bilo kojem značajnom detalju, oni mogu automatski postati odgovornim za dodatno krivično djelo kategorije *ḥadd* – klevetu (*qadhf*), te se kažnjavaju u skladu s tim. Očigledno, ovi propisani preduvjeti čine osudu za

29 Taj čin se katkad naziva „mali *liwāt*“ (*al-liwāṭah al-ṣuḡhra*). Vidi: A.A. Shalakany, *supra* ref. 22, str. 41.

30 Za raspravu o porijeklu pojma *liwāt*, vidi: A. Jamal, “The Story of Lot and the Qur’ān’s Perception of the Morality of Same-Sex Sexuality”, *Journal of Homosexuality*, 41, 1 (2001), str. 9. Vidi također: A.A. Shalakany, *supra* ref. 22, str. 40–41.

31 V. Hamzić, „A Renaissance Interrupted? Personhood, ‘Sodomy’ and the Public in Twelfth-Century Christian and Islamic Proto-Civil Legality”, u: Y. Emerich (ur.), *Le public en droit privé*, Montréal, McGill University Press, 2019, str. 221–243; V. Hamzić, „A Renaissance Interrupted? Debating Personhood through a Sexual Act in the Twelfth-Century Christianate and Islamicate Worlds”, u: S. Schmidtke (ur.), *Studying the Near and Middle East at the Institute for Advanced Study, Princeton*, 1935–2018, Piscataway, Gorgias Press, 2018, str. 308–321

32 A.A. Shalakany, *supra* ref. 22, str. 42.

33 Ibid., str. 45.

34 Za opis različitih kazni za *liwāt* četiri vodeće sunitске škole vidi: *ibid.*, str. 44–46. Za detaljnu studiju svih preživjelih mezheba o njihovom položaju u odnosu na *liwāt* vidi: K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 118–128.

35 A.A. Shalakany, *supra* ref. 22, str. 46–47.

36 Ibid., str. 47.

liwāt praktično nemogućom. Ipak, ono što bi na prvi pogled moglo izgledati kao pravni previd zapravo je proizvod prilično neobičnog rezonovanja. Prema riječima učenjaka iz sedamnaestog stoljeća Alija al-Qārija al-Harawīja, „uvjet je da svjedoka budu četiri [...] jer Bog Uzvišeni želi da [poroci] Njegovih slugu ostanu skriveni, a to se postiže preduvjetom da budu četiri svjedoka, jer se vrlo rijetko dogodi da četiri osobe uoče ovaj porok”.³⁷ Ideal „skrivenja“ (*satr*), što bi se ponajbolje moglo prevesti kao revnosno poštivanje privatnosti, striktno se primjenjivao i njegovao u muslimanskim društvima. Predviđen sunetom,³⁸ ovaj je ideal dobio nedvosmisleni podršku mnogih generacija pravnih i teoloških stručnjaka/inja. Stoga su i svjedočenje i javno priznanje u slučaju bluda i preljuba (*zinā*), uključujući i *liwāt*, obično smatrani „suprotnim onome što je najprikladnije“ (*khilāf al-awlā*).³⁹ Ukratko, *liwāt* je kao krivično djelo svjesno osmišljen tako da nikada ne bi mogao postati dijelom stvarne sudske prakse.

Suvremene islamske feminističke, kvir i trans hermeneutike

U dvadesetom stoljeću, pod utjecajem evropskih kolonijalnih moralnih nazora, historije arapske književnosti radikalno su preinačene, pa su čak i najpoznatija djela, kao što su *Arapske noći* ili *Diwan* „raspusnog“ pjesnika Abū Nuwāsa iz desetog stoljeća, u velikoj mjeri lišena svojih „opscenih“ sadržaja.⁴⁰ Termini kao što je *shudhūdh jinsī* („seksualna perverzija“) uvedeni su da bi se protumačile *homoseksualnost* i njezina binarna suprotnost *heteroseksualnosti*, slijedeći evropski model.⁴¹ Prvi put u historiji muslimanskih zajednica osobe sa svojim „znanstveno“ utvrđenim karakteristikama bi, umjesto određenih nedozvoljenih *radnji*, bivale predmetom osude i zgražavanja. Učenjaci su odjednom postali udruženim (ili su se barem tako činili) u obrani „naturalizirane“ normativne heteroseksualnosti⁴² i neoviktorijanskog seksualnog puritanizma.⁴³ Tako su, postepeno, seksualne orijentacije i rodni identiteti izvan novih cisheteronormativnih

37 'A. al-Qāri' al-Harawī (u. 1614.), *Fathbāb al- 'ināyah bi-sharḥ al-Niqāyah*, (ur.) M.N. Tamim i H.N. Tamim, Beirut, 1997, tom 3, str. 195.

38 Postoje brojni kanonski hadisi koji zagovaraju *satr*, kao naprimjer: „Onaj koji drži skriveno nešto što bi osramotilo muslimana, primit će istu pažnju od Boga“; citirano u: M. Cook, *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, str. 43-44.

39 K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 123. Khaled El-Rouayheb citira radove učenjaka iz ranog osmanskog perioda, kao što su Ibn Nujaym, Ibn Ābidīn, al-Zurqāni, al-Ramlī i Ibn Allān, kao podršku ovoj tvrdnji.

40 Vidi, naprimjer: K. El-Rouayheb, *supra* ref. 3, str. 158.

41 Poznat je opis evropske sociopsihijatrijske konstrukcije „homoseksualac/ke“ Michela Foucaulta: „Homoseksualac/ka iz devetnaestog stoljeća postao/la je ličnost, prošlost, historija slučaja i djetinjstva, osim što je bio/la tip življenja, oblik života [...]; homoseksualac/ka je postao/la *vrstom*.“ M. Foucault, *The History of Sexuality*, London, Penguin, 1978, tom 1, str. 43 (naglasak dodati).

42 Judith Butler tvrdi da se „oprirodnjeni efekti heteroseksualiziranih spolova proizvode putem *imitativnih strategija*; ono što one oponašaju jest fantazmatski ideal heteroseksualnog identiteta, onaj koji nastaje imitacijom kao njenim efektom“; J. Butler, „Imitation and Gender Insubordination“, u: D. Fuss (ur.), *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*, New York, Routledge, 1991, str. 21 (naglasak dodati).

43 Godine 1998. Islamska istraživačka akademija prestižnog univerziteta al-Azhar zabranila je knjigu *Mujtama Yathrib (Jatribsko društvo)*, u kojoj jedan ugledni egipatski historičar predstavlja svoje istraživanje o društvenim običajima medinskog društva, otkrivajući da su rani muslimani/ke uživale tjelesna zadovoljstva i svjetovne stvari. Ovo je proglašeno ozbiljnim bogohuljenjem. Vidi: S. Ismail, „The Politics of Historical Revisionism: New Readings of the Early Islamic Period“, u: M. Browsers i C. Kurzman (ur.), *An Islamic Reformation?*, Oxford, Lexington Books, 2004, str. 110-111 i 116-118.

standarda u velikoj mjeri zabranjeni u državama s muslimanskom većinom.

Nasuprot nazorima jednog takvog modernog „muslimanskog“ društva, u posljednjih pola stoljeća, nadovezujući se na paralelne tokove postkolonijalne kritike, rodnih studija i drugih oblika feminizma, islamski su feministički pokreti razvili nove oblike kur'anske hermeneutike.⁴⁴ Raskrinkavši pristrasne modernističke seksualne i rodne politike kao oblik pristrasnosti protiv Božijeg kur'anskog Govora, islamske feministkinje su nastojale izložiti takve patrijarhalne zablude „kritičkom preispitivanju i javnoj debati“⁴⁵ kako bi oslobodile muslimanske zajednice premoćnog stiska (post)kolonijalne države.⁴⁶ Istovremeno su se uključile u historijske i egzegetske debate o pravu i politici koja je vladala muslimanskim zajednicama u prošlosti, ističući njihov duboko ukorijenjen patrijarhalni etos, koji je nesumnjivo osnažio kasnije, modernističke tranzicije.⁴⁷ Namjera je bila i ostala da se iznova razmotre različiti oblici i narativi muslimanske prošlosti, te tako sugeriraju buduće smjernice, prema pluralističkoj viziji islamskog prava i hermeneutike onakvim kakve su bile, kakve doista jesu i kakve bi trebale biti. Tako se islamski feminizam u konačnici bavio i bavi kako rodnom pravdom tako i „rodnim džihadom“⁴⁸ (tj. istrajavanjem na putu ka rodnoj ravnopravnosti i različitosti) u svim sferama muslimanskog života.

Različiti oblici kvir i trans islamske hermeneutike odnedavno su se pridružili ovim debatama,⁴⁹ poglavito pozivajući na tumačenja Kur'ana i suneta koja uzimaju u obzir pitanja ne samo rodnih nego i seksualnih, rasnih i klasnih razlika.⁵⁰ Scott Siraj al-Haqq Kugle, jedan od najznačajnijih predstavnika/ca ovakve hermeneutike, osmislio je njezinih sedam vodećih principa:

(1) urođeno dostojanstvo svih ljudskih bića kao nositelja/ica Božijeg daha; (2) svetost života kako bi sve osobe mogle slijediti najviše duhovne težnje za blagostanjem na ovom i spasenjem na onom svijetu; (3) etika pluralizma, jer Bog stvara različitost kao etički izazov za susret s drugim/om, brigu za drugoga/u i razumijevanje drugog/e kao način potpune samospoznaje; (4) pravedni poredak, jer je Božija poruka vječna, ali složena, kojom se objavljuju principi i promovira njihova fleksibilna primjena u društvenim okolnostima podložnim stalnim promjenama; (5) Božiji govor je smislen, te je njegovo tumačenje pravo i obaveza svih muslimana/ki kako bi otkrili/e šta Bog namjerava putem riječi Svetog pisma (imajući u vidu prepreke koje predstavljaju jezička ograničenja i gramatičke konstrukcije riječi); (6) vjera nadopunjuje razum, te se Kur'an mora razumjeti u svjetlu promotrivog iskustva, znanstvenog istraživanja i obrazloživih znanja o ljudskoj prirodi; (7) ljubav je cilj, jer, iako nas Kur'an podstiče da gradimo

44 Vidi, naprimjer: A. Barlas, „*Believing Women* in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*“, Austin, University of Texas Press, 2002. Vidi također: A. Kynsilehto (ur.), *Islamic Feminism: Current Perspectives*, Tampere, Juvenes Print, 2008.

45 Z. Mir-Hosseini, „Classical Fiqh, Contemporary Ethics and Gender Justice“ u: K. Vogt, L. Larsen i C. Moe (ur.), *New Directions in Islamic Thought: Exploring Reform and Muslim Tradition*, London, I.B. Tauris, 2009, str. 78.

46 „Prihvatanje autoriteta bilo koje grupe, a zatim pomirenje s njezinim pogrešnim tumačenjem islama, ne samo da čini osobu saučesnikom u kontinuiranoj zloupotrebi islama i zlostavljanju žena u ime islama, već također podrazumijeva da je izgubljena bitka oko značenja bez puno borbe“; A. Barlas, *supra* ref. 44, str. 11.

47 Vidi, naprimjer: Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven, Yale University Press, 1992; Z. Mir-Hosseini, *supra* ref. 45; A. Wadud, *supra* ref. 28. Vidi, također, općenito: L. Abu-Lughod (ur.), *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, Princeton, Princeton University Press, 1998.

48 Usporedi: A. Wadud, *supra* ref. 28.

49 Vidi, naprimjer: S. Habib, *supra* ref. 9.

50 S.S.H. Kugle, *supra* ref. 4, str. 41.

društva zasnovana na moralnom poretku koji zahtijeva pravila i zakone, dublji cilj iza ovog poretka je promicanje iskrene ljubavi između svake osobe i Boga, između pojedinaca/ki i vjerske zajednice, između članova/ica svake porodice i između seksualnih partnera/ica.⁵¹

Kugleov etički pristup, iako zasigurno „inspiriran“ muslimanskom modernističkom mišlju, dovoljno je oprezan da ne odstupi od islamskih pravnih i društvenih tradicija. Umjesto toga, on ih koristi komparativno, kako bi potkrijepio svoju tezu da kvir i trans muslimani/ke moraju biti reintegrirane i u potpunosti prihvaćene unutar umeta. Stoga, tvrdi on, Kur'an mora biti „oslobođen“, hadis (*hadith*) kritiziran, klasično tumačenje (*fikh*, *fiqh*) reevaluirano, islamski zakoni reformirani, *nafs* („sopstvo“ ili, u njegovom prijevodu, „duh“) oživljen, a islamski humanizam – oličan u pobožnom priznanju da „samo Bog zna najbolje“ – u potpunosti prihvaćen.⁵²

Kao hermeneutika kvintesencijalno orijentirana prema (boljoj) sutrašnjici, ovaj pristup analizira prošlost prvenstveno u potrazi za *principima* koji se mogu primijeniti u budućnosti; ne zarad „nezaustavljivog“ ljudskog „napretka“, već da bi umet mogao ponovno zadobiti svoj davno izgubljeni dodir sa transtemporalnim mirom muslimanske vjere. Nasuprot tome, neki drugi eksponenti/kinje ove globalno narastajuće struje bave se više materijalističkom kritikom islamskog prava i muslimanskih društava, nastojeći razotkriti njihove kako predmoderne tako i moderne predrasude.⁵³

Zaključak: mikrokozmički vidici mogućeg

Islamski feminizam i kvir i trans hermeneutike postupno su i sustavno razvili dinamične, historijski utemeljene analize islamskog prava – kao suštinski pluralističkog i višedimenzionalnog fenomena – i jednako živopisnog i raznolikog umeta, budeći nadu da su kontinuitet i budućnost pluralističke islamske pravne i teološke tradicije doista zamislivi izvan njezinih sumornih i dotrajalih kolonijalnih i modernističkih granica.

Zalaganje za dostojanstvo, priznanje i zaštitu kvir i trans muslimanskih zajednica i njihova autentičnog duhovnog iskustva time je stavljeno u prvi plan, čime je, nadajmo se, proširen opseg islamske misli kao fleksibilnog i pragmatičnog instrumenta socijalne pravde, sukladne javnoj svrsi (*maqāṣid*) šerijata. Ovo, međutim, treba shvatiti kao spor proces, zasnovan na solidarnosti i heterodoksnim oblicima suradnje, kao i na kontinuiranom istrajavanju na izgradnji mostova povjerenja. Brojni muslimanski kvir i trans kolektivi širom svijeta već uspješno koriste islamske feminističke (i druge feminističke) perspektive i mreže. U Pakistanu, naprimjer, rodno nebinarna zajednica *khwajasara* svoje autentično iskustvo temelji kako na vlastitoj kompleksnoj historiji i duhovnosti – mogulsko-indičkoj i sufijskoj – tako i na suvremenim mrežama potpore i otpora.⁵⁴ Vrijeme je, dakle, da se suradnja proširi i okuša, koliko god se to činilo teškim, i sa drugim dobronamjernim muslimanskim društvenim i vjerskim organizacijama. Hermeneutika budućeg

51 Ibid.

52 Vidi općenito: *ibid.*, str. 33–274

53 Vidi poglavito: S. Habib, *supra* ref. 9.

54 Vidi, naprimjer: V. Hamzić, *supra* ref. 3; V. Hamzić, “*The Dera Paradigm: Homecoming of the Gendered Other*” (2019.) 21(1) *Ethnoscripts* 34.

animirana neraskidivim vezama s prošlošću čini se sposobnom da prenebregne nerazumijevanje, mržnju i strah od drugačijeg, barem (za sada) na mikrokozmičkim razinama.

Literatura

- Abiad, N., *Sharia, Muslim States and International Human Rights Treaty Obligations: A Comparative Study*, London, British Institute of International and Comparative Law, 2008.
- Abu-Lughod, L. (ur.), *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East*, Princeton, Princeton University Press, 1998.
- AbuKhalil, A., „A Note on the Study of Homosexuality in the Arab/Islamic Civilization“, *Arab Studies Journal*, Vol. 1, No. 2 (1993), str. 32–34, 48.
- Ahmed, L. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven, Yale University Press, 1992.
- Al-Qāri' al-Harawī, 'A. (u. 1614.), *Fath bāb al- 'ināyah bi-sharh al-Niqāyah*, M.N. Tamim i H.N. Tamim (ur.), Beirut, 1997, tom 3.
- Ali, K., *Sexual Ethics & Islam: Feminist Reflections on Qur'an, Hadith, and Jurisprudence*, Oxford, Oneworld, 2016. [2006]
- Amer, S., „Medieval Arab Lesbians and Lesbian-Like Women“, *Journal of the History of Sexuality*, 18(2) (2009), 215.
- Bahreini, R., „From Perversion to Pathology: Discourses and Practices of Gender Policing in the Islamic Republic of Iran“ *Muslim World Journal of Human Rights* 5 (1) (2008).
- Barlas, A. „*Believing Women“ in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*. Austin, University of Texas Press, 2002.
- Bencheikh, J.E., „Poésie bachiques d'Abu Nuwas, thèmes et personnages“, *Bulletin d'Études Orientales* 18 (1) (1963–1964).
- Butler, J., „Imitation and Gender Insubordination“ u: D. Fuss (ur.), *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*, New York, Routledge, 1991, str. 13–31.
- Cook, M., *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Coulson, N.J., *A History of Islamic Law*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1964.
- Dunne, B.W., „Homosexuality in the Middle East: An Agenda for Historical Research“, *Arab Studies Quarterly*, 12 (5) (1990).
- E.K. Rowson, „The Effeminate of Early Medina“, *Journal of the American Oriental Society*, 111(671) (1991).
- El-Rouayheb, K., „The Love of Boys in Arabic Poetry of the Early Ottoman Period, 1500–1800“ *Middle Eastern Literatures* 3 (8) (2005).
- El-Rouayheb, K., *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500–1800*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.
- Foucault, M., *The History of Sexuality*. London, Penguin, 1978, tom 1.
- Gartner, N., „Articulating Lesbian Human Rights: The Creation of a Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Lesbians“, *UCLA Women's Law Journal*, 14 (61) (2005).

- Habib, S. (ur.), *Islam and Homosexuality*. Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 1-2.
- Habib, S., „Introduction“ u: S. Habib (ur.), *Islam and Homosexuality*. Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 1.
- Habib, S., *Female Homosexuality in the Middle East: Histories and Representations*. New York, Routledge, 2007.
- Hallaq, W.B., *Shari‘a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. [2009]
- Hamzić, V., „A Renaissance Interrupted? Debating Personhood through a Sexual Act in the Twelfth-Century Christianate and Islamicate Worlds“ u: S. Schmidtke (ur.), *Studying the Near and Middle East at the Institute for Advanced Study, Princeton, 1935–2018*, Piscataway, Gorgias Press, 2018, str. 308–321.
- Hamzić, V., „A Renaissance Interrupted? Personhood, ‘Sodomy’ and the Public in Twelfth-Century Christian and Islamic Proto-Civil Legality“ u: Y. Emerich (ur.), *Le public en droit privé*, Montréal, McGill University Press, 2019, str. 221–243.
- Hamzić, V., „The Dera Paradigm: Homecoming of the Gendered Other“, *Ethnoscripts*, 21(1) (2019), 34.
- Hamzić, V., *Sexual and Gender Diversity in the Muslim World: History, Law and Vernacular Knowledge*. London, Bloomsbury, 2019. [2016]
- Ismail, S., „The Politics of Historical Revisionism: New Re-Readings of the Early Islamic Period“ u: M. Browsers i C. Kurzman (ur.), *An Islamic Reformation?* Oxford, Lexington Books, 2004, str. 101–124.
- Jamal, A., „The Story of Lot and the Qur‘ān’s Perception of the Morality of Same-Sex Sexuality“, *Journal of Homosexuality*, 41 (1) (2001).
- Kugle, S.S.H., „Sexuality, Diversity, and Ethics in the Agenda of Progressive Muslims“ u: O. Safi (ur.), *Progressive Muslims on Justice, Gender, and Pluralism*. Oxford, Oneworld, 2004, str. 190–234.
- Kugle, S.S.H., *Homosexuality in Islam: Critical Reflection on Gay, Lesbian, and Transgender Muslims*. Oxford, Oneworld, 2010.
- Kynsilehto, A. (ur.), *Islamic Feminism: Current Perspectives*. Tampere, Juvenes Print, 2008.
- Mir-Hosseini, Z., „Classical *Fiqh*, Contemporary Ethics and Gender Justice“ u: K. Vogt, L. Larsen i C. Moe (ur.), *New Directions in Islamic Thought: Exploring Reform and Muslim Tradition*. London, I.B. Tauris, 2009, str. 77–88.
- Murray, S.O. i W. Roscoe, *Islamic Homosexualities: Culture, History, and Literature*. New York, New York University Press, 1997.
- Murray, S.O., „The Will Not to Know: Islamic Accommodations of Male Homosexuality“ u: S.O. Murray i W. Roscoe, *Islamic Homosexualities: Culture, History, and Literature*, New York, New York University Press, 1997, str. 28–32.
- Musić, R., „Queer Visions of Islam“ u: S. Habib (ur.), *Islam and Homosexuality*, Santa Barbara, Praeger, 2010, tom 2, str. 327–346.
- Rowson, E.K., „The Effeminates of Early Medina“ *Journal of American Oriental Society*, 111 (671) (1991).

- Schacht, J., *An Introduction to Islamic Law*. Oxford, Clarendon Press, 1964.
- Shalakany, A.A., „Islamic Legal Histories“, *Berkley Journal of Middle Eastern & Islamic Law*, 1 (1) (2008).
- Wadud, A., *Inside the Gender Jihad: Women's Reform in Islam*. Oxford, Oneworld, 2007. [2006]
- Wright Jr., J.W. i E.K. Rowson (ur.), *Homeroeticism in Classical Arabic Literature*, New York, Columbia University Press, 1997.
- Ze'evi, D., *Producing Desire: Changing Sexual Discourse in the Ottoman Middle East, 1500-1900*, Berkeley, University of California Press, 2006.

O autoru

Vanja Hamzić je doktor nauka, predaje i istražuje pravo, historiju i antropologiju u Školi orijentalnih i afričkih studija – SOAS pri Univerzitetu u Londonu (vh1@soas.ac.uk). Njegov dugogodišnji akademski rad primarno se tiče muslimanskih i drugih rodno i seksualno raznolikih zajednica, kako živućih tako i historijskih, posebno na prostorima današnjeg Pakistana, Indonezije, Senegala i Louisiane. U tom smislu, osobito ga zanima pakistanska rodno nebinarna zajednica khwajasara, kao i niz historijskih zapadnoafričkih zajednica i identiteta, njihova složena društva, te njihov intimni i javni otpor kolonijalnim i drugim oblicima cisheteronormativiteta. Dr. Hamzić je objavio niz zapaženih stručnih studija, od kojih se izdvajaju knjige *Control and Sexuality: The Revival of Zīnā Laws in Muslim Contexts* (s dr. Zibom Mirom Hosseinijem, 2010) i *Sexual and Gender Diversity in the Muslim World: History, Law and Vernacular Knowledge* (2016, 2019). Dr. Hamzić trenutno radi na studiji rodne različitosti i kozmološkog pluralizma u Senegambiji i kolonijalnoj Louisiani tokom osamnaestoga stoljeća, s fokusom na rodno nebinarne porobljene zapadnoafričke zajednice i njihov otpor sustavnom rasističkom kolonijalnom rodnom nasilju.

Trans* u kontekstu teologije i Crkve: Pledoaje za promjenu perspektive

Stephanie Bayer

U siječnju 2023. godine inicijativa *#OutInChurch* – *Za Crkvu bez straha*¹ proslavila je svoju prvu godišnjicu osnivanjem udruge. *#OutInChurch* je inicijativa više od 500 LGBTIQ+ osoba koje prvenstveno u Njemačkoj rade u Rimokatoličkoj crkvi puno radno vrijeme ili volonterski. U javnost je istupila u siječnju 2022. godine kolektivnim činom autanja i manifestom. U popratnom i vrlo dirljivom dokumentarcu ARD-a „Kako nas je Bog stvorio“ [„Wie Gott uns schuf“]² predstavljeno je više od 100 sudionika/ca inicijative *#OutInChurch*, koji gledateljstvu posreduju uvid u svoj život kao LGBTIQ+ osoba u Crkvi. U toj inicijativi sudjeluju i trans* osobe, koje izvještavaju o iskustvima diskriminacije, isključivanja, silnoj patnji,

egzistencijalnim strahovima i svom suočavanju s činjenicom da kao trans* osobe u Rimokatoličkoj crkvi nisu vidljive – ni priznate ni prepoznate.

I u okrilju drugih religija, kao primjerice islama ili židovstva, trans* osobe se moraju boriti za priznanje, a razgovor o toj temi sve više izlazi u prvi plan. Iako stručnjaci/kinje židovstvo i islam ne opisuju načelno neprijateljskim prema trans* osobama, odnos prema trans* osobama „i u židovstvu i u islamu, kako u teoriji tako i u praksi, obilježavaju proturječja“.³ Tako u slučaju islama, primjerice, važnu ulogu kada je u pitanju priznanje trans* osoba igra to o kojoj je islamskoj zemlji riječ. No, jednu stvar možemo reći sa sigurnošću – pogled

1 Usp. <https://outinchurch.de/> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

2 Usp. <https://www.ardmediathek.de/sendung/wie-gott-uns-schuf/Y3JpZDovL3JlY1vbmxbmUuZGUvd2llWdvdHQtYW5zLXNjaHVm> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

3 <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/muslimisch-juedisches-abendbrot/transgender-im-islam-und-im-judentum-18143767.html> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

u povijest pokazuje na koliko su različitih načina ljudi živjeli islam i islamsku vjeru.⁴

Zbog te raznolikosti, kao i precizne obrade i analize, koju tema trans* zahtijeva u svakoj religiji od njezinih teologa i teologinja, u ovom se prilogu kao rimokatolička teologinja ograničavam na Rimokatoličku crkvu i teologiju, premda je jasno da je istraživanje o toj temi poželjno i u drugim religijama.

Nepostojanje puta dijaloga – rezultat analize

Pojedine biskupije njemačkog govornog područja – vjerojatno i u mnogim drugim dijelovima svijeta – već su godinama suočene s upitima vezanim za odnošenje prema trans* osobama, posebno u pogledu njihove sposobnosti za brak, matičnih knjiga, radnih odnosa, kumstava i mnogih drugih pitanja. Ta činjenica, baš kao i iskustva koja su izašla na vidjelo u okrilju inicijative *#OutInChurch*, predstavlja simptom duboko ukorijenjenog problema – trans* osobe u katoličko-crkvenim kontekstima često ostaju nezapažene, svjesno ih se isključuje ili jednostavno ignorira. Posljedica toga je govorna nesposobnost Crkve i teologije i u pogledu pojedinačnih trans* osoba i u znanstvenom kontekstu.

Ali nije moguće razabrati da crkveno učiteljstvo to stanje percipira kao problem. Štoviše, unatoč upitima, crkveno učiteljstvo ne nalazi nikakav razlog da se pozabavi tom temom prije svega iz perspektive trans* osoba, nego se u najboljem slučaju uvijek iznova poziva na nekoliko već poznatih očitovanja uz

izbjegavanje interdisciplinarnog diskursa i ignoriranje suvremenih znanstvenih spoznaja. Zabrinjavajući primjer načina na koji se unutar Rimokatoličke crkve odnosi prema fenomenu trans* i trans* osobama predstavlja Memorandum nadbiskupa Milwaukeeja Jeromea Listeckog, koji je objavljen koncem rujna 2021. godine.

U tom dokumentu, koji je dostavljen svim članovima američke biskupske konferencije, predsjedatelj Povjerenstva za pitanja crkvenog prava i crkvene uprave izvještava da je u više slučajeva „žena koja živi trasrodni identitet“ [„a women living under a transgendered identity“] nesvjesno, uz ostalo, primljena u sjemenište. Neki članovi tog povjerenstva zbog toga su se izjasnili za provjeru biološkog spola mogućih svećeničkih kandidata, npr. putem DNK testa, da bi se dokazalo da je riječ o „samo muškarcima“ [„only men“] „koji posjeduju potrebne fizičke i psihičke kvalitete“ [„who possess the requisite physical and psychological qualities“].⁵

Još jedan dokaz nedostatka svijesti o tom problemu predstavlja dokument koji je 2019. godine objavila Kongregacija za katolički odgoj pod naslovom „Kao muško i žensko stvori ih“. U njemu se, primjerice, govori o tome da trans* osobe mogu „slobodno odabrati svoj spol“, što predstavlja šamar u lice za trans* osobe. Osim toga, pojmovi se netočno miješaju, generaliziraju ili izjednačavaju.⁶ Dakle, ne može se govoriti o „putu dijaloga“, kako glasi podnaslov tog dokumenta – i to već samo na temelju njegovog autoreferencijalnog karaktera.

4 <https://aktuelles.uni-frankfurt.de/veranstaltungen/queer-im-islam-tagung-zu-homosexualitaet-und-transgender/> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

5 Usp. <https://bit.ly/3DyHCp7> und <https://bit.ly/3DB1Z4T> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

6 Usp. Kongregation für das Katholische Bildungswesen, *Als Mann und Frau schuf er sie. Für einen Weg des Dialogs zur Gender-Frage im Bildungswesen*, Vatikanstadt, 2019, br. 11 i 25.

Rodne studije kao izazov za teologiju i Crkvu

Uzrok takvog neadekvatnog postupanja nalazi se u katoličkoj „kritici roda“ u okviru koje se upozorava na „rodnu ideologiju“. Pritom se netočnim optužbama i narativima stvara slika neprijatelja protiv kojeg se treba boriti. Tko točno stoji iza te „ideologije“, to nije jasno. No, prema tom dokumentu, u sliku neprijatelja spadaju u najmanju ruku „rodne teorije“ koje pokazuju „progresivni proces denaturalizacije ili uklanjanja prirode, pa čak i totalnu opciju za odluku emocionalnog subjekta“.⁷ Taj rimski dokument unutar te „ideologije“ smješta i fenomen transrodnosti. Osobe koje se spolno „drugačije identificiraju“ predstavljaju protivnost prirodnom poretku.

No, to nediferencirano odnošenje prema rodnim studijama i slijedom toga prema transrodnosti, koje za Rimokatoličku crkvu nesumnjivo predstavlja izazovan zadatak, ne odražava odnos prema novim izazovima kakav je formulirao Drugi vatikanski sabor u svojoj pastoralnoj konstituciji „*Gaudium et spes*“ jer taj koncilski dokument ne podrazumijeva da moramo poduzeti bilo kakvo isključenje kao temelj izlaganja vjere. Aktualne izazove trebamo prihvatiti kritički i konstruktivno „kako bi se objavljena istina sve dublje shvaćala, bolje razumjela i prikladnije navještala“.⁸

Dakle, baviti se ozbiljno i interdisciplinarno temom trans*, to bi značilo i ozbiljno shvatiti rodne studije kao izazov, tj. osloboditi se prije svega paušalnih optužbi za ideologiju da bismo

uopće mogli uočiti pozitivan potencijal rasta za crkveno učenje. „To pretpostavlja našu spremnost da se otvorimo središnjim pitanjima rodnih studija uvažavajući njihove jake strane [...]. Taj proces otvaranja ponekad raskriva i naše vlastite slabosti, koje često držimo pod ključem u korist svojih vlastitih stavova. Slabosti se često skrivaju u tobožnjim snagama jer se katolički obilježeno protuslovlje temelji na neraskidivo isprepletenom odnosu spola i roda, prirode i kulture.“⁹ Kritičari i kritičarke već godinama opetovano naglašavaju da se ta prirodNOPravna argumentacija temelji na kružnom razmišljanju (*petitio principii*) „prema kojem se iz prirode ekstrahira ono što je prethodno u nju projicirano, pa stoga priroda nije normativna sama po sebi nego samo tragom ‘antropološkog projekta’ upućenog na nju“.¹⁰

Praktične posljedice katoličke „kritike roda“

Posljedice tog ustrajavanja na klasičnoj koncepciji prirodnog prava očituju se u izoliranosti crkvenog učiteljstva od društvenog i znanstvenog diskursa, ali prije svega i od životnog svijeta brojnih vjernica i vjernika. Osim toga, na svjetlo dana izlaze i ozbiljni učinci na pojedince/ke i njihove biografije.

Stavovi Rimokatoličke crkve i negiranje znanstvenih spoznaja mogu rezultirati patologizacijom, diskriminacijom i stigmatizacijom rodnih manjina. S tim povezana isključenja određenih skupina odnose se, s jedne strane, na unutarcrkvenu razinu, kao što je to,

7 Nav. dj., br. 19.

8 *Gaudium et spes. Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute*, br. 44.

9 Gerhard Marschütz, *Jenseits des biologischen Geschlechts? Anmerkungen zur katholischen „Gender-Kritik“* (Broschüre), Bregenz, 2021, 10. (<https://plan-g.at/images/ueber-uns/news/2021/Marschütz-web-kl.pdf>).

10 Nav. dj., 11.

naprimjer, moguće pokazati iz pastoralno-teološke perspektive – doktrinarno pozicioniranje silno otežava pastoralnu praksu, baš kao i dušobrižničku pratnju, i može uzrokovati resantiman. Povrh toga, pozicije crkvenog učiteljstva ne odgovaraju pastoralnoj praksi koja se živi u mnogim župama i zajednicama. Ta isključenja, s druge strane, negativno utječu i na općedruštvena kretanja i podržavaju opresivne sustave.

To je razlog zbog kojeg su trans* osobe u cjelini nesrazmjerno pogođene diskriminatornim iskustvima na radnom mjestu, u slučaju zaduživanja, zatim visokom stopom nezaposlenosti i suicidalnošću. Ti čimbenici, kao i cijeli proces tranzicije, mogu silno utjecati na partnerstvo, obitelj i društveno okruženje trans* osobe, potičući društvenu izolaciju, diskriminaciju, osjećaj usamljenosti i ostavljenosti.

Na to se diljem svijeta nadovezuje neshvatljivo velik broj zločina iz mržnje prema trans* osobama, ali i diskriminacija od strane desničarskih nacionalističkih stranaka i vlada, kao što su primjerice pogrdne i polemične izjave i novi zakoni neprijateljski nastrojani spram trans* osobama.

Promjena paradigme

Istodobno se često čini da je trans* već postao sastavnica glavnih društvenih tokova. Kvirnes i trans* nikad nisu bili tako vidljivi i zamjetljivi kao danas. Prije svega se u popularnoj kulturi već nekoliko desetljeća pojavljuju likovi i osobe čiji pripisani spol nije u suglasju s njihovim rodnim iskustvom.

No, pritom ne smijemo zanemariti da se često prikazuje normativna slika trans* bivanja koja ne postoji i uzrokuje stvaranje stereotipa (transnormativnost). Iako se u biografijama mogu uočiti objedinjavajući elementi, može se pronaći i čitav spektar najrazličitijih životnih stilova trans* osoba. Pogotovo zahvaljujući istraživanjima različitih znanstvenih, pa i humanističkih disciplina, možemo promatrati promjene u klasifikaciji fenomena transrodnosti u posljednjih dvadeset godina. Na to se nadovezuju temeljne rasprave u našem društvu koje dovode u pitanje strogu kategorizaciju na čisto muško i čisto žensko u tjelesnom, psihičkom, ali i društvenom području. Promišljaju se i ustanovljuju mjere medicinskog liječenja i društvenog shvaćanja koje u većoj mjeri trebaju uzeti u obzir raznolikost ljudskih tijela.

Znakovi vremena

Ove spoznaje predstavljaju izazov Rimokatoličkoj crkvi i teologiji da se temeljito suoče s temom transrodnosti, ali i da se izlože životnim pričama pojedinih trans* osoba, jer se ta tema, kao prvo, tiče teologije kao znanosti i kao promišljanja društvenih i crkvenih zbivanja. Kao drugo, ta se tema tiče i Crkve kao institucije koja, prema ekleziologiji Drugoga vatikanskog sabora, mora gajiti zanimanje za sve stvarnosti i kojoj „ništa istinski ljudsko“ nije strano.¹¹ Ako nalog formuliran u „*Gaudium et spes*“ – uvijek „tražite znakove vremena i tumačite ih u svjetlu Evandjelja“¹² – shvatimo ozbiljno, tada ćemo biti u stanju kao znak vremena percipirati i rastuću svijest o dostojanstvu i pravima trans* osoba i njihovih životnih situacija.

11 *Gaudium et spes. Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute*, br. 1

12 Nav. dj., br. 4.

Uostalom, znakovi vremena nisu nekakve veličine ili proizvoljni fenomeni, a pogotovo ne trendovi; naprotiv, puno više obilježavaju mjesta na kojima je ugrožena i zapriječena ljudskost, a ljudsko dostojanstvo i životi na kocki.¹³ Samo crkva koja nastoji prepoznati i razumjeti te znakove bit će i crkva u suvremenom svijetu, jer je njezina zadaća naviještati oslobađajuću poruku Kraljevstva Božjega u suvremenom svijetu, jezikom dotičnog vremena i dotičnog društva. Tu sposobnost govora moći će dosegnuti samo ako se posveti životnim pitanjima ljudi u svom vremenu i društvu u kojem se zatekla. Dakle, pitanja i mjesta ljudi današnjice od presudnog su značenja za današnju Crkvu.

U tom kontekstu i prvi paragraf „Gaudium et spes“ mora polučiti stvarne posljedice: „Radost i nada, žalost i tjeskoba današnjih ljudi, osobito siromašnih i nevoljnika svih vrsta, također su radost i nada, žalost i tjeskoba Kristovih učenika.“ To znači da svoje vlastite zadaće razumijemo polazeći od onih koji su ugroženi i koje nitko ne čuje – a to uključuje i trans* osobe. Zbog toga je unutar teologije neophodno interdisciplinarno, suvremeno i humano suočavanje s temom trans*.

Neophodna promjena perspektive

Upravo pastoralno-teološki pogled na tu temu omogućuje Crkvi promjenu perspektive, koja joj je tako hitno potrebna, jer: „Praktično-teološka pitanja i problemi izbijaju [...] osobito tamo gdje stari obrasci djelovanja više ne funkcioniraju, a stara tumačenja postaju

upitna [...], gdje svakodnevni život postaje dvosmislen i krhak [...] [Ona] nastaju tamo gdje – često strukturalno ukorijenjene – nepravda i diskriminacija narušavaju ljudsko dostojanstvo, gdje je život ugrožen ili ranjen, jer na tim mjestima opreka biblijskoj viziji postaje očigledna, a nužnost djelovanja hitna.“¹⁴

Ta promjena perspektive zahtijeva da polazište svih promišljanja tražimo i pronalazimo u životima, u svakodnevici onih ljudi koji su još uvijek diskriminirani zbog svog trans* bivanja u svjetovnom i crkvenom kontekstu. Potrebno je učiniti vidljivim njihova iskustva kao i društvene okolnosti koje ta iskustva uvjetuju. Riječ je u konačnici o solidarnosti s bližnjima i o zajedničkom nastojanju da se kršćanska praksa oblikuje na način koji promiče život.

Svojim izvješćima o iskustvima i zahtjevima upravo nas na taj korak poziva inicijativa #*OutInChurch*. Sada nije samo u rukama pojedinih biskupija ili župa nego prije svega u rukama nositelja i nositeljica odgovornosti u Rimokatoličkoj crkvi da ozbiljno shvate ta iskustva i iz njih izvedu odgovarajuće stavove i djelovanje. To, primjerice, uključuje mjere iz oblasti radničkog prava, pitanje priznanja i preradu povijesti krivnje.

I naposljetku, ali ne manje važno, Crkva i teologija moraju se izložiti pitanju koje će teološke slike, koncepcije i teorije još uvijek vrijediti, a koje neće ako ozbiljno shvatimo životne priče trans* osoba.

S njemačkoga prevela Tanja Grabovac

13 Usp. Hans-Joachim Sander, „Theologischer Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute Gaudium et spes“, u: Peter i Hilberath Hünermann, Bernd Jochen (ur.), *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil* (sv. 4), Freiburg im Breisgau, 2005, 581-886, 868.

14 Stephanie Klein, *Der Alltag als theologiegenerativer Ort*, 62, u: Haslinger, Herbert (ur.), *Handbuch Praktische Theologie. Grundlegungen*, Mainz, sv. 1, 1999, 60-67.

Literatura

- ARD Mediathek, <https://www.ardmediathek.de/sendung/wie-gott-unsschuf/Y3JpZDovL3JiYi1vbmxpbnUuZGUvd2llWdvdHQtdW5zLXNjaHVm> (pristupljeno 1. 2. 2023.)
- Der Koran kennt viele Geschlechter, 2. 7. 2022., <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/muslimisch-juedisches-abendbrot/transgender-im-islam-und-im-judentum-18143767.html> (pristupljeno 1. 2. 2023.)
- Gaudium et spes, *Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute*, br. 44.
- Gaudium et spes. *Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute*, br. 1.
- Kongregation für das Katholische Bildungswesen, *Als Mann und Frau schufer sie. Für einen Weg des Dialogs zur Gender-Frage im Bildungswesen*, Vatikanstadt, 2019, br. 11 i 25.
- Marschütz, Gerhard, *Jenseits des biologischen Geschlechts? Anmerkungen zur katholischen „Gender-Kritik“* (Broschüre), Bregenz, 2021. (<https://plan-g.at/images/ueber-uns/news/2021/Marschütz-web-kl.pdf>).
- Out in church, <https://outinchurch.de/> (pristupljeno 1. 2. 2023.)
- „Queer im Islam“: Tagung zu Homosexualität und Transgender, 30. 11. 2022., <https://aktuelles.uni-frankfurt.de/veranstaltungen/queer-im-islam-tagung-zu-homosexualitaet-und-transgender/> (pristupljeno 1. 2. 2023.)
- Sander, Hans-Joachim, „Theologischer Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute Gaudium et spes“, u: Hünermann, Peter i Hilberath, Bernd Jochen (ur.), *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil* (sv. 4), Freiburg im Breisgau, 2005, 581–886, 868.
- Transgender students ‘unknowingly’ admitted to Catholic seminaries, archbishop warns, authors: Christine Rouselle, Joe Bukuras, Catholic News Agency, <https://bit.ly/3DB1Z4T> (pristupljeno 1. 2. 2023.)

O autorici

Magistrica **Stephanie Bayer** studirala je katoličku teologiju i religijsku pedagogiju u Linzu (Austrija) i Parizu (Francuska). Od 2019. je sveučilišna asistentica na Institutu za praktičnu teologiju pri Katoličkom teološkom fakultetu Sveučilišta u Beču, gdje piše doktorsku disertaciju iz oblasti pastoralne teologije, a na temu trans* u kontekstu Rimokatoličke crkve i teologije. Težišta njezinog istraživačkog rada su rodne, kvir i trans* studije.

**Oaze solidarnosti
i otpora:
Aktivistički
pothvati**

IV

Učimo zajedno hoditi i raširimo prostor svoga šatora

Mate Uzinić,
riječki nadbiskup

Kao što je poznato, Katolička crkva nalazi se u sinodalnom hodu.¹ U prvoj polovici veljače 2023. u Pragu je održana kontinentalna etapa za Europu. Pripravni dokument kontinentalne etape Sinode o sinodalnosti nosi naslov preuzet od proroka Izaije (54,2) – *Raširi prostor svoga šatora*.² Taj dokument u br. 39 tvrdi: „Među onima koji traže snažniji dijalog i gostoljubiviji prostor nalazimo i one koji iz raznih razloga osjećaju napetost između pripadnosti Crkvi i svojih afektivnih odnosa, kao što su: rastavljeni i ponovno vjenčani, samohrani roditelji, ljudi koji žive u poligamnom braku, LGBTIQ+ osobe itd. Sažeci pokazuju kako ovaj zahtjev za prihvaćanje predstavlja izazov mnogim

krajevnim Crkvama: *‘Ljudi traže da Crkva bude utočište za ranjene i slomljene, a ne institucija za savršene. Žele da Crkva susreće ljude gdje god se nalazili, da im bude suputnicom na njihovu životnom putu umjesto da ih osuđuje, te da gradi stvarne odnose kroz brigu i autentičnost, a ne osjećaj superiornosti (BK SAD).’*³

Na potrebu dijaloga i gostoljubivijeg prostora u Crkvi za LGBTIQ+ osobe više nas je puta i ranije potaknuo papa Franjo. U pobudnici *Amoris laetitia*,⁴ u br. 250, podsjeća nas da se „Crkva mora ugledati na Gospodina Isusa, koji ide u susret svakoj osobi, bez iznimke“.⁵ U duhu te misli, osjetio sam se ponukanim na

1 O tome što je to sinodalni put pogledati više na: <https://www.synod.va/en.html>.

2 Usp. „*Enlarge the space of your tent*” (Is 54:2) – *Working Document for the Continental Stage*, General Secretariat of the Synod, 2023, https://www.synod.va/en/highlights/working-document-for-the-continental-stage.html?fbclid=IwAR3YuZdosotmuExouBx3S-n5_cDZC56nsivQagZ_IZ7G9jpHogIHTISXVog.

3 Isto, str. 22–23.

4 Usp. Papa Franjo, *Amoris Laetitia – Radost ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2016.

5 Isto, str. 196.

Međunarodni dan borbe protiv homofobije 2021. godine objaviti tekst na Facebook stranici i pozvati na dužnost da „svaku osobu, bez obzira na njezinu seksualnu orijentaciju, (...) poštujemo u njezinu dostojanstvu i prihvaćamo s poštovanjem, te (...) pomnjivo izbjegavamo svaki znak nepravdne diskriminacije, posebice bilo koji oblik agresije i nasilja.”⁶ Istaknuo sam također dužnost da takvim osobama i njihovim obiteljima „zajamčimo obzirno pastoralno vodstvo tako da oni koji pokazuju homoseksualne sklonosti mogu dobiti pomoć koja im je potrebna kako bi u potpunosti razumjeli i ostvarili Božju volju u svom životu.”⁷ Izrazio sam i žaljenje, koje i danas osjećam, što još uvijek ima katolika koji se s ovim ne slažu i osobito što ima onih koji misle da služe Kristu i Crkvi diskriminacijom, agresijom i nasiljem, uvredama i pogrđnim komentarima na račun homoseksualnih osoba. Od homoseksualnih osoba zamolio sam oprostjenje što se zbog ovoga mogu i dalje osjećati odbačeni i od Crkve, ali i što oni i obitelji kojima pripadaju još uvijek u Crkvi, koja kao „obitelj obitelji“ treba biti obitelj za sve svoje članove, ne mogu dobiti ono obzirno pastoralno vodstvo koje im prema *Amoris laetitia* treba biti zajamčeno.

Pozivajući se na vijest Informativne katoličke agencije, koja je prenijela odgovor pape Franje na neka pitanja isusovačkog svećenika Jamesa Martina, angažiranog u pastoralu homoseksualnih osoba, prošle sam, 2022. godine, također na Dan borbe protiv homofobije, objavio kratak tekst na Facebook stranici, ističući riječi pape Franje kako je „Bog Otac i ne

niječe nijedno od svoje djece“. A Božji „stil“ je „blizina, milosrđe i nježnost“.⁸ Na pitanje o tome što bi kazao LGBTQI+ katoliku koji je doživio odbacivanje od Crkve, papa je odgovorio: „Želio bih da to prepoznaju ne kao ‘odbacivanje Crkve’, nego kao odbacivanje ‘ljudi u Crkvi’. Crkva je majka i okuplja svu svoju djecu. Uzmimo za primjer prisposobu o gostima na gozbi: ‘pravednici, grešnici, bogati i siromašni, itd.’ (Matej 22, 1-15; Luka 14, 15-24). ‘Selektivna’ Crkva, ‘čiste krvi’, nije Sveta Majka Crkva, nego prava sekta.”⁹

Papa Franjo je i u srpnju 2021. poslao Jamesu Martinu vlastoručno pismo na španjolskom jeziku u povodu webinara „Outreach 2021.“, u kojem je istaknuo da se Bog „s ljubavlju približava svakom od svoje djece, svima i svakome od njih... Njegovo srce je otvoreno za svakoga. On je Otac“. „Molim za tvoje vjernike, tvoje ‘župljane’, za sve one koje je Gospodin stavio pored tebe da brineš i skrbiš za njih, da ih štitiš i činiš da rastu u ljubavi Gospodina našega Isusa Krista“, zaključio je Papa.¹⁰

Istaknuti europski kardinali Matteo Zuppi, nadbiskup Bologne i predsjednik Talijanske biskupske konferencije, i Jean-Claude Hollerich, nadbiskup Luksemburga, predsjednik Vijeća biskupskih konferencija zemalja članica EU-a (COMECE) i generalni relator Sinode biskupa, također su u pojedinim izjavama prema homoseksualnim osobama uputili evanđeoske riječi vrijedne spomena.

Kardinal Matteo Zuppi, u predgovoru knjige Luciana *Moie Chiesa e omosessualità*.

6 Cjelovita poruka je dostupna na <https://www.autograf.hr/molim-oprostenje-od-homoseksualnih-osoba/>.

7 Cjelovita poruka je dostupna na <https://www.autograf.hr/molim-oprostenje-od-homoseksualnih-osoba/>.

8 Usp. *Papa na upit o "LGBT" osobama: Bog je Otac i ne niječe nijedno od svoje djece*, <https://ika.hkm.hr/novosti/papa-lgbt-osobama-bog-je-otac-i-ne-nijece-nijedno-od-svoje-djece/>.

9 Isto.

10 Usp. *Papa u pismu Jamesu Martinu izrazio zahvalnost za njegov pastoral*, <https://www.bitno.net/vijesti/svijet/papa-pisao-jamesu-martinu-nastavi-putem-blizine-i-suosjecajnosti/>.

Un'inchiesta alla luce del magistero di Papa Francesco,¹¹ koju je 2020. objavila izdavačka kuća San Paolo, ističe nekoliko vrijednih promišljanja o toj temi, koja ću ovdje prenijeti. Zuppi podsjeća da „papa Franjo u *Amoris laetitia* i potom u Završnom dokumentu Sinode mladih, u vrlo uravnoteženoj i zahtjevnoj sintezi, poziva svećenike i pastoralne djelatnike da pomognu svima u otkrivanju i potpunom ostvarenju volje Božje u vlastitom životu. Pročitamo li cijelu pobudnicu, osobito njezino 8. poglavlje, shvatit ćemo da se taj poziv odnosi na sve, ne samo na homoseksualne osobe. Punina volje Božje za jednu osobu nije ista kao i za drugu osobu. Ono što nažalost još nije ostvareno u našim crkvenim zajednicama jest istinsko slušanje osobe u njezinoj životnoj situaciji; mi ne gledamo osobu kao što je gleda Bog, a On je gleda na jedincati način – pa zbog toga nismo sposobni za praćenje ljudi kako bismo im pomogli da budu u stanju otkriti vlastiti originalni odnos s Bogom. Onda kada u našim zajednicama uistinu započnemo gledati na osobe onako kako ih gleda Bog, tada će se i homoseksualne osobe – i svi drugi – početi osjećati dijelom crkvene zajednice koja je u hodu.“¹² Za kardinala Zuppija ustvari „nema potrebe za specifičnim pastoralom, već je potrebniji specifičan pogled na osobe, na svaku osobu prije negoli na kategorije. Moramo se paziti da osobe ne definiramo počevši od jednog od njihovih obilježja – čak i onda kada je to obilježje duboko povezano s njihovim identitetom – već moramo gledati osobu kao takvu, a kao kršćani moramo vidjeti sina i kćer Božju, koji imaju puno pravo da prime, osjete i žive ljubav Božju kao i svako

drugo dijete Božje. Pastoral bi morao činiti to i samo to. Pastoral kršćanske zajednice morao bi biti jedan i ujedinjen. On mora pomagati osobama da žive poput djece Božje u jedincatoj Božjoj obitelji u kojoj je svatko sličan ali različit; gdje je različitost pojedinca dar za obogaćenje zajednice; gdje se živi istinski poziv našega života, a on je da budemo Njegovi i sveti.“¹³ Zuppi se pita „kako su rizici integriranja homoseksualnih osoba u redoviti pastoral. Jesu li ti rizici možda veći od rizika koji se javljaju kada jedna obitelj nastoji kreativno integrirati specifične razlike svakog pojedinog sina i kćeri (katkad vrlo partikularne razlike)? Život zajednice i obitelji jest dinamička, često i konfliktualna zbilja, ali kako se uopće mogu vršiti ljubav Božja i milosrđe ukoliko ih se ne podvrgne i testu konfliktualnosti?“¹⁴

Kardinal Jean-Claude Hollerich, u intervjuu za dnevnik *L'Osservatore Romano* 24. listopada 2022., istaknuo je da „u Kraljevstvu Božjem ima mjesta za sve, uključujući razvedene i ponovno vjenčane kao i za homoseksualce. Kraljevstvo Božje nije neki ekskluzivni klub.“¹⁵ Također je istaknuo da „bez obzira na nastanak spolne orijentacije, naša braća i sestre homoseksualci kažu da nisu sami odabrali svoju seksualnu orijentaciju. Oni nisu nekakav pokvareni plod. Oni su također plod Boga Stvoritelja.“¹⁶

Među zaključcima gore spomenutog radnog dokumenta za kontinentalnu etapu Sinode o sinodalnosti u br. 101 čitamo da „zajednički hoditi kao Božji narod zahtijeva da prepoznamo potrebu

11 Usp. Luciano Moia i Matteo Zuppi, *Chiesa e omosessualità. Un'inchiesta alla luce del magistero di papa Francesco*, San Paolo Edizioni, 2020.

12 Matteo Zuppi, *Il cardinale Zuppi: gli omosessuali? La diversità di tutti è ricchezza*, https://www.edizionisanpaolo.it/varie_1/attualita/attualita--e--storia/libro/chiesa-e-omosessualita.aspx.

13 Isto.

14 Isto.

15 Jean-Claude Hollerich, *A poor Church, a living Church*, <https://www.osservatoreromano.va/en/news/2022-11/ing-045/a-poor-church-a-living-church.html>.

16 Isto.

za stalnim obraćenjem, kao pojedinci i kao zajednica. Na institucionalnoj i pastoralnoj razini, to se obraćenje pretvara u isto tako kontinuiranu reformu Crkve, njezinih struktura i njezina stila, na tragu težnje za stalnim 'osuvremenjivanjem' (*aggiornamento*), tom dragocjenom ostavštinom Drugoga vatikanskog koncila, u koju smo pozvani uprti svoj pogled dok slavimo njegovu šezdesetu obljetnicu".¹⁷

Neka nam navedena misao i sve rečeno budu poticaj da proširimo prostor svoga šatora kako bi svatko mogao pronaći svoje mjesto u Narodu Božjemu u zajedničkom hodu s Gospodinom. Tu želju u sinodalnom razdoblju želim izreći riječima iz završnog br. 103 spomenutoga radnog dokumenta: „Poruka Sinode je jednostavna: učimo zajedno hoditi i sjesti zajedno lomiti jedan kruh, kako bi svatko mogao pronaći svoje mjesto. Svi su pozvani sudjelovati na tom putovanju, nitko nije isključen. Na to se osjećamo pozvanima kako bismo vjerodostojno mogli naviještati Isusovo evanđelje svim narodima.”¹⁸

Literatura

- “*Enlarge the space of your tent*” (*Is 54:2*) – *Working Document for the Continental Stage*, General Secretariat of the Synod, 2023, [https://www.synod.va/en.html](https://www.synod.va/en/highlights/working-document-for-the-continental-stage.html?fbclid=IwAR3YuZdosotmuExouBx3S-n5_cDZC56nsivQagZ_LZ7G9jpH9gIHTfSXVog)
- Jean-Claude Hollerich, *A poor Church, a living Church*, <https://www.osservatoreromano.va/en/news/2022-11/ing-045/a-poor-church-a-living-church.html>
- Luciano Moia i Matteo Zuppi, *Chiesa e omosessualità. Un'inchiesta alla luce del magistero di papa Francesco*, San Paolo Edizioni, 2020.
- Mate Uzinić, *Molim oprostjenje od homoseksualnih osoba*, <https://www.autograf.hr/molim-oprostenje-od-homoseksualnih-osoba/>
- Matteo Zuppi, *Il cardinale Zuppi: gli omosessuali? La diversità di tutti è ricchezza*, https://www.edizionisanpaolo.it/varie_1/attualita/attualita--e--storia/libro/chiesa-e-omosessualita.aspx.
- Papa Franjo, *Amoris Laetitia – Radost ljubavi*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2016.
- *Papa na upit o “LGBT” osobama: Bog je Otac i ne niječe nijedno od svoje djece*, <https://ika.hkm.hr/novosti/papa-lgbt-osobama-bog-je-otac-i-ne-nijece-nijedno-od-svoje-djece/>
- *Papa u pismu Jamesu Martinu izrazio zahvalnost za njegov pastoral*, <https://www.bitno.net/vijesti/svijet/papa-pisao-jamesu-martinu-nastavi-putem-blizine-i-suosjecajnosti/>

¹⁷ „Enlarge the space of your tent” (*Is 54:2*) – *Working Document for the Continental Stage*, str. 46.

¹⁸ Isto.

O autoru

Mate Uzinić rođen je 17. rujna 1967. godine u Dubravi, u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji. Nakon završetka filozofsko-teološkog studija u Splitu, zaređen je za svećenika Splitsko-makarske nadbiskupije 27. lipnja 1993. Nakon trogodišnje pastoralne službe u župama Omić i Otrić-Struge, 1996. godine nastavlja studij u Rimu na Papinskom lateranskom sveučilištu, postigavši 2000. godine licencijat iz crkvenog i civilnog prava. Od 2001. rektor je Centralnoga bogoslovnog sjemeništa u Splitu. Dubrovačkim biskupom imenovan je 24. siječnja 2011. godine, a za biskupa je zaređen 19. ožujka iste godine. Papa Franjo imenovao ga je nadbiskupom koadjutorom Riječke nadbiskupije 4. studenoga 2020. godine. Nakon odreknuća dotadašnjeg nadbiskupa Ivana Devčića, od 11. listopada 2022. Mate Uzinić je riječki nadbiskup i metropolita. Vršio je više službi u Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, a danas je predsjednik Vijeća HBK za život i obitelj.

Queer i LGBTIQ+ aktivistički pokreti unutar Katoličke crkve

Tanja Grabovac

Teme koje se tiču LGBTIQ+ osoba, LGBTIQ+ prava, queer tematike, homoseksualnosti, rodnih identiteta, kao i pitanja religioznosti LGBTIQ+ osoba, LGBTIQ+ pastoralna, odnosa Katoličke crkve prema homoseksualnosti, udjeljivanju blagoslova queer i LGBTIQ+ parovima aktuelne su teme mnogobrojnih teoloških studija. Pružajući nove uvide i diskurse, ta teološka promišljanja o LGBTIQ+ pitanjima teže odgovoriti na potrebu prilaska ljudskoj seksualnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnim identitetima ne s diskriminatornom, nego s inkluzivističkom perspektivom. Vidljivost LGBTIQ+ tema u društvu i raznim univerzitetskim disciplinama utječe također na sve veću vidljivost LGBTIQ+ tema kako u teološkom diskursu tako i u crkvenim prostorima. U nekoliko prethodnih desetljeća mnogobrojne LGBTIQ+ grupe, inicijative i pokreti postali su vidljivi i aktivni unutar Katoličke crkve, kao i u drugim vjerskim zajednicama. Zbog velikog broja LGBTIQ+ pokreta koji postoje unutar

Katoličke crkve, ali i unutar drugih vjerskih zajednica, ovaj je rad usmjeren na prikaz nekoliko paradigmatičnih pokreta. Između ostalih, rad je usmjeren na inicijativu *#OutInChurch*, koja je potekla iz Njemačke, a riječ je o prvoj inicijativi kolektivnog autovanja u povijesti Katoličke crkve. Kroz osvrt na inicijativu *#OutInChurch*, njezine karakteristike i ciljeve, želja nam je prikazati potrebe i težnje LGBTIQ+ osoba unutar Katoličke crkve, a time i ciljeve drugih LGBTIQ+ aktivističkih pokreta unutar Katoličke crkve.

Inicijativa *#OutInChurch* – Za Crkvu bez straha

Coming out ili *autovanje* u najsžetijoj definiciji predstavlja čin autovanja vlastite seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Čin autovanja je, također, često dugotrajan proces samoprihvatanja, samospoznaje, otkrivanja vlastitog identiteta te

razumijevanja vlastitog identiteta ili seksualne orijentacije. U slikovitom smislu *coming out* znači „izlazak iz ormara“, a to će reći iz tmine ormara u kojem je seksualna orijentacija ili rodni identitet sakriven, zatamnjen, prigušen, tajan, nečujan, bolan, nevidljiv. Drugim riječima, *coming out* je proces izlaska iz samog sebe s ciljem prihvaćanja samoga sebe, ali i pozivom na prihvaćanje drugih. *Autovanje* postojanje i puninu jednog bića čini vidljivom, prisutnom i društveno validnom.

Početak 2022. godine, konkretno 24. siječnja, 125 članova/ica i radnika/ca te bivših radnika/ca Katoličke crkve u Njemačkoj javno je pokrenulo inicijativu *#OutInChurch – Za Crkvu bez straha*.¹

Dakle, više od sto aktivno angažiranih i/ili zaposlenih osoba u Crkvi, budućih potencijalno angažiranih te bivših zaposlenika/ica, uz to redovnica i svećenika, odvažilo se na čin autovanja u Katoličkoj crkvi prvi put u povijesti te institucije. Autovali su se kao lezbijke, gejevi, biseksualne osobe, trans, inter, queer, nebinarne osobe. Pokretači/ce inicijative zaposleni su kao dušobrižnici/e, pastoralni asistenti/ce, vjeroučitelji/ce u školama te na sličnim profesijama i pozicijama unutar Katoličke crkve.

Javno i kolektivno autovanje u Katoličkoj crkvi, kao takvo pionirsko i jedinstveno u povijesti te institucije, ne samo da je

potaknulo nego i nakon godinu dana još uvijek potiče mnoštvo drugih queer i LGBTIQ+ osoba angažiranih i/ili zaposlenih u Katoličkoj crkvi na autovanje i time pružanje podrške inicijativi *#OutInChurch*. Inicijativa trenutno broji više od 500 članova/ica, a više od 120 tisuća osoba potpisalo je peticiju koju je ona iznjedrila.²

Pored toga, u sklopu inicijative objavljen je zbornik i snimljen dokumentarni film *Wie Gott uns schuff – Coming out in der katholischen Kirche (Kako nas je Bog stvorio – Autovanje u Katoličkoj crkvi)*.³ U suradnji s Društvom katoličkih publicista (*Gesellschaft Katholischer Publizisten e.V. – GKP*) i Katoličkom medijskom udrugom (*Katholische Medienverband e.V. – KM*), Njemačka biskupska konferencija tom je dokumentarcu 3. studenog 2022. godine dodijelila Katoličku medijsku nagradu u televizijskoj kategoriji za dokumentarac.⁴

- 1 O inicijativi *#OutInChurch* pogledati na stranici <https://outinchurch.de/>, kao i u knjizi koja je nastala u njezinom okrilju: Michael Birnkschröder, Jens Ehebracht-Zumsande, Veronika Gräwe, Bernd Mönkebüscher, Gunda Werner (ur.), *Out in Church. Für eine Kirche ohne Angst, Freiburg, Herder, 2022.*
- 2 Peticiju možete pogledati i potpisati na linku: <https://shorturl.at/bpyN1>
- 3 O filmu: <https://outinchurch.de/film/>. Autori/ce filma su Hajo Seppelt, Katharina Kühn, Marc Rosenthal i Peter Wozny.
- 4 Važno je pročitati reakciju nositelja/ica inicijative *#OutInChurch* o dodijeli te nagrade u kojoj se, uz ostalo, kaže: “Sve dok ne uslijede konkretne akcije od strane biskupa, *#OutInChurch* smatra medijsku nagradu pokušajem čiste kampanje izgradnje imidža preko leđa queer osoba, a to onda nije ništa drugo negoli ‘pinkwashing.’” [“Solange seitens der Bischöfe keine konkreten Taten folgen, nimmt *#OutInChurch* die Verleihung eines Medienpreises als Versuch einer reinen Imagekampagne auf dem Rücken queerer Menschen wahr. Das ist dann nichts anderes als Pinkwashing.”] Čitava reakcija je dostupna na: <https://outinchurch.de/wp-content/uploads/2022/11/PM-Katholischer-Medienpreis-1.pdf>. Članak jednog od pokretača inicijative *#OutInChurch* o njezinom stanju, promjenama i perspektivama nakon jednogodišnjeg postojanja dostupan je na: <https://www.feinschwarz.net/ein-jahr-outinchurch/>.

Manifest inicijative

#*OutInChurch*

Inicijativa #*OutInChurch* u javnost je izašla sa sedam glavnih zahtjeva upućenih Katoličkoj crkvi. Zbog važnosti tih zahtjeva na teološko-znanstvenom nivou, ali istodobno i na crkveno-društvenom nivou, važno je navesti njihov cjelovit prijevod:⁵

1. Želimo da kao LGBTQ+ osobe možemo u Crkvi živjeti i raditi bez straha.
2. LGBTQ+ osobama mora se omogućiti nesmetan pristup svim zvanjima i zanimanjima bez bilo kojega oblika diskriminacije.
3. Prijeko je potrebno izmijeniti radno pravo u Crkvi.
4. Transparentni život u skladu s vlastitom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, pa i u partnerstvu, odnosno u građanskom braku nikada se ne smije kvalificirati kao povreda lojalnosti ili razlog za otkaz.
5. Izjave crkvenoga učiteljstva koje kaljaju rod i seksualnost ili više nisu u skladu s vremenom valja na temelju teoloških i humanističko-znanstvenih spoznaja revidirati. To je neizmerno važno napose imamo li na umu sveopću odgovornost Crkve za ljudska prava LGBTQ+ osoba.
6. LGBTQ+ osobama, bilo pojedinačno, bilo u paru, Crkva ne smije uskraćivati Božji blagoslov ni pristup sakramentima.

7. Crkva, koja se poziva na Isusa i na njegov navještaj, mora se odlučno suprotstavljati svakomu obliku diskriminacije i promicati kulturu različitosti.
8. Crkva je svojim postupanjem tijekom povijesti LGBTQ+ osobama prouzročila mnogo patnje. Očekujemo da biskupi u ime Crkve za to preuzmu odgovornost, revidiraju povijest institucijske krivnje i založe se za promjene koje zahtijevamo.

Karakteristike i ciljevi queer i LGBTQ+ pokreta unutar Katoličke crkve

Kako je biti LGBTQ+ osoba u Katoličkoj crkvi? U drugim vjerskim zajednicama? Konkretno, kako je, kao LGBTQ+ osoba, biti zaposlen u Crkvi, u nekoj od crkvenih institucija, škola, udruga... Poštuje li Crkva prava o zapošljavanju, nediskriminaciji na radnom mjestu? Koliko LGBTQ+ identitet i egzistencija smiju biti vidljivi u Crkvi? Postoje li sigurna mjesta i adekvatan pastoral za LGBTQ+ osobe u Crkvi?⁶ To su neka od pitanja koja se tiču položaja, prava i potreba LGBTQ+ osoba u Crkvi. Dakako, inicijativu #*OutInChurch*, kao i druge slične inicijative, kampanje, projekte, pokrete s LGBTQ+ pozadinom unutar crkvenog (ili crkvenih) područja, povezuju slične karakteristike i ciljevi, a mogli bismo ih ovako sažeti i obrazložiti:

5 <https://outinchurch.de/manifest/forderungen/kroatisch/?fbclid=IwAR1Apgl-qmsK9At3LzRqJo9swpsPg-W4L6MuHWqDPz4nJM-26z4OlgvBTrw>. Original na njemačkom jeziku dostupan je: #*OutInChurch* – *Für eine Kirche ohne Angst: Unsere Forderungen an die römisch-katholische Kirche*, u: Nav. dj., str. 26–27.

6 Pored zbornika *OutInChurch* pogledati neke od relevantnih studija: Tanja Grabovac, „LGBTQ und religiöse Identität in Bosnien und Herzegowina. Eine LGBTQ-sensible Pastoraltheologie?“, u: Maria Elisabeth Aigner, Rainer Bucher, Tanja Grabovac, Valeryia Saulevich (ur.), *Gendersensible Pastoraltheologie. Diverse Geschlechterrealitäten auf dem Prüfstand*, Innsbruck-Wien, Tyrolia, 2021, 157–168.; Mirjam Gräve, Hendrik Johannemann, Mara Klein (ur.), *Katholisch und Queer. Eine Einladung zum Hinschauen, Verstehen und Handeln*, Paderborn, Bonifatius, 2021.; John J. McNeill, *The Church and the Homosexual*, Boston, 4, 1993.; Gary David Comstock, *Unrepentant, Self-Afirming, Practicing, Lesbian/Bisexual/Gay People within Organized Religion*, New York, Continuum, 1996.

1. *Vidljivost* LGBTIQ+ osoba. Cilj je u Crkvi, a paralelno s tim i u raznim drugim društvenim, obiteljskim, vladinim, nevladinim ili obrazovnim krugovima, vidljivim učiniti živote i svakodnevne borbe LGBTIQ+ osoba. Riječju, dopustiti da se (za)čuje: „Ja postojim, tu sam!“
2. *Senzibiliziranost za LGBTIQ+ osobe*. Cilj je da Crkva, kao i sve druge religijske institucije, a paralelno s njima i razne druge društvene, vladine i nevladine institucije, postanu senzibilizirane i otvorene za pitanja, iskustva i poteškoće LGBTIQ+ osoba, naprosto za sve aspekte njihovog postojanja i životne borbe. Riječju, dopustiti da se (za)čuje: „Moja svakodnevna borba je iznimno bolna!“
3. *Prihvatanje LGBTIQ+ osoba*. Budući da je potreba za prihvaćanjem u zajednici jedna od temeljnih potreba svakog ljudskog bića, cilj je da LGBTIQ+ osobe budu istinski prihvaćene u samoj Crkvi, za čim i osobno žude. Riječju, dopustiti da se (za)čuje: „Ja sam tu kakav i kakva jesam i takav/takva želim biti prihvaćen/a!“
4. *Jednakopravnost LGBTIQ+ osoba*. Cilj je osigurati jednakopravnost queer/ LGBTIQ+ osoba unutar Crkve, dakle omogućiti uživanje istih prava kao i drugi/e bez obzira na rodni identitet ili seksualnu orijentaciju. Riječju, dopustiti da se (za)čuje: „Ja zaslužujem jednaka prava!“
5. *Kreiranje sigurnih mjesta za LGBTIQ+ osobe*. Cilj je osigurati postojanje sigurnih, otvorenih mjesta za LGBTIQ+ osobe unutar Crkve, crkvenih zajednica, crkvenih institucija, kao i u drugim vjerskim zajednicama i naposljetku u svim

segmentima društvenopolitičkog života. Riječju, dopustiti da se (za)čuje: „Mi postojimo i tu smo jedni za druge!“

Navedene karakteristike i ciljevi samo su neka od bitnijih obilježja inicijativa i pokreta za vidljivošću LGBTIQ+ osoba u Katoličkoj crkvi, ali i drugim vjerskim zajednicama i društvu općenito. Bez „izlaska iz ormara“, bez vidljivosti, LGBTIQ+ životi ostaju nevidljivi, nečujni, prožeti usamljenošću i iznad svega bolju. Jedan od pokretača inicijative *#OutInChurch* rekao je: „Bog dobiva prostor u životu tamo gdje se ljudi (mogu) pokazati onakvima kakvi jesu.“ [„Gott bekommt dort Raum im Leben, wo Menschen sich zeigen (können), wie sie sind“].⁷ *Coming out* kao čin autovanja u ovom kontekstu može se promatrati kao proces izlaska iz sfere zatvorenosti ka sferi otvorenosti, kao proces otvaranja suštine naše egzistencije u kojem se otvara prostor za doticaj sa onostranim, u kojem je proces otvaranja zapravo proces transcendiranja u doticaju onostranog i transcendentnog.

Više je nego znakovito da se u naslovu inicijative *#OutInChurch* kao centralna emocija tematizira strah – *Za Crkvu bez straha*. Naslov upućuje na strah kao jednu od temeljnih emocija koja prožima živote LGBTIQ+ osoba u Crkvi, ali i općenito u društvu. LGBTIQ+ osobe na svakodnevnoj razini prolaze kroz razne vrste straha od nasilja, straha od diskriminacije, od neprihvatanja, pa tako prolaze i kroz različite razine stresa.⁸ Nažalost, mjesto na kojem LGBTIQ+ osobe također osjećaju strah, diskriminaciju, razne oblike neugode i neprihvatanja jest upravo i Crkva. Jedan od potencijala LGBTIQ+ pokreta unutar Katoličke crkve, kao i unutar drugih

7 Jens Ehebracht-Zumsande, Diana Freyer, Bernd Mönkebüscher, „Wie alles begann und worum es geht“, u: Nav. dj., str. 19.

8 Više o *Minority Stress Model* pogledati u, npr.: Ruben Schneider, „Internalisierte LGBT*-Phobie und LGBT*-Minoritätenstress: die psychische Folgen der kirchlichen Verurteilung“, u: *Katholisch und Queer*, Nav. dj., str. 190-196.

vjerskih zajednica, jest upravo kreiranje sigurnih prostora podrške za LGBTIQ+ osobe.

Umjesto zaključka:

LGBTIQ+ aktivistički pokreti i grupe unutar vjerskih zajednica

Broj LGBTIQ+ pokreta, projekata, inicijativa i grupa u sklopu vjerskih zajednica je u konstantnom porastu. Zbog nemogućnosti njihovog sveobuhvatnog prikaza, ovo je poglavlje fokusirano na europske grupe koje mogu poslužiti kao polazna točka sveobuhvatnijih istraživanja.

Europski forum LGBTI+ kršćanskih grupa započeo je svoj rad 1982. godine, a trenutno okuplja više od četrdeset različitih kršćanskih grupa u više od dvadeset zemalja Europe.⁹ Pored Foruma, od 2011. godine aktivan je i Katolički LGBT+ komitet, koji okuplja različite katoličke grupe, a također surađuje i s Radnom skupinom za LGBT+ pastoral Njemačke biskupske konferencije.¹⁰

U Austriji je od 1990. godine aktivna ekumenska grupa *Homosexuelle und Glaube*,¹¹ koja se odnedavno zove *Queer Glauben Wien*, s ciljem obuhvaćanja svih queer osoba, a svoje početno ekumensko usmjerenje proširila je uključivanjem queer osoba iz drugih religijskih tradicija, kao i različitih svjetonazora.

U Njemačkoj je još od 1977. godine aktivna ekumenska grupa *Homosexuelle und Kirche*.¹² U Islamskoj zajednici u Njemačkoj od 2010. godine je aktivna grupa *Liberal-*

Islamischer Bund.¹³ Pored ostalih aktivnosti, LIB nudi razne sadržaje usmjerene pružanju podrške queer muslimanima/kama. Na području Zapadnog Balkana, konkretno u Hrvatskoj, djeluju dvije slične organizacije. Mihael Sečen i Neda Popović iz INTerO centra u Rijeci vode niz projekata pod nazivom „Neprocjenjiva“,¹⁴ koji su usmjereni pružanju pratnje i potpore LGBTIQ+ vjernicima i vjericama, kao i njihovim obiteljima i prijateljima/cama. Sa sjedištem u Zagrebu na području Hrvatske djeluje organizacija In bona fide – U dobroj vjeri,¹⁵ koja organizira razne projekte i sadržaje usmjerene LGBTIQ+ vjernicima/ama.

Na području Bosne i Hercegovine trenutno nije aktivna nijedna LGBTIQ+ grupa ili organizacija unutar vjerskih zajednica. S obzirom na sve veću vidljivost queer i LGBTIQ+ osoba i tematike u bosanskohercegovačkom društvu, realno je očekivati i nadati se osnivanju i pokretanju grupa, inicijativa ili pokreta koji bi bili usmjereni povezivanju teoloških, vjerskih i LGBTIQ+ pitanja.

9 Više o Forumu: <https://www.lgbtchristians.eu/>.

10 Više o Komitetu: <http://katholisch-lsbt.de/>.

11 Queer Glauben Wien früher: Ökumenische Arbeitsgruppe Homosexuelle und Glaube, <http://www.hug-wien.at/> (pristupljeno 8. 3. 2023.)

12 Ökumenische Arbeitsgruppe Homosexuelle und Kirche (HuK) e. V., <https://www.huk.org/> (pristupljeno 8. 3. 2023.)

13 Der Liberal-Islamische Bund (LIB), <https://lib-ev.de/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)

14 Neprocjenjiva, <http://neprocjenjiva.com/en/home/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)

15 In bona fide, <http://www.inbonafide.org/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)

Literatura

- Birnkschröder, Michael; Ehebracht-Zumsande, Jens; Gräwe, Veronika; Mönkebüschler, Bernd; Werner, Gunda (ur.), *Out in Church. Für eine Kirche ohne Angst*, Freiburg, Herder, 2022.
- Comstock, Gary David, *Unrepentant, Self-Afirming, Practicing, Lesbian/Bisexual/Gay People within Organized Religion*, New York, Continuum, 1996.
- Der Liberal-Islamische Bund (LIB), <https://lib-ev.de/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Ehebracht-Zumsande, Jens; Freyer, Diana; Mönkebüschler, Bernd, „Wie alles begann und worum es geht“, u: Birnkschröder, Michael; Ehebracht-Zumsande, Jens; Gräwe, Veronika; Mönkebüschler, Bernd; Werner, Gunda (ur.), *Out in Church. Für eine Kirche ohne Angst*, Freiburg, Herder, 2022.
- European Forum of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Christian Groups, <http://katholisch-lsbt.de/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- European Forum of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Christian Groups, <http://www.inbonafide.org/><https://www.lgbtchristians.eu/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- feinschwarz.net, Bernd Mönkebüschler „Ein Jahr #OutInChurch“, <https://www.feinschwarz.net/ein-jahr-outinchurch/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Grabovac, Tanja, „LGBTIQ und religiöse Identität in Bosnien und Herzegowina. Eine LGBTIQ-sensible Pastoraltheologie?“, u: Aigner, Maria Elisabeth; Bucher, Rainer; Grabovac, Tanja, Saulevich, Valeryia (ur.), *Gendersensible Pastoraltheologie. Diverse Geschlechterrealitäten auf dem Prüfstand*, Innsbruck-Wien, Tyrolia, 2021, 157-168.
- Gräwe, Mirjam; Johannemann, Hendrik; Klein, Mara (ur.), *Katholisch und Queer. Eine Einladung zum Hinsehen, Verstehen und Handeln*, Paderborn, Bonifatius, 2021.
- In bona fide, <http://www.inbonafide.org/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- McNeill, John J, *The Church and the Homosexual*, Boston, 4, 1993.
- NeprocjeljivA, <http://neprocjenjiva.com/en/home/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Ökumenische Arbeitsgruppe Homosexuelle und Kirche (HuK) e. V., <https://www.huk.org/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Out In Church, <https://outinchurch.de/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Queer Glauben Wien früher: Ökumenische Arbeitsgruppe Homosexuelle und Glaube, <http://www.hug-wien.at/>, (pristupljeno 8. 3. 2023.)
- Schneider, Ruben, „Internalisierte LGBT*-Phobie und LGBT*-Minoritätenstress: die psychische Folgen der kirchlichen Verurteilung“, u: Gräwe, Mirjam; Johannemann, Hendrik; Klein, Mara (ur.), *Katholisch und Queer. Eine Einladung zum Hinsehen, Verstehen und Handeln*, Paderborn, Bonifatius, 2021.

O autorici

Tanja Grabovac sveučilišna je asistentica na Institutu za pastoralnu teologiju i pastoralnu psihologiju Sveučilišta Karl-Franzens u Grazu, gdje predaje i piše doktorsku disertaciju u kojoj istražuje identitet i položaj LGBTIQ+ vjernika/ca u Katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini. Filozofsko-teološki studij završila je na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. Volontirala je u više nevladinih organizacija. Bila je stipendistica, asistentica i koordinatorica projekata Fondacije Konrad Adenauer, stipendistica European Forum Alpbacha, suradnica Mreže za izgradnju mira, kao i vjeroučiteljica. Uz ostalo, bila je sudionica prve Feminističke škole *Žarana Papić* i Škole LGBTI aktivizma Sarajevskog otvorenog centra. Autorica je i koautorica više publikacija.

Od strategija diskriminacije queer osoba do udruge „U dobroj vjeri“

Lana Bobić

Pitanje LGBTQ+ prava, specifično prava istospolnih zajednica, jedna je od tema koju vjerske zajednice iniciraju u javnosti.¹ Rimokatolička i Pravoslavna crkva prihvaćaju i pozivaju na prihvaćanje queer osoba, ali izriču osudu homoseksualnog čina, zahtijevaju nadilaženje „homoseksualnih osjećaja“ i susprezanje od homoseksualnog čina. Homoseksualni čin smatra se grešnim jer je u suprotnosti s naravnim zakonom. Što se tiče protestantskih crkava, stavovi se razlikuju od denominacije do denominacije. Iako je u javnosti prisutan narativ da protestantske crkve prihvaćaju homoseksualnost i smatraju je prirodnom pojavom, važno je napomenuti da postoje i protestantske denominacije čiji su stavovi o homoseksualnosti bliži Rimokatoličkoj i Pravoslavnoj crkvi.

Postojanje različitih, pa čak i suprotstavljenih religijskih interpretacija uvjetuje to da smo danas s jedne strane svjedoci sve glasnijeg zahtjeva za priznanjem LGBTQ+ prava, ravnopravnosti i dostojanstva queer osoba i u samim religijskim zajednicama, ali s druge strane i sve snažnijeg otpora prihvaćanju LGBTQ+ prava u religijskim zajednicama i društvu općenito, koji nerijetko prerasta u organizirane strategije napada i diskriminacije queer osoba.

U svakom slučaju, religije igraju važnu ulogu u formiranju stavova o queer osobama i LGBTQ+ pravima. Kuhar tvrdi da je religija jedan od najvećih prediktora homofobije, a to argumentira pozivajući se na meta analizu preko 60 studija u kojoj je Whitey pronašao snažnu povezanost religije i negativnih stavova prema queer

1 J. Bekić, „Zdravstveni odgoj na raskrižju politike moralnosti i politike identiteta“, *Političke analize*, 4 (16) (2013), 19–23.

osobama.² Naravno, utjecaj religije na rasprostranjenost homofobije, transfobije i bifobije razlikuje se od zemlje do zemlje ovisno o dominantnoj religijskoj tradiciji ili tradicijama, ali ovisno i o snažnijem ili slabijem utjecaju drugih faktora koji uvjetuju stavove vezane uz rod i seksualnost.³

Tako su protestantizam, katoličanstvo i pravoslavlje posredstvom svojih različitih povijesnih paradigmi izvršili različiti utjecaj na shvaćanje seksualnosti i pridonijeli specifičnoj podjeli Sjever – Jug i Istok – Zapad, prema kojoj će se u kontekstu Europe veći utjecaj protestantizma vezati uz otvorenije, a utjecaj katoličanstva i pravoslavlja uz konzervativnije stavove kada je u pitanju seksualnost.

Kao što postoje značajne razlike po zemljama u kojima su dominantne različite religijske tradicije,⁴ tako postoje i značajne razlike u stavovima ljudi iste religijske tradicije u različitim zemljama.⁵ Dakako, religija nije jedini faktor utjecaja na stavove o seksualnosti, rodu i LGBTIQ+ pravima. Prema Štulhoferu i Rimcu,⁶ proces modernizacije i suvremena dinamika postmodernizacije važan su faktor utjecaja na homonegativnost. Liberalne

vrijednosti, veća stopa obrazovanja, sekularizacija, ekonomski rast i porast životnog standarda, politička stabilnost, funkcionalnost demokratskih institucija, sve su to faktori koji utječu na manju stopu homonegativnosti i slijedom toga pomažu objasniti manju stopu homonegativnosti na zapadu u odnosu na istok Europe.⁷

Religijski nacionalizmi

Kada su u pitanju zemlje bivše Jugoslavije, utjecaj različitih faktora na LGBTIQ+ prava je poprilično kompleksan. Nakon demokratskih promjena devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do revitalizacije religije, što se očituje i u povećanju broja vjernika, ali i u deprivatizaciji i repolitizaciji religije.⁸ Religija je politizirana, ali je i politika sakralizirana, i to do te mjere da, kad govorimo o zemljama bivše Jugoslavije devedesetih godina prošlog stoljeća, religije se mogu označiti „glavnim katalizatorom nacionalizama i ključnom diskriminacijskom oznakom koja je definirala strane u sukobu“.⁹ Različite religijske tradicije uzimaju se kao odrednice nacionalnih identiteta, pa će tako primjerice Hrvati biti katolici, Srbi pravoslavci, a Bošnjaci muslimani. Spoj religije i

2 R. Kuhar, „In the Name of Hate: Homophobia as a Value“, *Southeastern Europe*, 37 (1) (2013), str. 6.

3 A. Štulhofer i I. Rimac, „Determinants of Homonegativity in Europe“, *The Journal of Sex Research*, 46 (1) (2009), str. 6.

4 Ispitivanje stavova *Pew Research Centra* u zemljama centralne i istočne Europe pokazuje pak da su u zemljama u kojima je pravoslavlje dominantna religija stavovi o seksualnosti i rodu tradicionalniji i konzervativniji nego u zemljama u kojima je katoličanstvo dominantna religija. U većini zemalja gdje je pravoslavlje dominantno, od 97% (Armenija) do 44% (Grčka) ispitanih smatra da homoseksualnost ne bi trebala biti prihvaćena od strane društva (u Srbiji 75%). U zemljama gdje je katoličanstvo dominantno 69–47% ispitanih smatra da homoseksualnost ne bi trebala biti društveno prihvaćena (u Hrvatskoj 48%). U Bosni i Hercegovini kao zemlji u kojoj nijedna religija nije apsolutno dominantna 82% ispitanih smatra da homoseksualnost ne bi trebala biti društveno prihvaćena.

5 Ispitivanje stavova *Pew Research Centra* o istospolnim brakovima među katolicima pokazalo je, primjerice, da čak 92% ispitanih u Nizozemskoj podržava istospolne brakove, dok ih u Hrvatskoj podržava 29%, a u Bosni i Hercegovini 7%. Ispitivanje provedeno u zapadnoj Europi pak pokazuje da istospolne brakove u većoj mjeri podržavaju kršćani koji ne idu u crkvu (80%) od onih koji redovito idu u crkvu (58%).

6 Ibid., str. 5.

7 A. Štulhofer i I. Rimac, „Determinants of Homonegativity in Europe“, *The Journal of Sex Research*, 46 (1) (2009); R. Kuhar, „In the Name of Hate: Homophobia as a Value“, *Southeastern Europe*, 37 (1) (2013), 1–16.

8 L. Bobić i J. R. Anić, „Percepcija utjecaja religije na rodno uvjetovano nasilje“, u: Zilka-Spahić, Š. et al. (ur.), *Izazovi integracije rodne ravnopravnosti u sveučilišnoj zajednici: Protiv rodno uvjetovanog nasilja*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2022, str. 101.

9 S. Sremac i R. R. Ganzevoort, *Religious and Sexual Nationalisms in Central and Eastern Europe: Gods, Gays, and Governments*. Leiden/Boston, Brill, 2015, str. 4.

nacionalizma nije specifičnost naših prostora, izučava se kao sociološki fenomen diljem svijeta, ali su upravo religijski nacionalizmi¹⁰ specifična zajednička točka većine zemalja bivše Jugoslavije unatoč različitim religijskim tradicijama koje u tim zemljama dominiraju.

Kao ključne elemente religijskih nacionalizama, Sremac i Ganzervoort navode: sakralizaciju politike, isključivost i promicanje grupne homogenosti i agresivnog odvajanja (od) „drugih“ na razini rase (op.a. na razini zemalja bivše Jugoslavije etniciteta) i seksualnosti; korištenje religijske retorike i simboličkih izvora; discipliniranje tijela i seksualnosti; totalitarizam i ekstremizam.¹¹ Dakle, religijski nacionalizmi na području centralne i istočne Europe povezani su s pitanjem seksualnosti na nekoliko razina. Organizirani su oko heteronormativnosti, patrijarhalnog (često militariziranog) maskuliniteta i rodnog poretka društva, što dovodi do specifičnih moralnih režima¹² koji se ostvaruju kroz religijsku kontrolu seksualnosti u javnom diskursu. Iako zakoni ovih sekularnih zemalja mogu jamčiti LGBTIQ+ prava, ona se zbog utjecaja religijskih nacionalizama teško ostvaruju, a queer osobe ostaju stigmatizirane i diskriminirane u društvu.

„Peterson (2010) tvrdi da je heteroseksizam ‘naturaliziran’ kroz višestruke diskurzivne strategije i religijske doktrine kao jedini ‘normalni’ način seksualnog identiteta i prakse. Uz pomoć ove diskurzivne normativizacije

heteroseksualnosti nacionalisti nastoje maskulinizirati javnu sferu’ (Friedland 2011: 401) i zaštititi svetost braka i obitelji (Mosse 1985).“¹³ Tako za religijske nacionaliste na našim područjima homoseksualnost nije samo nešto neprihvatljivo na razini religijskog morala. Povrh toga, homoseksualnost postaje prijetnja tradicionalnoj obitelji kao stupu društva, „prijetnja društvu, sila koja demaskulinizira, destabilizira i oslabljuje nacionalno tijelo“,¹⁴ dakle postaje nešto opasno ne samo za kršćanski moral već i za opstanak same nacije i države. Zbog toga je za ove sisteme nužna kontrola seksualnosti, a strategija kojom se to ostvaruje jest označavanje onih koji odstupaju od heteronormativne seksualnosti kao „bolesnih“ ili „nenormalnih“. Na taj se način društvo polarizira na one „zdrave“, odane tradiciji, naciji i domovini, i na one „nezdrave, izdajnike“,¹⁵ što čini temelj strategije diskriminacije queer osoba.

Antirodni pokret

Antirodni pokret uključuje mobilizacijske kampanje koje se pojavljuju od druge polovice devedesetih godina prošlog stoljeća, a organizirane su prije svega protiv rodne i seksualne ravnopravnosti. Na temelju analiza ovih pokreta u različitim zemljama, Kuhar i Paternotte detektiraju skupine prava i pitanja koje su najčešće na udaru aktivista antirodnog pokreta: LGBTIQ+ prava, reproduktivna prava, seksualna edukacija, rodne teorije i demokracija.¹⁶ Kampanje antirodnih

10 Sremac i Ganzervoort govore o religijskim nacionalizmima, odnosno koriste plural kako bi naglasili da unatoč tome što se pojavljuju uvijek kao odrednice identiteta, religijski nacionalizmi moraju biti shvaćeni unutar svojih specifičnih društvenih i nacionalnih konteksta gdje će se obrasci religijskog nacionalizma ipak razlikovati od zemlje do zemlje. Ibid., str. 4.

11 Ibid., str. 6.

12 Ibid., str. 7.

13 Ibid., str. 8.

14 Ibid., str. 8.

15 Ibid., str. 8.

16 R. Kuhar i D. Paternotte, *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, London, Rowman & Littlefield International Lt., 2017, str. 330.

pokreta pokreću se nametanjem diskursa i sijananjem straha od „rodne ideologije“. Riječ je o praznom označitelju koji je stvoren da bi predstavljao prijetnju koju nameće navodno tajna agenda feministkinja i LGBTIQ+ aktivista, konkretno dekonstrukcija biološkog esencijalizma po pitanju spola, roda i seksualnosti, što će navodno dovesti do uništenja tradicije i obitelji, a u zemljama s prisutnim religijskim nacionalizmom uz to i do uništenja vjere i domovine. Prema autorici Anić, „rodna ideologija“ podrijetlo vuče iz američkog antifeminizma i katoličkog fundamentalizma koji je putem djela i teorija spisateljica, poput Dale O’Leary i kasnije Gabriel Kuby, izvršio snažan utjecaj na Svetu stolicu, posebice tokom Četvrte svjetske konferencije o ženama u Pekingu 1995. godine.¹⁷ Zbog toga se antirodni pokreti snažno suprotstavljaju konstruktivističkom poimanju roda.¹⁸ „Rodna ideologija“ ne doživljava se samo kao antropološka i epistemološka prijetnja, već i kao tajna politička strategija, konspiracija usmjerena stjecanju moći i nametanju izopačenosti i manjinskih vrijednosti prosječnim ljudima.¹⁹

Istraživanjima i analizom antirodnih pokreta došlo se do zaključka da se ne radi o nacionalnom, već o globalnom fenomenu. No, važno je napomenuti da ne postoji jedan pokret kao takav, jedan cilj, „već nekoliko, preklapajućih, decentraliziranih i međusobno osnažujućih projekata koji potiču antirodnu mobilizaciju.“²⁰ Dakle, antirodni pokreti, koji se preklapaju, mogu se razumjeti kroz prizmu tri šire kategorije. Kao prvo, teokratski projekt, koji nastoji uskladiti sekularnu

legislativu s ultrakonzervativnim kršćanskim uvjerenjima, a koji promiču religijske zajednice, njihovi predstavnici i ultrakonzervativne vjerske organizacije.

Kao drugo, hiperkapitalistički ekonomski projekt, koji želi omogućiti daljnje bogaćenje bogatih, naročito korporacija, bilo zagovarajući kleptokraciju ili refeudalizaciju i deregulaciju tržišnog gospodarstva, a promiču ga razni akteri usko povezani s obilnim financiranjem antirodnih pokreta. Kao treće, iliberalni politički projekt u okviru kojeg antirodni diskurs koriste ekstremno desni ili ekstremno lijevi političari usmjereni protiv pluralizma i liberalne demokracije. Zaključno, „rodna ideologija“ je kišobran koji pod okupom drži različite aktere, različite pokrete i različite ciljeve, koje zbog instrumentalizacije „rodne ideologije“ i napada na prava žena, LGBTIQ+ prava, rodne teorije, seksualnu edukaciju i demokraciju svodimo pod nazivnik antirodnih pokreta.

Antiqueer diskurs

Antirodni pokreti isti diskurs koriste kad su u pitanju strategije diskriminacije queer osoba i u zemljama u kojima prevladavaju religijski nacionalizmi. Konzervativno shvaćanje religije bit će temelj i sredstvo projekata čiji je cilj protivljenje rodnoj i seksualnoj ravnopravnosti, ali i projekata čiji je cilj osnaživanje kontinuiranog procesa reafirmacije religije, dakako konzervativno shvaćene, u javnom prostoru. Na presijecanje tih i takvih projekata nadovezat će se njihovo

17 J. R. Anić, *Kako razumjeti rod? Povijest nastanka i različita razumijevanja u Crkvi*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011.

18 M. Gergorić, „Anti-rodni pokreti u 21. stoljeću“, *Anali*, 17 (1) (2020), str. 150.

19 *Ibid.*, str. 17.

20 N. Data, *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009–2018*, Brussels, EPF, 2021. <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf> (pristupljeno 12. 1. 2023.).

ispreplitanje s pitanjem nacionalizma i obrane nacionalnog suvereniteta.²¹

Konkretno, jednako kao i religijski nacionalizmi, antirodni pokreti u queer identitetima vidjet će neprirodnost, grešnost, izopačenost, bolesnu devijaciju naspram prirodne i normalne heteronormativnosti. Bilo kakvo odstupanje od heteronormativnosti predstavljat će odklon od prirodnog i prijetnju „prirodnoj“ obitelji, a onda i društvu, tradiciji, vjeri, a naposljetku i domovini.

Homoseksualnost će se kod najkonzervativnijih smatrati sodomijom i kao takva predstavljat će oskrvrnuće, pa i poništenje ljudskog dostojanstva sodomista. „Rodna ideologija“ u zagrljaju tog diskursa postaje ideologija raščovječenja. Queer identiteti ne samo da se vezuju uz nenormalno, već se prikazuju kao pitanje izbora, dakle izbora bolesnog, grešnog i neprirodnog. S obzirom na to da se taj identitet smatra pitanjem izbora, potiče se njegova promjena, pa čak i putem konverzivne terapije. To su načini na koje se queer identiteti dehumaniziraju u prepoznatim diskursima religijskih nacionalizama i antirodnih pokreta. Osim dehumanizacijom, netrpeljivost prema queer osobama postiže se diskursima privilegije queer osoba, iza kojih navodno stoji snažan LGBTIQ+ lobi odgovoran za snažnu provedbu LGBTIQ+ propagande, čime LGBTIQ+ zajednica ugrožava „naša“ prava na heteronormativnost i na slobodan odgoj „naše“ djece. Pod egidom ugroze prava na slobodu govora i slobodu vjeroispovijesti, cilj je osigurati pravo na diskriminaciju queer osoba. Dehumanizacija queer osoba i konstrukcija prijetnje koju LGBTIQ+ zajednica navodno predstavlja,

sve su to ulomci strategije diskriminacije koja za cilj ima stvoriti ne samo društvenu netrpeljivost već i zakonsko ograničavanje prava queer osoba, pa čak i njihovu kriminalizaciju.

U strateškom dokumentu ključnih europskih aktera antirodnog pokreta „Restoring the Natural Order: an Agenda for Europe“ navedeni su njihovi kratkoročni, srednjoročni i dugoročni ciljevi. Što se tiče LGBTIQ+ prava, njihov je cilj promijeniti postojeću antidiskriminacijsku legislativu na međunarodnoj i nacionalnim razinama, ukinuti zakone o istospolnom partnerstvu, posvojenju djece od strane queer osoba, uvesti zakone protiv sodomije i gay propagande i revidirati seksualno obrazovanje kako bi se promovirao „prirodni zakon“.²²

Strategije diskriminacije queer osoba: slučaj Hrvatske

Akteri antirodnog pokreta i u Hrvatskoj koriste već prokušane strategije djelovanja koje su korištene i zamijećene i u drugim zemljama. Uz ostalo, kombiniraju djelomične činjenice s izmišljenim konstrukcijama i prezentiraju ih kao zdravorazumske tvrdnje koje stalnim ponavljanjem u medijima postaju „mobilizirajuće istine“. Osim toga, siju moralnu paniku i strah od „rodne ideologije“, a onda hineći zabrinute građane pokreću nove inicijative i kampanje kako bi navodno spasili obitelj i društvo od opasnosti. Vrlo su vješti u osnaživanju vidljivosti korištenjem

21 R. Kuhar i D. Patternote, *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, London, Rowman & Littlefield International LLC, 2017, str. 14.

22 N. Data, „Restoring the Natural Order“: *The religious extremists' vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction*, Brussels, EPF, 2018, str. 29, https://www.epfweb.org/sites/default/files/2020-05/rtno_epf_book_lores.pdf (pristupljeno 12. 1. 2023.).

medijske kulture fokusirane na konflikte. Nadalje, vični su lobiranju, litigaciji, izbornom mobiliziranju, stranačkoj politici, institucionalnoj infiltraciji, osnivanju inicijativa koje predstavljaju kao "grassroots", organizaciji peticija, referendumu, javnih događanja, radu na društvenim mrežama.²³ Svoje poruke uvijek oblikuju afirmativno, preuzimajući u svoju argumentaciju i diskurs „koncept ljudskih prava sa selektivnim naglaskom na tradicionalne, katoličke vrijednosti“.²⁴ Iako se ne radi o homogenoj skupini aktera, spremno surađuju kada je u pitanju ostvarivanje ciljeva što većeg onemogućavanja prava žena na izbor i LGBTIQ+ prava.

Napadi ultrakonzervativnih aktera na prava žena, LGBTIQ+ prava i seksualnu edukaciju u Hrvatskoj nisu nepoznanica, no u Hrvatskoj se prvi put spomenuti akteri značajnije mobiliziraju uz korištenje prepoznatljivih strategija antirodnog pokreta 2012. g., kad je cilj njihove mobilizacije bilo suprotstavljanje uvođenju zdravstvenog odgoja. Ultrakonzervativni akteri iz redova civilnog društva poput GROZD-a i Vigilarea upozoravaju na seksualizaciju djece, ispiranje mozгова i eksperimente nad djecom uz dizanje moralne panike. I kardinal Bozanić je upozoravao na „rodnu ideologiju“ koja se potihom uvodi u obrazovni sustav. Godine 2013. u javnost izlazi udruga „U ime obitelji“ i najavljuje organiziranje referenduma kojim bi se brak u Ustavu definirao kao zajednica muškarca i žene. Uz pomoć srodnih organizacija i inicijativa, ali i uz pomoć Rimokatoličke crkve, u dva tjedna prikupili su dovoljan broj potpisa i tako je prvi građanski iniciran referendum

u Hrvatskoj u Ustav uveo definiciju braka kao zajednice žene i muškarca. Hrvatski kardinal Bozanić pozvao je vjernike i vjernice da glasaju za definiciju braka kao zajednicu žene i muškarca.

Tijekom rasprava o ratifikaciji Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama, koje su najaktivnije bile 2017. i 2018. godine, spomenuti akteri su se snažno protivili ratifikaciji, smatrajući da se kroz nju u zakonodavni okvir Republike Hrvatske uvodi „rodna ideologija“. Zbog proklamiranog diskursa da se „rodnom ideologijom“ uvodi mogućnost izbora roda koji može biti homo, gay, lezbijski, queer, trans, incesty, animal, pedo... reagirala je i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Višnja Ljubičić ocijenivši takve manipulacije nedopustivim.²⁵

Povezivanje queer identiteta s pedofilijom još je jedna od strategija nekih od aktera antirodnog pokreta koja opet u konačnici služi dehumanizaciji queer osoba. Posljednjih godina antirodni pokret u kontekstu LGBTIQ+ prava najviše energije ulaže u onemogućavanje posvajanja djece od strane queer osoba. I dalje se ustrajava u diskursima dehumanizacije queer osoba i queer zajednice čiji je krajnji cilj onemogućavanje ostvarenja LGBTIQ+ prava, i to pod egidom ugroze prava djece na prirodnu obitelj i zaštite od LGBTIQ+ propagande.

23 R. Kuhar i D. Patternote, *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, London, Rowman & Littlefield International Lt., 2017.

24 N. Bijelić i A. Hodžić, *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u europskoj uniji*, Zagreb, CESI, 2014, str. 23, https://www.cesi.hr/wp-content/uploads/2021/09/neokonzervativne_prijetnje_srp_u_eu.pdf (pristupljeno 12. 1. 2023.).

25 Jutarnji.hr, „PRAVOBRANITELJICA LJUBIČIĆ: 'Javna manipulacija Istanbulskom konvencijom je nedopustiva'“, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/pravobraniteljica-ljubicic-javna-manipulacija-istanbulskom-konvencijom-je-nedopustiva-6781797>, (pristupljeno 29. 3. 2023.)

„U dobroj vjeri“ (umjesto zaključka)

Ako postoje akteri koji ultrakonzervativne religijske ideje žele nametnuti u društvu prisvajanjem strategija rada civilnog društva i selektivnim korištenjem ljudskopravaškog diskursa, zašto ne bismo na to kao ljudskopravaško civilno društvo odgovorili, uz ostalo, i korištenjem progresivnog religijskog diskursa?

„U dobroj vjeri“ nastaje 2016. kao inicijativa mladih teologinja/a koje su smatrale da instrumentalizacija religije u svrhu onemogućavanja ženskih prava i prava queer osoba nije u skladu s temeljnim postavkama kršćanstva. Inicijativa je pokrenuta s idejom da predstavi stavove progresivnih vjernika i vjernica kada je u pitanju pravo na pobačaj. Tijekom dvije godine rada inicijativa se proširila na pitanja reproduktivnih prava žena, LGBTIQ+ prava, dekonstrukcije rodnih stereotipa, ljudske seksualnosti, da bi naposljetku prerasla u udugu. Na web-stranici udruge stoji: „U dobroj vjeri, korpus ljudskih prava i dužnosti vidimo kao mehanizam postizanja ravnopravnosti i pravednosti u društvu, gdje aktivnim djelovanjem možemo širiti radosnu vijest mira i ljubavi.“ Kroz organizaciju javnih kampanja i događanja, dvije sezone radijske emisije, tekstove i intervjue, „U dobroj vjeri“ nastoji u javnom diskursu ponuditi drugačije religijske argumente i teologije.

Na taj se način korištenjem znanja iz područja suvremene teologije, sociologije religije i rodnih teorija u javnom prostoru vrši dekonstrukcija ultrakonzervativnih (religijskih) argumenata, naročito kad je riječ o temama poput priziva savjesti, autonomije savjesti, prava na slobodu vjeroispovijesti, nasilja nad ženama,

diskriminacije žena i queer osoba, te općenito odnosa sekularnog i religijskog. U sklopu tih nastojanja veoma je važna promocija feminističke i queer teologije, a uz sve ostalo ključno je osiguravanje sigurnog prostora potpore za dijeljenje iskustava vjernika i vjernica koji/e se zbog nekih od svojih identiteta ili stavova ne uklapaju u dominantni narativ svojih vjerskih zajednica.

U kontekstu LGBTIQ+ prava, „U dobroj vjeri“ je ostvarila suradnju s udrugom „Dugine obitelji“, projektom „Neprocjenjiva“, a sve to u cilju osiguravanja sigurnog prostora i platforme za osvještavanje javnosti o problemima s kojima se susreću queer osobe i njihove obitelji zbog neprihvatanja i odbacivanja koje uzrokuju homofobija, transfobija i bifobija, a koje opet često šire upravo religijske zajednice, odnosno njihovi predstavnici/e. „U dobroj vjeri“ aktivno surađuje s organizacijama i pojedincima/kama koji istražuju i pružaju otpor antirodnom pokretima. Osim toga, povezuje se sa srodnim vjerskim međunarodnim inicijativama i organizacijama koje se bave problemom diskriminacije žena i queer osoba i koje, između ostalog, prepoznaju da je instrumentalizacija prava na slobodu vjeroispovijesti u cilju diskriminacije „drugih“ opasna i štetna – kako za društvo tako i za sam koncept slobode vjeroispovijesti.

Svjesni osjećaja odbačenosti mnogih žena i queer osoba od strane religijskih zajednica zbog neslaganja glede pitanja seksualnih i reproduktivnih prava, svjesni štete koju diskriminatorni religijski diskursi nanose ženskim pravima i pravima LGBTIQ+ osoba, ali i samoj religiji, članice/ovi udruge „U dobroj vjeri“ ukazuju na nužnost korištenja i teološke argumentacije u obrani prava žena i prava queer osoba, ali i u svrhu stvaranja

sigurnog prostora u kojem će sve osobe bez obzira na svoje identitete moći osjetiti bezuvjetno razumijevanje i bezuvjetno prihvaćanje.

Literatura

- AniĆ, J. R., *Kako razumjeti rod? Povijest nastanka i različita razumijevanja u Crkvi*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2011.
- Bekić, J., „Zdravstveni odgoj na raskrižju politike moralnosti i politike identiteta“, *Političke analize*, 4 (16) (2013), 19–23.
- Bijelić, N. i Hodžić A., *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u europskoj uniji*, Zagreb, CESI, 2014, https://www.cesi.hr/wp-content/uploads/2021/09/neokonzervativne_prijetnje_srp_u_eu.pdf (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Bobić, L. i AniĆ, J. R., „Percepcija utjecaja religije na rodno uvjetovano nasilje“, u: Zilka–Spahić, Š. et al. (ur.), *Izazovi integracije rodne ravnopravnosti u sveučilišnoj zajednici: Protiv rodno uvjetovanog nasilja*, Sarajevo, TPO Fondacija, 2022, 101–111.
- Data, N., „*Restoring the Natural Order*“: *The religious extremists’ vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction*, Brussels, EPF, 2018, https://www.epfweb.org/sites/default/files/2020-05/rtno_epf_book_lores.pdf (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Data, N., *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009–2018.*, Brussels, EPF, 2021, <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf> (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Gergorić, M., „Anti-rodni pokreti u 21. stoljeću“, *Anali*, 17 (1) (2020), 149–167.
- Jutarnji list, *Pravobraniteljica Ljubičić: Javna manipulacija Istanbulskom konvencijom je nedopustiva*, 2017, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/pravobraniteljica-ljubivicic-javna-manipulacija-istanbulskom-konvencijom-je-nedopustiva/1009779.aspx> (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Kuhar, R. i Patternote, D., *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, London, Rowman & Littlefield International Lt., 2017.
- Kuhar, R., „In the Name of Hate: Homophobia as a Value“, *Southeastern Europe*, 37 (1) (2013), 1–16.
- Pew Research Center, *How Catholics around the world see same-sex marriage, homosexuality*, 2020, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/11/02/how-catholics-around-the-world-see-same-sex-marriage-homosexuality/> (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Pew Research Center, *Religious belief and national belonging in Central and Eastern Europe*, 2017, <https://www.pewresearch.org/religion/2017/05/10/social-views-and-morality/> (pristupljeno 12. 1. 2023.).
- Pew Research Center, *Religiously unaffiliated people more likely than those with a religion to lean left, accept homosexuality*, 2020,

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/09/28/religiously-unaffiliated-people-more-likely-than-those-with-a-religion-to-lean-left-accept-homosexuality/> (pristupljeno 12. 1. 2023.).

- Sremac, S. i Ganzevoort, R. R., *Religious and Sexual Nationalisms in Central and Eastern Europe: Gods, Gays, and Governments*. Leiden/Boston, Brill, 2015, 1-14.

- Štulhofer, A. i Rimac, I., „Determinants of Homonegativity in Europe“, *The Journal of Sex Research*, 46 (1) (2009), 24-32.
- U dobroj vjeri, <http://www.inbonafide.org/> (pristupljeno 21. 1. 2023.).

O autorici

Lana Bobić (Zagreb, 1985) teologinja je, feministkinja i aktivistkinja. Dodiplomski i diplomski studij teologije završila je na Sveučilišnom centru za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik Sveučilišta u Zagrebu, a mirovne studije u Centru za mirovne studije sa sjedištem u Zagrebu. Područje njezinog akademskog interesa je feministička teologija, odnosno feministička kritička teorija u religiji. Slijedom toga, istražuje problematiku rodno uvjetovanog nasilja nad ženama, strukturalnog i kulturnog nasilja, odnosa dominacije i subordinacije, uloge i položaja žena u društvu i Crkvi. Godine 2012. uključuje se kao vanjska suradnica u *face to face* kampanju Autonomne ženske kuće Zagreb – AŽKKZ, a od 2015. do 2017. kontinuirano radi za AŽKKZ. Od konca 2016. na čelu je inicijative „U dobroj vjeri“, koja je nastala kao teološko-aktivistički odgovor na porast vjerskog fundamentalizma i napada na ljudska prava žena i LGBTQ+ osoba, a od 2018. je izvršna direktorica udruge „U dobroj vjeri“. Članica je Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Zagreba, kolumnistica portala Lupiga i komentatorica Petog dana na Hrvatskoj radioteleviziji.

Dominantni religijsko- teološki anti-LGBTIQ+ diskursi u Bosni i Hercegovini: Studija slučaja na primjeru Bh. povorke ponosa¹

Tanja Grabovac

Organizacija prve Bosanskohercegovačke povorke ponosa u Sarajevu 8. rujna 2019. godine prouzrokovala je brojne konfliktne i diskriminatorne reakcije u bosanskohercegovačkom društvu. Pored toga, i sam period pripreme povorke bio je period burnih medijskih i političkih reakcija, ali i brojnih reakcija religijskih zajednica, vjernika/ca, teologa/inja. Fokusirajući se na prikaz religijsko-teoloških reakcija na Bh. povorku ponosa iz Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini,

kao i od strane Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, u ovom ću prilogu pokušati predočiti dominantni religijsko-teološki diskurs o LGBTIQ+ tematici.

Zbog manjka očitovanja Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini, kao i manjinskih vjerskih zajednica, o Bh. povorci ponosa u Sarajevu, fokus ovog priloga ograničen je na očitovanja iz miljea Katoličke crkve i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

1 Tematikom ovog priloga bavila sam se u još dva članka sličnog sadržaja i teza: Tanja Grabovac, „Religiöser Fundamentalismus und die LGBTIQ-Bewegung in Bosnien und Herzegowina“, u: *Religiöser Fundamentalismus. Gegenwärtige Erscheinungsformen, Strategien, Antwortversuche*, Graz, Limina, 2021, 196–208; Tanja Grabovac, „Aktivismus und religiöse Praktiken in den post-jugoslawischen Ländern Bosnien und Herzegowina, Kroatien und Serbien“, u: Rainer Bucher (ur.), *Pastoral im Kapitalismus*, Würzburg, Echter, 2020, 415–430.

Religijsko-teološke reakcije na prvu povorku ponosa u Bosni i Hercegovini

U izvještaju za Katoličku tiskovnu agenciju Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine kaže se sljedeće:

Katolička crkva u Sarajevu, Vrhbosanskoj nadbiskupiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, kao i bilo gdje na svijetu, ne može ništa pametno i autentično kazati bez oslanjanja na vlastite temelje, a to je Sveto pismo (Biblija), Predaja (nauk crkvenih otaca) te naučavanje aktualnog crkvenog učiteljstva. Sve što bi zanemarivalo ove datosti bio bi osobni stav nekoga pojedinca, člana Crkve, a nikako Crkve kao takve. (...)

Dakle, nedvosmisleno je da Biblija homoseksualni čin poima kao teški grijeh i to, kako se vidi – protunaravni. Očito je da bi svaki suprotan zaključak ili relativiziranje bilo tek puko izvrtanje svetopisamskoga nauka. (...)

Homoseksualnim povorkama se navodno traže „prava“ za homoseksualce te ih se izjednačava s ljudskim pravima. No, odviše je jasno kako, prema crkvenom nauku, jedno s drugim nema bitne veze. (...)

Stoga, Katolička crkva nikada neće moći poduprijeti bilo kakve zahtjeve koji u temelju imaju relativiziranje pa i amnestiranje grijeha. Odatle ne može poduprijeti ni homoseksualnu paradu niti joj naći opravdanje.

Zaključno se može konstatirati kako je održavanje ove manifestacije u Sarajevu, sramota za ovaj grad, ali istodobno naglasiti kako bi još veća sramota bilo da u, ne daj Bože, neredima zbog iste, netko strada.²

Nekoliko dana nakon prve Bh. povorke ponosa, 13. rujna 2019. godine, na stranici Katoličke tiskovne agencije objavljen je sljedeći članak:

I to se dogodilo. Prva homoseksualna parada održana je 8. rujna 2019. u Sarajevu. Prostor glavnoga grada BiH od Vječne vatre do Trga BiH, tj. zgrade Parlamenta BiH na Marijin Dvoru, bio je „hermetički zatvoren“ kako bi homoseksualne i trans-osobe te oni koji ih podupiru mogli „izaći“. (...)

Očitovalo se još jednom da kada stranci u ovoj zemlji nešto naume, onda to i ostvare. Kulturološki kolonijalizam ušao je u novu fazu.

Na već izlizanim matricama zapadnoga društva dominantni su mediji cjelokupnu stvar gotovo histerično pokušavali predstaviti kao borbu za ljudska prava. Slušajući te komunikacijske žalopojke, neupućeni bi čovjek pomislio kako svi koji su na bilo koji način obespravljeni trebaju sudjelovati u toj paradi – i školarci koje indoktriniraju, i mladi koji nemaju posla, i zaposleni koji ne dobivaju adekvatnu plaću, i umirovljenici koji žive bijedno... Zbog toga, valjda, nitko ne smije postaviti pitanje koliko je sve to koštalo i tko će to platiti. A bilo je angažirano više policijskih službenika nego kada je 1997. dolazio sveti papa Ivan Pavao II., ili 2015. kad je Sarajevo posjetio papa Franjo.

Unatoč medijskoj represiji nad običnim ljudima, i balonima propagandnoga materijala, jasno je da homoseksualnim i trans-osobama ne nedostaje ljudskih prava (u onom obliku u kojemu ih ne nedostaje svi drugim građanima BiH), nego da je riječ o pripremanju terena za formalno-pravno podizanje njihove zajednice na razinu obitelji. (...)

2 <https://www.ktabkbih.net/hr/izdvajamo/sto-katolika-crkva-moze-rei-o-paradiij/89042>

No, da je povorka samo dio procesa kulturološkog kolonijalizma koji dolazi sa Zapada, a svoje korijene ima u SAD-u, na jasan je način ukazao Scott Lively (1957.), američki odvjetnik i suosnivač Svjetske evangelističke organizacije za očuvanje kršćanskih vrijednosti "Stražari na zidinama". Temeljeći svoj stav kako je originalni cilj LGBT pokreta iz 1950-ih bio tolerancija, ali se u međuvremenu izrodio u pokret koji želi zamijeniti obiteljski orijentirano društvo seksualnom anarhijom, skovao je pojam homofašizam koji stoji nasuprot razvikanomu "homofobizmu". Pri tomu opisuje kako je sazdan od pet faza: 1, zahtjev za tolerancijom (pravo da ih se ostavi na miru); 2. zahtjev za prihvaćanjem (jednak status); 3. proslava, tj. povorka (da svi moraju prihvatiti homoseksualnost i promovirati ju kao vrijednost); 4. nasilno sudjelovanje (svi moraju sudjelovati u homoseksualnoj kulturi); 5. kazna (kazna za sve koji se s time ne slažu).³

Franjevac fra Drago Bojić iznio je kritiku dominantnih anti-LGBTIQ+ religijskih reakcija na organizaciju prve Bh. povorke ponosa:

Nisu tradicionalne kršćanske ili muslimanske porodice ugrožene ni od koga izvana, pogotovo ne od homoseksualaca ili ateista, nego su ugrožene iznutra, zato što mnoge predaje, običaji i propisi vjerske tradicije guše slobode i prava pojedinaca, što je u tim na patrijarhatu i autoritetu utemeljenim porodicama tako puno neslobode, nepravdi, nasilja i što se ljudi u njima često osjećaju neprihvaćenima, poniženima i tragično nesretnima. Njihov odnos prema ljudima koji se ne uklapaju u tradicionalne okvire, odnos prema članovima porodice koji žive u mješovitim vezama ili brakovima, odnos prema rastavljenima i djeci rastavljenih,

prema osobama homoseksualne orijentacije i prema onima koji nisu religiozni, pokazuje izopačeno lice religijske tradicije koja je suprotna i slici Boga u kojeg vjeruju i na kojeg se pozivaju.⁴

Vijeće muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini iznijelo je stav po pitanju LGBTIQ+ osoba još u decembru 2015. godine.⁵ Prema njihovom službenom stavu, islam afirmira brak i porodicu između muškarca i žene, te je homoseksualnost veliki grijeh. U reakciji na prvu Bh. povorku ponosa 2019. godine, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini ponavlja sličan stav:⁶

Na osnovu upita velikog broja vjernika i vjernica o stavu Islamske zajednice prema najavljenom javnom okupljanju LGBT populacije, Vijeće muftija podsjeća vjernike na svoj zaključak sa pete redovne sjednice održane u Sarajevu 16. decembra 2015. godine u kojem se kaže kako islam afirmira brak i porodicu, podstiče na formiranje braka i očuvanje vrijednosti braka, potomstva i porodice kao osnovne ćelije ljudskog društva. Prema učenju islama brak je ugovor o zajedničkom životu između muškarca i žene zaključen uz obostrani pristanak s ciljem osnivanja porodice, moralnog uzdizanja i zadovoljenja materijalnih, tjelesnih i duhovnih potreba među supružnicima i njihovim potomstvom. (...)

U istom zaključku se naglašava kako se homoseksualizam nedvojbeno u izvorima islama (Kur'anu i Sunnetu) kvalificira velikim grijehom i razvratom (el-fahiše) i kao takav zabranjenim (haram).

Shodno tome i povodom najavljenog okupljanja pozivamo vjernike i vjernice da se distanciraju od promocije velikih grijeha. (...)

3 <https://www.ktabkbih.net/hr/iz-katolickog-tiska/katoliki-tjednik-89115/89115?fbclid=IwAR1n7uOcq3GPS2ZVT95nm03vZQOG4j8k8raacs6BIRG84M8vxuMMP9pOcpS>

4 <https://www.tacno.net/deblokada-uma/drago-bojic-lica-i-nalicia-vjerske-tradicije/?fbclid=IwAR2mgxTS9murqGXUmpBzl92zbF4vYSicb8tdwGRxc5vUDYxQt5TQWvDXQ>

5 <https://shorturl.at/cuLPY>

6 Usp. Tanja Grabovac, *Religiöser Fundamentalismus und die LGBTIQ-Bewegung in Bosnien und Herzegowina*, u: Nav. dj., str. 202.

Također, skrećemo pažnju vjernicima da nijednom pojedincu, ma ko bio, nije dozvoljeno nasilje prema bilo kojem čovjeku zbog njegovog ličnog uvjerenja i orijentacije.⁷

Svoj stav o Bh. povorci ponosa iznijelo je i udruženje Mladih muslimana, koji je zbog iznimne razine dehumanizacije i diskriminacije LGBTIQ+ osoba potrebno navesti u cijelosti i posvetiti mu osobitu pažnju:

Pozivamo organizatore Parade i njihove podržavaoce da prestanu plasirati teze o ugroženosti tzv. LGBT osoba u bh. društvu. Prihvatajući potrebu zaštite ljudskih prava, skrećemo pažnju na to da nam nije poznato da su u našem društvu zabilježene pojave uskraćivanja prava nekoj od tih osoba (pripadnika tzv. LGBT populacije) u domenu pružanja medicinske i zdravstvene pomoći, obrazovanja, zaposlenja i slično, i da pred zakonom uživaju sva prava, kao i svi ostali građani. Sve pojedinačne situacije i slučajevi, koje oni doživljavaju kao ugrožavanje vlastitih prava, a koje često preuveličaju i medijski eksploatišu zarad nekih drugih interesa, ne mogu izmijeniti ovu činjenicu i dovesti do toga da se naše društvo predstavi kao netolerantno i nedemokratsko. Jedino "pravo" koje im je koliko-toliko uskraćeno, jeste da nameću svoja uvjerenja i stavove drugima, a nadamo se da će tako i ostati, s obzirom da bi time ugrozili prava ostalih.

Pozivamo intelektualce i javne ličnosti u BiH da ne dozvole plasiranje nekih novih "istina" o pojavama koje nam se nameću, te da razumiju šta su to tradicijske vrijednosti našeg društva i shvate zašto ih je neophodno beskompromisno čuvati. Naši uvaženi profesori i akademici, naročito iz oblasti medicine, sociologije, psihologije i oblasti sličnih nauka, ne trebaju dozvoliti da nam

nekompetentne osobe putem različitih medija tumače genetiku i LGBT orijentacije predstavlja kao predodređenost pojedinaca. Također, ne trebaju dozvoliti ni olahko plasiranje teza da su moderna nauka, relevantne studije i novija istraživanja dokazali da homoseksualnost nije neprirodna.(...)

Pozivamo našu ulemu i vjerske velikodostojnike drugih konfesija da odlučnije progovore o ovom zlu. Prema poznatom hadisu, Božiji Poslanik Muhammed a.s. je rekao da su muslimani dužni zlo spriječiti rukom, pa ako to ne mogu, onda jezikom, a ako i to ne mogu, da ga prezru u svom srcu, što je najslabiji stepen vjere. Upoznati smo sa stavom Vijeća muftija IZ BiH, kojim se homoseksualnost, ali i nasilje bilo koje vrste, karakteriziraju kao veliki grijesi, pa smo isti shvatili kao poziv muslimanima da se suzdrže od pokušaja da ovo zlo spriječe. Iako smo saglasni sa pomenutim stavom, smatramo da se u ovom slučaju ne treba zaustaviti na najslabijem stepenu vjere i da je potrebno više i ustrajnije djelovati i govoriti o ovoj pojavi, koja nam se nameće kao nešto dobro. Stoga, ne može se reći da je stav Vijeća muftija iz 2015. godine ujedno i sve što se ima reći na temu homoseksualizma i svega što je u vezi s tim. Pozivamo naše imame, hatibe i muallime da mudro ali i hrabro govore o ovoj pojavi. Iako ovaj grijeh nije široko rasprostranjen u našem narodu, za razliku od mnogih drugih, pa se možda i ne mora tretirati kao prioritarna tema, bojazan da bi isti u narednim godinama mogao biti općeprihvaćen i blagonaklono odobran, zahtijeva od svih nas preventivno djelovanje. Također, smatramo da bi bila korisna i reakcija Međureligijskog vijeća BiH.

Pozivamo predstavnike međunarodne zajednice, a posebno čelne ljude njihovih institucija i ambasada da se angažuju u stvaranju promjena koje će dovesti do

7 http://saff.ba/vijece-muftija-o-homoseksualnoj-paradi-u-sarajevu-pozivamo-vjernike-da-se-distanciraju-od-promocije-velikih-grijeha/?fbclid=IwAR2zUchoM56WaEqc7-OrNkf2EWhk_Jr6eXGE-47pqXqe_joEdjsddHtoG2A

poboljšanja stanja u našoj zemlji i da ne podržavaju pojave i procese koji doprinose jedino povećanju problema u bh. društvu. Svojim smo da je međunarodni faktor doprinio i mnogim reformama i pomacima ka boljem, ali ne zaboravljamo ni velike nepravde i propuste međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini (a Bošnjacima posebno), od njene nezavisnosti 1992. godine, pa sve do danas. (...) U svjetlu toga smatramo licemjernim Vaše nastojanje da se pomogne održavanje ove Parade i da se isto prikaže kao podrška ljudskim pravima i demokratskim procesima. Sigurno Vam je poznato da većina građana BiH podršku ovoj problematičnoj grupaciji doživljava kao nešto što je nametnuto, tuđe i strano i kao nešto neprirodno i protivno našoj kulturi i tradicijskim vrijednostima i zato Vaše djelovanje smatramo neprijateljskim i destruktivnim.

Pozivamo novinare i medijske kuće da izbjegavaju korištenje termina "Parada ponosa" i umjesto toga koriste adekvatniji termin "Parada srama" (...).

Pozivamo sve građane Bosne i Hercegovine da shvate da se iza ove parade kriju drugi ciljevi, a nikako zaštita i unapređenje ljudskih prava, te da je namjera ovog događaja (u ovoj prvoj fazi) da se LGBT osobe prikažu kao sasvim normalne, obične i miroljubive individue, koje trebaju biti uključene ili čak imati uticaj na sve društvene tokove, procese i reforme, kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti. Međutim, istina je, nažalost, sasvim drugačija. Relevantne statistike pokazuju da je većina osoba označenih kao pedofili i osobe spremne da napastvuju djecu, istovremeno i osobe homoseksualnih navika ili osobe koje takvu praksu barem odobravaju. Nemojte dozvoliti da vas obmanuju pričama kako

su ove osobe nenasilne i pune ljubavi, jer većina pripadnika LGBT populacije nisu miroljubivi i bezopasni, što dokazuju u sredinama gdje su uspjeli ostvariti svoje "pravo na slobodnu ljubav". Relevantne statistike pokazuju i to da su LGBT osobe sklonije upotrebi droga i narkotika, te da češće obolijevaju od depresija i psihijatrijskih poremećaja, što potvrđuje i omjer jednih naspram drugih u populaciji oboljelih, u odnosu na omjer jednih naspram drugih u ukupnoj populaciji. Ove osobe su i prenosioci mnogih zaraznih bolesti, iako se i ova činjenica pokušava osporiti i relativizirati kojekakvim "naučnim" istraživanjima. Medicinska ispitivanja u drugim zemljama su pokazala da su 75 posto osoba oboljelih od AIDS-a i sifilisa upravo osobe sa takvim sklonostima. Nadamo se da će svijest svih naših građana biti na nivou i da ćemo se uspjeti zaštititi i odbraniti od promotora ovoga zla.⁸

Kristalizacija anti-LGBTIQ+ religijsko-teološkog diskursa kroz anti-LGBTIQ+ događaje i inicijative

Religijsko-teološki LGBTIQ+ diskurs posjeduje čitav spektar konkretnih načina uobličavanja s različitim tematskim naglascima u povodu i okviru raznih anti-LGBTIQ+ događaja i inicijativa. Tako je dan prije povorke 2019. godine udruženje građana *Svjetlo* organiziralo mirnu šetnju s ciljem promicanja obiteljskih vrijednosti uz poruku: „*Živjela tradicionalna porodica!*”⁹ Iz ovog udruženja su se oglasili na sljedeći način:

8 https://www.klix.ba/vijesti/bih/udruzenje-mladi-muslimani-uputilo-proglas-povodom-povorke-ponosa/190905076?utm_medium=Status&utm_source=Facebook&utm_content=190905076&utm_campaign=Klix.ba%20Facebook%20status&fbclid=IwAR21wgxPhHywpCdIhrSbSUt0hW9kLQSm51qoWY9HdDgVejUFooUEiCHiqc

9 Usp. Nav. dj., str. 203.

S obzirom na to da je nedavno izdato javno saopćenje organizatora najavljene povorke LGBTI populacije u kojem je, između ostalog, navedeno – ‘Građani Sarajeva nas podržavaju’ – ovim putem obavještavamo organizatore najavljene parade LGBTI populacije da ih ne podržavamo i da ćemo taj svoj stav iskazati mirnom šetnjom, te ovom prilikom pozivamo sva udruženja i sve građane da nam se pridruže na toj šetnji istoga dana kada je najavljena i parada.¹⁰

Neki od slogana prisutnih na plakatima tijekom šetnje bili su: „Podrška biološkom opstanku“, „Zna se šta je ključ, a šta brava“, „Dosta je! U ovom gradu je već ubijeno 1600 djece“, „Zašto se ne poštuje volja većine“ i slično.

Inicijativa *Iskorak* je na dan povorke 2019. godine organizirala protudemonstracije, na kojima su pojedine poruke na plakatima sudionika/ca glasile: „Licemjerni gadovi bolesnih težnji“, „Ne budi derpe, drži do sebe“, „Budi gej ali ne nameći meni da je okej“, „Čim se budala ponosi pametan se stidi“, „LGBT – laž, grijeh, bezbožništvo, tragedija“, „Levati, u svoja četiri zida!“¹¹ i tako dalje.

Univerzitetski profesor i islamski teolog Sanin Musa također je bio jedan od organizatora spomenute protudemonstracije, a njegova je poruka glasila:

Naša osnovna poruka je reći ‘ne’ nemoralu koji nam želi nametnuti LGBT populacija u javnom eteru. Dakle, svoje poglede na seksualno iskustvo koje žele unijeti na naše trgove, škole... A ‘da’ kažemo svojim tradicionalnim vrijednostima koje su krasile ovaj grad, narod i državu, a to su brak, porodica i djeca. Mi se danas kitimo nekim retoričkim zavrzlamama kao što su heteroseksualac, transrodno... Brak je

između muškarca i žene kao što je to uvijek bilo, kao što je to Bog stvorio, kao između ljudi, tako i između životinja.¹²

Bh. povorku ponosa 2022. godine također je pratila kontrapovorka pod nazivom „Vratite nam dugu“. Kontrapovorka je bila ispunjena raznim aktivnostima zabavnog karaktera, poput nagradne igre, radionice za djecu koja su došla s roditeljima, te nagrade za njihove najbolje crteže na temu naslova kontrapovorke „Vratite nam dugu“. Navedeni teolog, Sanin Musa, kao organizator kontraskupa naveo je sljedeće:

Ovo je glas tradicionalne, normalne porodice. Iskristili smo svoje demokratsko pravo da kažemo ne i suprotstavimo se LGBT populaciji koja nasilno i radikalno u naše domove i umove unosi svoje vrijednosti. Naziv našeg skupa ‘Vratite nam dugu’ šalje poruku da nam vratite jednu od najljepših prirodnih pojava, a koju su nelegalno prisvojili i koja sada asocira na LGBT pokret.¹³

Karakteristike anti-LGBTIQ+ religijsko-teološkog diskursa u Bosni i Hercegovini

Na temelju citiranih očitovanja od strane bh. religijskih zajednica, pojedinih teologa i različitih udruženja, moguće je izdvojiti neke od ključnih karakteristika anti-LGBTIQ+ religijsko-teološkog diskursa u Bosni i Hercegovini.

» *LGBTIQ+ kao „Drugi“ i „Drugачiji“*

Tema LGBTIQ+ se kroz religijsko-teološke stavove i reakcije često promatra kao strana, nametnuta, neprirodna, „uvezena“

10 <https://tuzlanski.ba/infoteka/kulanic-saljemo-vrijednu-poruku-da-je-porodica-temelj-bh-drustva/>

11 *Usp. Nav. dj.*, str. 203. <https://shorturl.at/jsvFW>

12 <https://www.klix.ba/vijesti/bih/gradjani-se-okupljaju-protiv-povorke-ponosa-budi-gej-ali-ne-nameci-meni-da-je-ok/190908016>

13 <https://6yka.com/bih/odrzan-kontra-skup-vratite-nam-dugu-polazemo-na-nju-pravo>

sa Zapada, kao zlo, (nova) pojava, (novi) fenomen, protivna bosanskohercegovačkom društvu, kulturi i tradiciji.

» *Dehumanizacija, demonizacija i diskriminacija LGBTIQ+ osoba*

Diskriminacija LGBTIQ+ osoba na području Bosne i Hercegovine uključuje opasne narative dehumanizacije i demonizacije. LGBTIQ+ osobe se kroz predočene stavove dehumaniziraju i demoniziraju, te poistovjećuju s pedofilima, nosiocima zaraznih bolesti i slično. Iznad svega, LGBTIQ+ osobe se promatraju kao zlo, posebice zlo protiv kojega se treba boriti. Pored toga, LGBTIQ+ osobe se prikazuju kao nemoralne, bolesne, nemiroљjubive, neprijateljske. Stoga se takav religijsko-teološki diskurs o LGBTIQ+ tematici može okarakterizirati kao diskriminatoran, dehumanizacijski i demonizirajući anti-LGBTIQ+ diskurs.

» *Nepoznavanje i (ne)namjerno korištenje pogrešne terminologije*

U predočenim religijsko-teološkim stavovima i reakcijama uočava se nepoznavanje stručnih *queer* i LGBTIQ+ istraživanja i pojmova, kao i nepoznavanje pojmova gender/rodnih identiteta. Pored toga, ti su stavovi i reakcije prokane svjesnim i direktnim negiranjem novih akademskih – uključujući i teoloških (!) – istraživanja koja se tiču rodne, *queer* i LGBTIQ+ tematike.

» *Prijetnja tradicionalnom shvaćanju braka i obitelji*

LGBTIQ+ tematika se smatra opasnom za tradicionalno poimanje institucije braka i obitelji između žene i muškarca.

» *Antieuropeizacijski, antizapadni i etno-nacionalni stavovi*

Diskriminacija LGBTIQ+ osoba često je povezana za nekim od antieuropeizacijskih stavova, kao i sa antizapadnim retorikama političkog i/ili kulturološkog karaktera. Na to se potom veoma često nadovezuju etno-nacionalni i/ili nacionalistički stavovi i pozivanje na ratna zbivanja i traume.

» *Nesenzibilizirano negiranje potreba i prava LGBTIQ+ osoba*

Potrebe LGBTIQ+ osoba u prikazanim reakcijama ne promatraju se iz perspektive humanizacije, empatije i pokušaja razumijevanja. Vjerske zajednice, baš kao i njima bliske udruge, uključujući i mnoge vjernice i vjernike, ne pokazuju senzibiliziranost prema LGBTIQ+ osobama i njihovim potrebama i pravima. LGBTIQ+ prava se u pojedinim stavovima uopće ne promatraju kao ljudska prava, a većinom se negira bilo kakva pomisao o tome da su ljudska prava LGBTIQ+ osoba u Bosni i Hercegovini ugrožena.

» *Nepostojanje spremnosti i volje za dijalog*

U Bosni i Hercegovini, u kojoj je desetljećima nakon rata jedno od gorućih pitanja upravo pitanje dijaloga i u kojoj se vjerske zajednice u najmanju ruku deklarativno zalažu za dijalog religija, još uvijek ne postoji inicijativa i/ili platforma za dijalog vjerskih zajednica i LGBTIQ+ zajednice. Štoviše, bh. vjerske zajednice još uvijek ne pokazuju senzibilitet i otvorenost za svoje vlastite LGBTIQ+ vjernike/ce.

» *Transgeneracijski prijenos straha i mržnje*

Agresivni pristup nije problematičan samo zbog diskriminacije, nego i zbog poticanja novih generacija, već od najranijeg dječjeg uzrasta, na strah, mržnju i prezir prema LGBTIQ+ osobama.

» *Nevidljivost LGBTIQ+ vjernika/ca*

Predočene reakcije obilježava i posvemašnje izbjegavanje tematizacije postojanja i prisutnosti LGBTIQ+ vjernika/ca, njihovih stavova, njihovih patnji i potreba, ali i potrebe da se uspostavi pastoralna pratnja i slično. Dakle, LGBTIQ+ vjernici/e još su uvijek nevidljivi, a na osnovi navedenih stavova vjerskih zajednica, njima bliskih udruga i pokreta, nije moguće zaključiti postoji li uopće teološki i/ili pastoralni pristup koji na LGBTIQ+ vjernike/ce gleda iz perspektive otvorenosti povezane s nužnošću stvaranja sigurnih pastoralnih područja za njih, a potom i njihovog uključivanja u život vjerskih zajednica.

» *Bijeg od pastoralne odgovornosti vjerskih zajednica*

U uskoj povezanosti s nevidljivošću LGBTIQ+ vjernika/ca u bh. vjerskim zajednicama, ali i općenito u bh. društvu, vjerske zajednice još uvijek, nažalost, ne pokazuju istinsku pastoralnu odgovornost, i to ne samo prema potrebama svojih LGBTIQ+ vjernika/ca i njihovih obitelji nego i prema njihovoj egzistenciji kao takvoj – u vjerskim zajednicama i društvu općenito. Dakako, vrijedno je propitivanja i to kolika je vidljivost LGBTIQ+ vjernika/ca u samoj LGBTIQ+ zajednici i koliko je ona senzibilizirana za potrebe LGBTIQ+ vjernika/ca.

Zaključak

Na kraju – ili na početku religijsko-teološke rasprave o LGBTIQ+ tematici u bh. kontekstu – stoje mnoga neodgovorena pitanja. Jesu li vjerske zajednice svjesne svoje a *priori* vjerske i pastirske odgovornosti za sve svoje vjernike/ce, uključujući i LGBTIQ+ vjernike/ce, kroz vrlinu i čin ljubavi? Jesu li vjerske zajednice svjesne emocionalnih, psihičkih, pa čak i fizičkih posljedica diskriminacije i dehumanizacije LGBTIQ+ osoba?

Jesu li svjesne vlastite odgovornosti u kreiranju budućnosti bosanskohercegovačkog društva kroz dijalog koji ne diskriminira, nego razumijeva i obogaćuje, kroz dijalog koji ne dehumanizira, nego prihvaća „Drugog“ i „Drugacijeg“? Je li „Drugi“ i „Drugacijiji“ zbilja nešto u toj mjeri strano i drugačije od nas?

U društvu koje se voli dijeliti na „Druge“ i „Drugacije“, je li LGBTIQ+ zbilja doista „Druga“ i „Drugacijiji“? U konačnici, je li logika podjele na nas i „Druge“ i „Drugacije“ uopće spojiva s religijskim i ne krije li se baš u njoj sva tragika bh. društva, pa i više nego težak položaj LGBTIQ+ osoba?

Literatura

- Babić, Mile, „Populismus und Religion in Bosnien und Herzegowina“, u: Courau, Thierry-Marie; Babić, Mile; Abraham, Susan, (ur.), *Concilium: Populismus und Religion*, br. 2, 2019, 126–137.
- Bilić, Bojan (ur.), *LGBT Activism and Europeanisation in the Post-Yugoslav Space. On the Rainbow Way to Europe*, Palgrave Studies in European Political Sociology, London, Palgrave Macmillan, 2016.
- Bilić, Bojan; Kajinić Sanja, (ur.), *Intersectionality and LGBT Activist Politics. Multiple Others in Croatia and Serbia*, London, Palgrave Macmillan, 2016.
- Drago Bojić, Lica i naličja vjerske tradicije, Tačno.net, 16. 9. 2019., <https://www.tacno.net/deblokada-uma/drago-bojic-lica-i-nalicja-vjerske-tradicije/?fbclid=IwAR2mgxTS9murqGxUmpBzl92zbF4vYSicb8tdwGRxdc5vUDYxQti5TQWvDXQ>, (pristupljeno 18. 4. 2023.)
- Džaferović, Adem, Održan kontra skup: Vratite nam dugu, polažemo na nju pravo, Buka.com, 25. 6. 2022. <https://6yka.com/bih/odrzan-kontra-skup-vratite-nam-dugu-polazemo-na-nju-pravo>, (pristupljeno 19. 4. 2023.)
- Grabovac, Tanja, „Aktivismus und religiöse Praktiken in den post-jugoslawischen Ländern Bosnien und Herzegowina, Kroatien und Serbien“, u: Bucher, Rainer (ur.), *Pastoral im Kapitalismus*, Würzburg, Echter, 2020, 415–430.
- Grabovac, Tanja, „Religiöser Fundamentalismus und die LGBTIQ-Bewegung in Bosnien und Herzegowina“, u: *Religiöser Fundamentalismus. Gegenwärtige Erscheinungsformen, Strategien, Antwortversuche*, Graz, Limina, 2021, 196–208, <https://limina-graz.eu/index.php/limina/article/view/111/110>
- Katolički tjednik, Proces kulturološkoga kolonijalizma, 13. 9. 2019. godine, <https://www.ktabkbih.net/hr/iz-katolickog-tiska/katoliki-tjednik-89115/89115?fbclid=IwAR1n7uOc93GPS2ZVT95nmo3wZQOG4J8k8raacs6BIRG84M8vxuMMP9pOcPs> (pristupljeno 19. 4. 2023.)
- Kontraskup na Ciglanama: Građani se okupljaju protiv povorke ponosa: Budi gej, ali ne nameći meni da je ok, 8. 9. 2019., <https://www.klix.ba/vijesti/bih/gradjani-se-okupljaju-protiv-povorke-ponosa-budi-gej-ali-ne-nameci-meni-da-je-ok/190908016>, (pristupljeno 18. 4. 2023.)
- Kulanić, Šaljemo vrijednu poruku da je porodica temelj bh. društva, Tuzlanski.ba, 7. 9. 2019., <https://tuzlanski.ba/infoteka/kulanic-saljemo-vrijednu-poruku-da-je-porodica-temelj-bh-drustva/>, (pristupljeno 18. 4. 2023.)
- Prva Parada ponosa u Sarajevu; Udruženje mladih muslimana: To je parada srama, b92.net, 6. 9. 2019. <https://www.b92.net/info/vesti/index>
- Sremac, Srdan; Ganzevoort R., Ruard (ur.), *Religious and Sexual Nationalism in Central and Eastern Europe. Gods, Gays and Governments*, Leiden/Boston, Brill, 2015.

- Što Katolička Crkva može reći o „Paradi“?, 6. 9. 2023. <https://www.ktabkbih.net/hr/izdvajamo/sto-katolika-crkva-moze-rei-o-paradij/89042>, (pristupljeno 19. 4. 2023.)
- Udruženje Mladi muslimani uputilo proglas povodom Povorke ponosa, Klix.ba, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/udruzenje-mladi-muslimani-uputilo-proglas-povodom-povorke-ponosa/190905076> (pristupljeno 18. 4. 2023.)
- Uoči sarajevske istorijske Parade ponosa - kontra FOTO/VIDEO, B92, 8. 9. 2019. <https://shorturl.at/MV478>, (pristupljeno 18. 4. 2023.)
- Vijeće muftija o homoseksualnoj paradi u Sarajevu: Pozivamo vjernike da se distanciraju od promocije velikih grijeha, 4. 9. 2019. <https://shorturl.at/bHIO8>, (pristupljeno 20. 4. 2023.)
- Zaključak Vijeća muftija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini po pitanju LGBT osoba, 20. 12. 2015. <https://www.islamskazajednica.ba/vijesti/aktuelno/23309-zakljucak-vijeca-muftija-islamske-zajednice-u-bosni-i-hercegovini-po-pitanju-lgbt-osoba> (pristupljeno 20. 4. 2023.)

POJMOVNIK*

BIBLIJSKA HERMENEUTIKA – istražuje načela, metode i uvjete pod kojim je moguće vjerno i točno tumačiti biblijske tekstove. U tom okviru propituje se koliko se smislova krije u biblijskom tekstu (*noematika*), kako pronaći pravi smisao (*heuristika*) i kako ga izložiti (*proforistika*). Primjenom hermeneutičkih načela bavi se biblijska egzegeza i na taj način dolazi do značenja biblijskog teksta.

BISEKSUALNA OSOBA – osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

CIS/CISRODNO_A – identitet koji podrazumijeva podudaranje rodnog identiteta i spola dodijeljenog pri rođenju.

COMING OUT (autovanje) – sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara), već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkrice i kao (manje ili više) javna obznana drugima. *Coming out* (izlazak iz ormara) od velikog je značaja za LGBTI osobe, jer se na taj način javno afirmiše vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

CRKVENO UČITELJSTVO ILI MAGISTERIJ – u Katoličkoj crkvi čine ga papa, ekumenski sabori i dijecezanski biskupi. Njihova je zadaća vjerno čuvati, prenositi, razvijati i tumačiti sadržaj vjerskih istina, i to na temelju učiteljskog autoriteta, koji je Isus Krist povjerio apostolima i njihovim nasljednicima. Služba crkvenog učiteljstva može se vršiti na redovni ili izvanredni način. U slučaju izvanrednog ili svečanog načina proglašavaju se dogme, konačne i nepogrešive definicije vjerskog učenja, a to čine ili ekumenski sabori na čelu s papom ili sam papa osobno (*ex cathedra*), a od vjernika se u tom slučaju traži neopoziv pristanak vjere. Pod redovitim crkvenim učiteljstvom misli se na svakodnevno vršenje učiteljske službe pape, biskupa i biskupskih konferencija (kateheze, propovijedi, pastirska pisma...) ili na sveopće učiteljstvo, konkretno kad biskupi raspršeni po svijetu s moralnom jednodušnošću podastiru vjernicima nauk koji se tiče vjere ili morala i kojeg se vjernici u potpunosti trebaju pridržavati.

DISKRIMINACIJA – svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminirati na osnovu seksualne orijentacije, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu rodnog identiteta i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu spolnih karakteristika. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

---

* Pojmovnik je nastao zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra i uredničkog tima zbornika.

DOGMA – podrazumijeva, naročito u kršćanstvu, vjersku istinu ili sustav vjerovanja. Potaknuto prosvjetiteljskom kritikom kršćanskog nauka, u 18. se stoljeću počelo razvijati suvremeno katoličko razumijevanje dogme kao vjerske istine objavljene Svetim pismom i predajom, a koju je, kao od Boga objavljenu istinu, svečano proglasilo crkveno učiteljstvo. Proglašavanje neke vjerske istine dogmom podrazumijeva njezinu nepromjenjivost i obvezu vjernika da u nju vjeruju, premda suvremena teologija govori o nužnosti dogmatsko-povijesnog razvoja crkvenog nauka. Cilj dogme je otkloniti zablude i uspostaviti parametre vjere. Važno je uočiti razliku između dogme kao tehničke deklarativne izjave koja otkriva objavljenu istinu i crkvenog naučavanja koje pojašnjava kako se ta istina može shvatiti, te Crkva na toj razini dopušta pluralizam. Izolirana od drugih segmenata kršćanskog života, dogma može pridonijeti stvaranju pogubnog legalističkog i juridičkog mentaliteta.

DŽEMAT – muslimanska vjerska općina, a čine je muslimani i muslimanke jednog ili više susjednih mjesta. Džematski zbor sačinjavaju pripadnici i pripadnice džemata – džematlije. Kao lokalni vjerski lider, džematski imam obavlja vjerske službe u svom džematu. Džemat je osnovna organizacijska jedinica Islamske zajednice Bosne i Hercegovine. Pandan džematu kod katolika je župa, a kod pravoslavaca parohija.

DŽUMA – muslimanski svečani podnevni namaz (molitva) koji se obavlja petkom, i to obavezno zajednički i obično u glavnoj džamiji, a prethodi joj hatibova hutba (propovijed). Na džumi je obvezan sudjelovati svaki odrastao, slobodan i zdrav muškarac. Za razliku od židovske subote ili kršćanske nedjelje, petak je za muslimane samo molitveni dan, a ne i dan počinka.

EKLEZIOLOGIJA – teološka disciplina koja propituje narav, poslanje, strukture i povijest Crkve. Temeljno pitanje ekleziologije, koje se tiče božanskog porijekla Crkve, glasi je li Isus Krist namjeravao osnovati Crkvu. Na katoličku ekleziologiju snažno je utjecao Drugi vatikanski sabor, učinivši za nju iznova, pored povijesti, najmjerodavnijim Sveto pismo.

EUHARISTIJA – središnji obred kršćanskog bogoštovlja, ustanovljen od samog Isusa kao spomen-čin Posljednje večere. Taj se obred kod katolika naziva misom, kod pravoslavaca liturgijom, a kod protestanata Gospodnjom večerom. U glavne dijelove euharistije, pored čitanja i tumačenja Svetog pisma, spada blagoslov i pretvorba kruha i vina, lomljenje kruha (hostije) i pričest okupljenih vjernika i vjernica. U užem smislu riječi, euharistija je jedan od sedam sakramenata, znak Kristove trajne prisutnosti u Crkvi pod prilikama kruha i vina, i stoga temelj crkvenog zajedništva, ali i crkvenog života uopće.

GEJ (GAY) – muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

HOMOFBIJA – iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Homofobija se ogleda u verbalnom i fizičkom nasilju, te diskriminaciji.

HOMOSEKSUALIZAM – zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim, jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. godine potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

HOMOSEKSUALNA OSOBA – osoba koju privlače osobe istog spola.

HUTBA – propovijed koju propovjednik (hatib) drži obavezno svakog petka (džuma-namaz) i na dvije bajramske svetkovine s mimbera (propovjedaonice) u džamiji prije namaza.

INTERSEKCIONALNOST – pristup proizašao iz sociološke teorije, kojim se diskriminacija analizira kao složen sistem u kojem se prepliću različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, spola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

INTERSPOLNE OSOBE – osobe čije spolne karakteristike, uključujući hromosome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

KATEKIZAM – kratki sažetak kršćanskog nauka. Zbog lakšeg pamćenja ranije je obično bio pisan u obliku pitanja i odgovora. Karakteristične teme su Dekalog, Vjerovanje, sakramenti i molitva. Nakon pojave tiska, korištenje katekizama znatno se proširilo i postali su glavni priručnici za kršćanski odgoj u većini kršćanskih crkava. U Katoličkoj crkvi središnje mjesto zauzima *Katekizam Katoličke crkve – KKC* objavljen 1993. godine. Riječ je o kompendiju kršćanskog učenja za biskupe i katehete. Pisan u narativnom obliku, sastoji se od četiri dijela. Prvi tematizira Apostolsko vjerovanje, drugi sakramente, treći kreposti, blaženstva i Dekalog, a četvrti molitvu.

KVIR (QUEER) – termin koji su LGBTI osobe preuzele kako bi opisivale same sebe, iako se ranije u engleskom jeziku koristio kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost, ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

KVIR TEOLOGIJA – teološki pravac koji, polazeći od tjelesnih i seksualnih iskustava kvir osoba, u teološka promišljanja iznova želi usidriti tijelo i seksualnost. Vršeći dekonstrukciju binarno-hijerarhijske teološke epistemologije i predodžbi, suprotstavlja se višestoljetnom monopolu privilegiranih glasova u tradiciji, i to prije svega zapadnjačkih, heteroseksualnih, muških, bjelačkih... glasova. Nastoji raskriti skrivene ili zanijekane veze teologije, seksualnosti, ekonomije i politike, na kojima počivaju strukture dominacije i tlačenja, a o čemu izravno svjedoče iskustva marginaliziranih kvir tijela. Polazeći od iskustva prestupničke ljubavi

kvir osoba, ljubavi protivne društvenim normama, kvir teologija iznova raskriva prestupničku narav božanske ljubavi utjelovljene u Isusu, oživljavajući iznova svijest o kvir naravi teologije, ali i o kvirnosti samog Boga koja se zrcali u kvir naravi svakog ljudskog bića.

KVIRING – osnovna metoda kvir teologije koja nas, lišavajuću teološku epistemologiju binarno-hijerarhijskog korzeta, želi potaknuti da na sve segmente religijske baštine – spise, učenja, simbole, obrede, arhitekturu... – pogledamo iznova nakon što s njih odvažno razgrnemo višestoljetne zastore heteronormativnosti. Premda se čini da tradiciju skandalozno obrće naglavce, kviring nam u biti raskriva njezinu iskonsku raskoš i višeslojnost, njezinu u zaborav prognanu kvir narav, nespojivu s binarnim kategorijama mišljenja, štoviše oprečnu svakoj vrsti misaonog i političkog nasilja logike ili – ili.

LEZBEJKA – žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

LGBTIQ+ – sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans, interspolne i kvir osobe. Znak “+” simbolizira osobe iz zajednice koje se identificiraju sa seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom koji nije uključen u akronimu LGBTIQ. To je inkluzivan način predstavljanja rodnih i seksualnih identiteta koje slova i riječi još uvijek potpuno ne mogu opisati.

PASTORAL ILI DUŠOBRIZNIŠTVO – u najširem smislu riječi uključuje sve oblike pomoći koji ljudima omogućuju Isusa Krista prepoznati kao Spasitelja i potom na temelju Isusove radosne vijesti upravljati svojim životom. Pastoral, kao duhovno praćenje i podupiranje, očituje se na različite, a komplementarne

načine (razgovor, savjetovanje, dijeljenje sakramenata, pružanje karitativne pomoći...). Pastoral se može organizirati teritorijalno, na razini biskupije ili župe, ili kategorijalno, za pojedine kategorije (studente, bolesne, migrante, bračne parove, LGBTIQ+ osobe...). Pastoralnu službu vrše opunomoćeni svećenici, redovnici/e ili laici (pastoralne suradnice i suradnici), ali to ne isključuje potrebu da se svi članovi i članice vjerske zajednice uzajamno duhovno prate, podupiru i osnažuju.

RODNI IDENTITET – vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog roda, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se cisrodnim osobama, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se trans(rodnim) osobama. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

RODNO IZRAŽAVANJE – vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja uključuje karakteristike ličnosti, izgleda i ponašanja koje se u određenoj kulturi i periodu smatraju muževnim ili ženstvenim (dakle, tipičnim za mušku ili žensku društvenu ulogu).

SEKSUALNA ORIJENTACIJA – emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na heteroseksualne (privlačnost prema osobama različitog

spola), homoseksualne (privlačnost prema osobama istog spola) i biseksualne (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SOTERIOLOGIJA – nauk o spasenju, a u okviru kršćanske teologije odnosi se na Isusovo ostvarenje Božjeg spasiteljskog plana za čovječanstvo. Donedavno je soteriologija, nauk o Kristovom djelu spasenja, bila odvojena od kristologije, nauka o Isusovoj osobi, ali suvremena teologija je dokinula tu dihotomiju. Temeljna pretpostavka soteriologije glasi da je svaki čovjek potrebit spasenja zbog grešnog stanja (istočni grijeh) i da se nijedan čovjek stanja grešnosti ne može osloboditi samo svojim naporima.

SPOLNE KARAKTERISTIKE – spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANS – krovni termin koji obuhvata širok spektar rodni identiteta koji odstupaju od standardnog normativno binarnog modela i koristi se za osobe čiji se rodni identitet razlikuje od spola dodeljenog pri rođenju.

TRANSEKSUALNA OSOBA – osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/ prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modifikovala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA – iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transrodnim osobama.

TRANSRODNA OSOBA – termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalog, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identifikuju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite, cross-dressere, arodne, nebinarne, rodno fluidne i druge rodno varijantne osobe. Transrodni muškarac je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. Transrodna žena je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) radi na unapređivanju ljudskih prava, posebno položaja i ljudskih prava LGBTIQ+ osoba i žena u Bosni i Hercegovini, i to interpretacijom, predstavljanjem i zastupanjem autentičnih iskustava osoba koje trpe kršenja ljudskih prava i neravnopravan položaj te zagovaranjem pravnih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih promjena u svim oblastima života.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTIQ+ osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavljamo voditi jedini LGBTIQ+ medij u državi – portal www.lgbti.ba. Tim SOC-a je organizirao treninge: za policiju, tužilaštva i sudove, s fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava; za stručno medicinsko osoblje te osobe koje rade u zdravstvenom sektoru, s fokusom na trans-specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola; za LGBTIQ+ zajednicu. Intenzivno radimo na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTIQ+ osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u Federaciji BiH, pravima radnica u vezi sa diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH.

Tokom proteklih godina, nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjeren je na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTIQ+ osoba u BiH, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTIQ+ osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo da nastavimo rad na pitanjima koja se tiču transrodni osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTIQ+ osoba u obrazovanju, zdravlju, radu i zapošljavanju. Tokom proteklih godina provedene su i medijske kampanje, koje su dosegle preko milion osoba u Bosni i Hercegovini, a organizira se i LGBTIQ+ filmski festival Merlinka koji od 2021. godine postaje lokalni festival Kvirhana, u saradnji s Tuzlanskim otvorenim centrom.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Questioning, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.

Ovaj zbornik je iznikao upravo iz želje za pružanjem istinske pratnje i pomoći LGBTQ+ vjericama i vjernicima, njihovim obiteljima, partnerima i partnericama, prijateljima i prijateljicama, u odvažnom prihvaćanju i kreativnom življenju njihove religijske i kvir pripadnosti. Nakana mu je LGBTQ+ vjernice i vjernike približiti i/ili osnažiti u uvjerenju da supostojanje kvir i religijske pripadnosti u njima nije protivno božanskom naumu, naprosto nije nešto čovjeka nedostojno.

*Alen Kristić &
Amina Imamović*